

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Zdravotně sociální fakulta

Vnímání práv dětmi s lehkým mentálním postižením

Diplomová práce

2010

Vedoucí práce:

Mgr. et Mgr. Jitka Vacková Ph.D.

Autor:

Bc. Jana Holendová

Abstract

The thesis is called *The Perception of Rights by Children with Mild Mental Retardation* and is composed of the theoretical and practical parts. In the first part I deal with the characteristics of mental retardation, its cause, classification, history, the education of these children and their relations with others. The second chapter is focused on significant documents concerning the rights of children and adults with mental retardation. The third chapter concentrates on the research of children's rights at the Faculty of Health and Social Studies, South Bohemian University. The theory is followed by the practical part containing the results and discussion with authors.

The research was carried out by the method of directed interview (partly standardized method), by means of a questionnaire, which was created by Professor Gary Melton and his team in South Carolina in Columbia. Through this method and also the methodology of A. Saporiti the researches of legal awareness in children of school age, Roma children and the children in institutional care have been in progress since 1999. The research of legal awareness and perception of rights has not been carried out in children with mental retardation yet.

The questionnaire contains identification questions (age, sex, and grade) and twelve model situations, where an individual adjudicates rights or not. The interviews were carried out in 116 respondents from three special schools (Havlíčkův Brod, Třeboň, Soběslav). I compared the results with the research of Mgr. Jany Stejskalové, carried out in 2005.

The objective and the hypothesis were stated. The objective was to find out the perception of rights by children with mild mental retardation. The objective was fulfilled. The hypothesis was: The legal awareness of children with mild mental retardation increases with the increasing education of their parents. The hypothesis was not proved. The results of the research were processed using SPSS (Statistical Package for Social Science)

The results of the research will enable to map the situation of legal awareness of children with mild mental retardation and might serve as a source of information.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Vnímání práv dětí s lehkým mentálním postižením* vypracovala samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Zdravotně sociální fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

Datum 28. 5. 2010

podpis

Na tomto místě chtěla bych poděkovat vedoucí práce paní Mgr. et Mgr. Jitce Vackové, Ph. D. za odborné vedení a příjemnou spolupráci. Dále panu Ing. Tomášovi Kohoutkovi za pěkné statistické zpracování dat. Velké poděkování patří zaměstnancům speciálních škol a také dětem, které se výzkumu zúčastnily. Potom Ing. Emilu Křížovi a Mgr. Blance Mikšíkové za pomoc a psychickou podporu. V neposlední řadě patří mé velké díky rodině, která mi byla oporou po celou dobu studia.

Obsah	5
Úvod	7
1. Teoretická část	
1.1 Vymezení pojmu mentální retardace, klasifikace	8
1.1.1 Mentální retardace a její rozdělení	8
1.1.2 Výskyt a příčiny mentální retardace	9
1.1.3 Lehká mentální retardace	12
1.1.4 Střední těžká mentální retardace	10
1.1.5 Těžká mentální retardace	11
1.1.6 Hluboká mentální retardace	12
1.1.7 Jiná mentální retardace	13
1.1.8 Nespecifická mentální retardace	13
1.2 Historie, vzdělávání a společnost obklopující dítě s mentálním postižením	15
1.2.1 Historický exkurz na osoby s postižením mysli	15
1.2.2 Významné osobnosti v historii psychopedie u nás	17
1.2.3 Vzdělavatelnost dětí s mentálním postižením	18
1.2.4 Školy navštěvované dětmi s mentálním postižením	19
1.2.5 Dítě s mentálním postižením ve společnosti	20
1.2.6 Dítě s mentálním postižením a jeho rodina	21
1.2.7 Sexualita, sexuální výchova a partnerství osob s mentálním postižením	23
1.3 Vymezení pojmů právo, právní vědomí, povědomí, vnímání a právní dokumenty	26
1.3.1 Rozdíl mezi právem, právním vědomím a právním povědomím	27
1.3.2 Vývoj lidských práv a jejich klasifikace	27
1.3.3 Důležité organizace a dokumenty týkající se dětí a osob s mentálním postižením	29
1.3.4 Úmluva o právech dítěte	32
1.3.5 Úmluva o právech osob se zdravotním postižením	34
1.4 Výzkumy týkající se práv dětí	35
1.4.1 Výzkumy právního povědomí dětí ve světě	36
1.4.2 Výzkumy právního povědomí dětí ZSF JCU	37
2. Cíl a hypotéza práce	39
2.1 Cíl práce	39
2.2 Hypotéza	39
2.3 Doplnkové cíle	39

3. Metodika	40
3.1 Použité metody výzkumu	40
3.2 Charakteristika souboru	40
4. Výsledky	42
4.1 Identifikační údaje souboru	42
4.2 Rozbor odpovědí na jednotlivé situace	46
4.3 Analýza přiznávání práv a povinností dětem a dospělým	71
4.4 Doplnující otázky pro děti	93
5. Diskuse	103
5.1 Zkušenosti s realizací výzkumu	103
5.2 Stanovená hypotéza práce	104
5.3 Rozložení pohlaví u výzkumného souboru	104
5.4 Diskuse k jednotlivým situacím	105
5.5 Přiznávání práv a povinností dětem i dospělým	111
5.6 Doplnující otázky pro děti	114
6. Závěr	119
7. Seznam použité literatury	121
8. Klíčová slova	129
9. Přílohy	130

Úvod

Vybrat si téma práce, kterému později věnujete poměrně dost času a úsilí je nelehký úkol. Dlouho jsem si nebyla jistá a jako správná „váha“ jsem váhala nad třemi tématy. Každé z nich bylo zajímavé, avšak nakonec jsem si zvolila *„Vnímání práv dětmi s lehkým mentálním postižením“*. Pokládám za důležité věnovat pozornost tématu právního povědomí, které zatím u dětí s mentálním postižením zkoumáno nebylo. Na základní škole jsem se seznámila s kamarádkou, jejíž bratr je lehkou mentální retardací postižen. Stále mě překvapuje postoj rodiny i jí samotné k němu. Jako malá jsem si skoro každý rok psala Ježíškovi o sestřičku Terezku nebo bratříčka Honzíka. Ježíšek se nakonec slitoval a po 20 letech čekání mi nadělil dva prima nevlastní bratry.

Ve školách, kde jsem výzkum prováděla, mne děti velmi mile překvapily. Byly sice trochu „živější“, ale přesto se chovaly slušněji než děti z běžných škol.

V části teoretické se věnuji charakteristice mentální retardace, její příčině vzniku, rozebírám klasifikaci, historii, vzdělávání těchto dětí a vztahy s okolím. Druhá kapitola je zaměřena na významné dokumenty týkající se dětí a osob s mentálním postižením. Třetí kapitola se soustřeďuje na výzkumy práv dětí na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity. Na teorii navazuji praktickou částí, kde jsou uvedeny výsledky s následnou diskusí s autory. Cílem diplomové práce bylo zjistit právní povědomí dětí s lehkým mentálním postižením.

Výzkum byl prováděn metodou řízeného rozhovoru, (částečně standardizovaná metoda) vedený pomocí dotazníku, který byl vytvořen profesorem Gary Meltonem a jeho týmem v Jižní Karolíně ve státě Columbia. Pomocí této a nově také metodiky A. Saporitiho probíhají v České republice od roku 1999 výzkumy právního povědomí u dětí školního věku; romských dětí a dětí v ústavní péči. Rozhovory byly provedeny u 116 respondentů ze tří speciálních škol

Diplomová práce by měla posloužit jako zdroj informací zjištěného právním povědomí dětí s mentálním postižením.

1. Teoretická část

1.1 Vymezení pojmu mentální retardace a její klasifikace

Dítě
„Žije-li káráno, naučí se odsuzovat.“
„Žije-li v nepřátelství, naučí se útočit.“
„Žije-li v posměchu, naučí se vyhýbavosti.“

Dítě
„Žije-li v povzbuzení, naučí se smělosti.“
„Žije-li v toleranci, naučí se trpělivosti.“
„Žije-li s pochvalou, naučí se oceňovat.“
„Žije-li v poctivosti, naučí se spravedlnosti.“
„Žije-li v bezpečí, naučí se věřit.“
„Žije-li přijímáno a obklopeno přátelstvím, naučí se
ve světě hledat lásku.“
Učitelské noviny č.17 z 27.4. 1993

1.1.1. Mentální retardace a její rozdělení

Pojem mentální retardace vychází z latinských slov „mens“ (mysl, duše) a „retardare“ (opozdit, zpomalit). Jde o podstatně složitější syndromatické postižení, postihující celou osobnost (Slowík, J. 2007, str. 110). Průcha, J. a kol. (2009) vysvětlují, že mentální retardace je stav charakterizovaný snížením intelektových schopností projevující se sníženou schopností orientovat se v životním prostředí. Lze ji také, dle Valenty, M. a kol. (2007), definovat jako vývojovou duševní poruchu se sníženou inteligencí, tzn. snížení především kognitivních, řečových, pohybových a sociálních schopností s prenatální, perinatální i postnatální etiologií.

Počátkem 20. století byla objevena škála měření inteligence, vytvořená Alfredem Binetem, na jejímž základě vznikla v roce 1910 klasifikace slabomyslnosti (oligofrenie). Rozlišily se tři stupně mentálního postižení: idiotie, imbecilita a debilita. Původní klasifikace oligofrenie byla revidována až o čtyřicet let později pod tendencí nahradit zastaralé pojmy, které získaly vulgární konotaci. Samotný pojem „mentální retardace“ vzniká v padesátých letech 20. století v USA. Vzhledem k faktu, že kvůli této klasifikaci byla řada osob z etnických menšin chybně klasifikována pod kategorii mentální retardace, byla klasifikace v sedmdesátých letech upravena (Lečbych, M. dobromysl online, 2010).

Širším pojmem než mentální retardace je mentální postižení, které orientačně označuje všechny jedince s IQ pod 85. Jedná-li se o mentální retardaci vrozenou či

získanou časně, do 2 let života, hovoříme o tzv. primárním mentálním postižení. Došlo-li však k poruše inteligence po druhém roce života, jedná se o sekundární postižení – demenci, která má většinou progredující charakter (Valenta, M. Müller, O. 2007 str. 14).

Nyní se budeme zabývat klasifikací mentální retardace. Šiška, J. (2005) píše, že vedle základního rozdělení na vrozenou mentální retardaci a demenci je používána mezinárodní klasifikace dle ICDH-10 (Mezinárodní klasifikace nemocí, postižení a handicapů podle WHO, MKN-10, kategorie F70-F79). Dle klasifikačního kritéria hodnoty IQ posuzujeme, jak dalece se jedinec liší od modálního průměru výkonu, jež má hodnotu 100 (Šiška, J. 2005, str. 9). Inteligence je soubor rozumových schopností, umožňující rychlé chápání, porozumění složitějším vztahům a řešení problémů (Chalupa, B. 2007, str. 188). Od devadesátých let rozlišujeme čtyři kategorie mentální retardace; jedná se o mentální retardaci lehkou, středně těžkou, těžkou a hlubokou (Renotierová, M. 2004, str. 162).

V souvislosti s faktem, že výkon při testu inteligence má jen málo společného s tím, jak si dítě vede za hranicemi školy, změnila roku 1994 Americká psychiatrická asociace kritéria. Podmínkou diagnózy mentální retardace není jen IQ pod 70, ale dále musí mít jedinec potíže při adaptaci a je třeba také vyloučit jiné příčiny testového výsledku, např. tělesné onemocnění, porucha zraku či sluchu (Kassin, S. 2007, str. 397).

Vzorec pro výpočet IQ

$$\text{IQ} = \frac{\text{mentální věk}}{\text{chronologický věk}} \times 100$$

1.1.2. Výskyt a příčiny mentální retardace

Švarcová, I. (2006) uvádí, že v současné době jsou mentální retardací postižena asi 3% lidí, z nichž nejpočetnější skupinu tvoří osoby s lehkou mentální retardací. Jedinců s těžkou a hlubokou mentální retardací je přibližně 0,1-0,2% v populaci, přičemž chlapci jsou mentální retardací postiženi častěji než dívky.

Opoždování mentálních funkcí je způsobeno jak příčinami endogenními (vnitřními), tak příčinami exogenními (vnějšími). Endogenní příčinou mentální retardace je genetická dědičnost (Švarcová, I. 2006, str. 32) Vnější faktory mohou, ale nemusí, být bezprostřední příčinou poškození mozku; člení se podle období působení na prenatalní (působící od početí do narození), perinatální (působící těsně před porodem, během a těsně po porodu) a postnatální (působící po narození), (Ludvíková, L. a kol, 2006, str. 163).

Obecně nejčastějšími příčinami mentální retardace jsou: následky infekcí, intoxikací, úrazů či fyzikálních vlivů, poruchy výměny látek, růstu, výživy, makroskopické léze mozku, nemoci a stavy způsobené jinými a nespecifickými prenatalními vlivy, anomálie chromozomů, nezralost, vážné psychické poruchy, psychosociální deprivace a jiné nespecifické etiologie. Při mírných stupních jsou v popředí genetické faktory, zatímco při těžkých formách převládají příčiny exogenní (Matulay, S. in Müller, O. 1998, str. 18).

1.1. 3. Lehká mentální retardace - F 70, debilita

Čadilová, V. (2007) a Renotírová, M. (2006) se shodují, že lehká mentální retardace je nejrozšířenější formou, jež je diagnostikována u 80% mentálně retardovaných osob a vyskytuje se u 2,5% populace. Dále uvádějí, že pásmo inteligence se pohybuje mezi 50-79 a jedinci dosáhnou mentální úrovně 10-11 let. Lehká mentální retardace, někdy také nazývaná „familiární“, je tvořena určitou genetickou transmisí a nepříznivými zevními vlivy jako je sociokulturní deprivace, ekonomické nebo fyzické strádání či nedostatek stimulace (Vítková, M. 2004, str. 298).

Celkový psychomotorický vývoj zaostává již od kojeneckého věku a okolo třetího roku bývá psychomotorický vývoj opožděn asi o jeden rok. Mezi třetím a šestým rokem se již objevují nápadnější obtíže. Jemná a hrubá motorika je lehce opožděna a

dále jsou nápadné poruchy pohybové koordinace. Během dospívání nebo v dospělosti se toto opoždění v oblasti motoriky může vyrovnat normě (Vítková, M. 2004, str. 298). Většina však dosáhne úplné nezávislosti v oblasti péče o samu sebe i v praktických domácích dovednostech. Hlavní potíže nastávají při teoretické práci ve škole, děti mívají problémy se psaním a čtením. (Čadilová, V. a kol, 2007, str. 27) Z důvodu snížené rozumové kapacity, jim učení a nácvik běžných dovedností trvá mnohem delší dobu. Myšlení je jednoduché, konkrétní, stereotypní, rigidní, nesamostatné a nepřesné s infantilními znaky. Děti nejsou schopné dosáhnout přiměřené úrovně rozvoje logického myšlení. Co se pozornosti týká, je povrchnější, krátkodobá, nestálá nebo ulpívavá. Paměť je mechanická a řeč může být postižena ve všech svých složkách; její vývoj je opožděn a slovník ochuzen o abstraktní pojmy. U dětí také nacházíme zafixované řečové stereotypy. Vzdělávání probíhá ve speciálních školských zařízeních, děti se zvládnou vyučit v jednoduchých učebních oborech nebo se zacvičí v některé jednoduché pracovní činnosti v praktické škole (Vítková, M. 2004, str. 298).

V individuálně různé míře se mohou projevit přidružené choroby, jako je například autismus, epilepsie, poruchy chování nebo tělesná postižení (Švarcová, I. 2006, str. 34). Emocionální část je závislá na temperamentu, děti často bývají citově nezralé. V předškolním a školním věku se projevuje citová labilita impulsivností, úzkostností a zvýšenou sugestibilitou. Obtížně se přizpůsobují kulturním tradicím, normám a očekáváním. Dokud se na osobu nekladou zvýšené nároky na myšlení, není lehká mentální retardace nápadná. Je třeba laskavého a pevného vedení, jinak se tito jedinci chovají nerozumně a mohou být i vykořisťováni či zneužíváni (Říčan, P. 2007, str. 80). Znalost prostředí dítěte je tedy velmi užitečná pro diagnostiku, jelikož charakter prostředí, jak už bylo řečeno, spoluurčuje nejen celkovou úroveň inteligence, ale i jeho typické rysy (Říčan, P., Krejčířová, D. a kol, 2006, str. 278).

V literatuře je uvedena zmínka o tzv. pseudooligofrenii (sociální debilita), jež není způsobena poškozením centrálního nervového systému, ale je zapříčiněna nedostatečným podnětným prostředím, které dítě obklopuje. Tento stav tedy nemusí být trvalým a neměnným (Franiok, S. 2008, str. 37).

1.1.4. Středně těžká mentální retardace – F 71, imbecilita

Dle Čadilové, V. (2007) se střední mentální retardace vyskytuje v populaci asi v 1,2%, přičemž pásmo inteligence bývá v rozmezí 35-49 a mentální věk takto postižených jedinců se pohybuje v pásmu 4-8 let. U většiny osob lze diagnostikovat organickou etiologii a také řadu somatických degenerativních znak. Raný psychomotorický vývoj je velmi opožděn, v šesti až sedmi letech dosahují tyto děti úrovně maximálně tří let. Vývoj jemné a hrubé motoriky je zpomalen, děti jsou celkově neobratné, nekoordinované, neschopné jemných úkonů. Co se samostatnosti v sebeobslužných úkonech týká, je mnohdy jen částečná a někteří potřebují dohled a pomoc po celý svůj život (Vítková, M. 2004, str. 299).

Za dobu školní docházky zvládnou elementární základy trivia, tj. čtení, psaní, počítání. Vývoj myšlení a řeči je výrazně opožděn a přetrvává až do dospělosti; učí se mechanicky a musí tomu věnovat velmi dlouhou dobu. Myšlení je stereotypní, rigidní nepřesné, ulpívající na nepodstatných, ale nápadných detailech. Řeč je opožděná ve vývoji a v některých případech zůstává pouze při neverbální komunikaci. Bývá zde také často přidružená epilepsie, neurologické a somatické potíže a u mnohých také autismus (Čadilová, V. 2007, str. 27). Emocionálně jsou labilní, nevyrovnaní, infantilní, výbušní a negativističtí (Vítková, M. 2004, str. 299).

Speciální vzdělávací programy mohou poskytnout příležitost k rozvíjení omezeného potenciálu a získání základních vědomostí a dovedností. Důraz by měl být kladen na zdokonalování sebeobsluhy. Pracovní zařazení je možné pouze s dohledem v chráněných dílnách a pracovištích. U některých je nutné zbavení svéprávnosti nebo omezení v právních úkonech (Vítková, M. 2004, str. 299).

1.1.5. Těžká mentální retardace – F 72, idioimbecilita

Projevy osob s těžkou mentální retardací jsou, dle Čadilové, V. (2007), podobné jako u střední mentální retardace, avšak s výraznějšími potížemi. Dále hovoří, že skupina tvoří 7% z celkového počtu mentálně postižených, IQ bývá v rozmezí 20-34 a mentální věk se pohybuje v pásmu 18 měsíců až 3,5 roku. Příčiny vzniku těžké mentální retardace jsou negenetické a genetické. Většina těchto dětí trpí značným stupněm poruchy

motoriky či jinými přidruženými defekty, které prokazují přítomnost poškození či vadného vývoje centrální nervové soustavy (Čadilová, V. a kol. 2007, str. 28)

Děti nezvládnou trivium, přesto se ale dokáží naučit celou řadu dovedností. (Čadilová, V. a kol. 2007, str. 28). Dlouhodobým opakováním je dítě schopno osvojit si základní hygienické návyky a z části i jiné činnosti týkající se sebeobsluhy. Někteří však nejsou schopni udržet tělesnou čistotu ani v dospělosti. (Vítková, M. 2004, str. 299).

Psychické procesy jsou značně omezeny, mnozí se nikdy nenaučí mluvit nebo si osvojí jen pár jednoduchých slůvek (Krejčířová, M. in Pešová, I., Šamalík, M. 2006, str. 59). Typická je nestálost nálad a impulsivita. Osoby s těžkou mentální retardací jsou schopny poznávat blízké osoby a při soustavné péči vykonávat některé jednoduché úkony. Jsou však celoživotně závislé na péči druhé osoby. Možnosti výchovy a vzdělávání jsou omezeny (Vítková, M. 2004, str. 299).

1.1.6. Hluboká mentální retardace – F 73, idiocie

Podle Vítkové, M. (2004) tvoří skupina osob s hlubokou mentální retardací 1% mentálně retardovaných, IQ u nich bývá do 20 a dosahují mentální úrovně v pásmu do 18 měsíců. Nacházíme organickou etiologii, běžná jsou neurologická nebo jiná tělesná postižení mající vliv na hybnost. Většina dětí je imobilních či s výrazným omezením v pohybu. Jsou inkontinentní a neschopné ani základní sebeobsluhy (Vítková, M. 2004, str. 300).

Většinou si neosvojí ani základy mluvené řeči, porozumění bývá omezeno jen na některé pokyny. Citlivě však reagují na taktilní podněty, spokojenost dávají najevo celkovou relaxací, úsměvem a nespokojenost naopak napětím či pláčem (Krejčířová, M. in Pešová, I., a Šamalík, M. 2006, str. 60). V současné době jsou známy postupy, s jejichž pomocí můžeme rozvíjet dovednosti těchto dětí. Pojem nevzdělavatelnost by tedy měla ze slovníků vymizet (Čadilová, V. a kol., 2007, str. 28).

1.1.7. Jiná mentální retardace – F 78

Jedná o případy, kdy nemůžeme určit stupeň mentální retardace pro přidružené senzorické či somatické onemocnění (Pešová, I., Šamalík, M. 2006, str. 60).

1.1.8. Nespecifikovaná mentální retardace – F 79

Tato kategorie se užívá pouze v případech, kdy je prokázána mentální retardace, ale není dostatek informací, aby se jedinec mohl zařadit do jedné z výše uvedených skupin (Švarcová, I. 2006, str. 34). Rozlišování hloubky postižení má význam pro určení optimálního způsobu výuky a vedení dítěte (Krejčířová, M. 2001, str. 150)

1.2 Historie, vzdělávání a společnost obklopující dítě s mentálním postižením

1.2.1. Historický exkurz pohledu lidí na osoby s postižením mysli

Každá společnost vytváří vlastní filozofii a systém zásahů v oblasti zabezpečení sociálních potřeb svých členů. Budují se na základě historického dědictví, národních tradicích a na jejím aktuálním hospodářském a ekonomickém uspořádání (Vítková, M. 2004, str. 305).

Péči o osoby s postižením můžeme rozdělit do následujících stádií:

- *Represivní* – přímá likvidace postiženého jedince
- *Charitativní* – spjata s příchodem křesťanství
- *Zotročování* – postižení využíváni jako otroci
- *Humanitní* – renesanční humanismus, kdy se k postiženým hledá lidský poměr:
 - 1) Rehabilitační, kdy se jevílo jako výhodnější najít osobám pracovní uplatnění, než je zdarma žít.
 - 2) Socializační, kdy má být člověk v duchu humanismu prostřednictvím rehabilitace uschopňován k práci a ke společenskému životu.
 - 3) Prevenční, kdy dominuje snaha o předcházení abnormalit(Pavelková, J. 2007, str. 136)

Ve starověku se nemoc vykládala z pohledu magie a způsobem léčby bylo např. vyhánění ducha (exorcismus); léčebné metody jako mrskání, týrání hladem, pálení nebo dokonce ukamenování nebyly vzácností. Řecký lékař Hippokrates (asi 460-377 př. n. l.) jako první odmítl démonologii s tvrzením, že duševní choroby jsou výsledkem narušení rovnováhy tělesných tekutin. On a jeho následovníci prosazovali humánnější léčbu. V této době neexistovaly instituce pro duševně nemocné, lékaři o ně nezmínka pečovali v chrámech, které byly zasvěceny bohům lékařství a zdraví. Tento pohled však netrval dlouho (Atkinson, R. 2002, str. 566).

Ve středověku se lidé vrátili k pověrám; duševní choroby byly vykládány jako trest boží. Duševně nemocní byli údajně spolčeni se satanem a posedlí nadpřirozenými

silami, s jejichž pomocí vyvolávali mor, záplavy apod. Vážně duševně nemocní se léčili zvláště krutými metodami, které vyvrcholily v 15-17. století čarodějnickými procesy (Atkinson, R. 2002, str. 566). V pozdním středověku začaly vznikat první útulky, které však plnily spíše funkci „vězeňskou“, s pacienty se zde zacházelo jako s dobyt看em. (Pipeková, J. 2006, str. 299). Duševně nemocní byli, dle Pipekové, J. (2006), stále vyčleňováni ze společnosti (příkladem toho mohou být tzv. lodě bláznů) O humanizování péče se zasloužil Philippe Pinel, který otevřel cestu k morální léčbě a prosazoval nový pohled na nemocného (Pipeková, J. 2006, str. 299). Pinel sňal pacientům řetězy, vysvobodil je z cel a umístil do čistých slunečných pokojů, kde s nimi zacházel velmi vlídně. Stav mnoha z nich se natolik zlepšil, že útulek mohli opustit (Atkinson, R. 2002, str. 566).

Počátkem 19. století dochází ke specializaci zařízení, vznikají nemocnice, léčebny, trestnice, polepšovny a starobince. Lidé mění názor na handicapované osoby, vzniká organizovaná péče. První ústavy pro mentálně retardované se zakládají ve Francii, Rakousku, Velké Británii a Čechách (Pipeková, J. 2006, str. 299).

Velký pokrok v lékařství a psychologii nastal počátkem 20. století. V padesátých letech byla objevena psychofarmaka a v letech šedesátých se důraz přesunul směrem od léčby v institucích na léčbu v prostředí domácím (Atkinson, R. 2002, str. 567).

O České republice Šiška, J. (2002) píše jako o zemi s hlubokou tradicí nestátního sektoru v oblasti péče a služeb o osoby s postižením. Činnost charitativních a občanských spolků byla po politických změnách roku 1948 násilně přerušena. Monopolem se stal stát, který jakoby „odklidil“ handicapované osoby a oddělil je od okolí (Vítková, M. 2004, str. 305). Dle Strnadové, I. (2009) byla ve světě již v 70. a 80. letech snaha o deinsticionalizaci, Česká republika si ale musela ještě nějakou dobu počkat... Ústavy se často zřizovaly v nevyhovujících znárodněných venkovských lokalitách, konečně po roce 1989 přichází demonopolizace a rozvíjí se občanský sektor. Občanská a charitativní organizace začínají s nadšením poskytovat moderní typy sociálních služeb (Šiška, J. 2002, str. 3).

1.2.2. Významné osobnosti v historii psychopedie u nás

Psychopedie je speciálně pedagogická disciplína, termín pochází z řeckých slov *psyché* (duše) a *paidea* (výchova). Psychopedie se zabývá nejen lidmi s mentální retardací, ale také lidmi s poruchami duševními (Slomek, Z. 2006, str. 8).

Počátky péče o slabomyslné jsou vymezeny založením prvního ústavu pro idioty -Výchovného ústavu pro slabomyslné (zvaný Ernestinum). Tato soukromá instituce, jejímž zřizovatelem byl ženský spolek Jednota paní sv. Anny v Praze, byla otevřena roku 1871 (Amerling, K. 1998, str. 4). Prvním ředitelem se stal *Karel Slavoj Amerling* (1807-1884), který požadoval jen nejzákladnější vzdělání; důraz dával na názorné vyučování, procvičování zručnosti a vyučování ručním pracím. Slabomyslné třídil dle jejich vzezření, nikoliv dle vzdělavatelnosti; takto rozlišoval celkem sedm typů (Renotiérová, M., Ludvíková, L. a kol, 2006, str. 164).

Jako další významnou osobnost představuje Kysučan, J. (2009) profesora *Františka Čádu* (1865 – 1918), jenž pořádal sjezdy pro péči o slabomyslné a školství pomocné. Dále uvádí, že první sjezd se konal v Praze roku 1909, zúčastnilo se ho 550 delegátů a bylo odpřednášeno 28 příspěvků.

Byly stanoveny čtyři základní požadavky:

- socializace
- oprávněnost péče o postižené
- péče poškození a poustavní
- prevence a profilace (předcházet postižení, práce s rodiči)

Pro velký úspěch byly uspořádány další sjezdy v Brně a Ostravě. Čáda se zasloužil o vznik Pedologického ústavu hlavního města Prahy, který zahájil svou činnost roku 1910. Ústav se stal hlavním centrem vědeckého výzkumu dětí zdravých i úchylných (Renotiérová, M., Ludvíková, L. a kol, 2006, str. 165).

Jeden z nejvýznamnějších průkopníků u nás byl také *MUDr. Karel Herfort* (1871 – 1940), který se roku 1902 stal ústavním lékařem v Ernestinu a téhož roku také jejím ředitelem. Pod jeho vedením ústav dosahoval vynikajících výchovných výsledků. Zavedl individualizaci výchovy, vyučování a dokonalé zpracovávání lékařských

chorobopisů, osobních archů a antropologických měření. Herfort byl jediným, kdo v té době seznamoval učitele pomocných škol s vědeckými poznatky. V roce 1922 jej zvolili předsedou Spolku pro slabomyslné. Spolek pořádal kurzy, zřídil knihovnu a zasloužil se také o vydávání časopisu *Úchylná mládež* (Renotiérová, M. Ludvíková L. a kol, 2006, str. 165).

Další významné místo péče o slabomyslné zaujímá *Josef Zeman* (1867 – 1961), který od roku 1918 spravoval agendu speciální péče na ministerstvu školství. Vrcholem jeho působení na ministerstvu se stal zákon o pomocných školách (Renotiérová, M. Ludvíková L. a kol. 2006, str. 165).

Renotiérová, M. s Ludvíkovou, L. a kol. (2006) mezi první propagátory pomocného školství řadí také velmi schopného publicistu *Konráda Sedláčka* (1876 – 1939), jehož publikace „Zachraňte slabomyslné“, z roku 1907 sehrála v oblasti psychopedie významnou roli. Roku 1919 se otevírá pomocná škola v Brně a v roce 1920 v Olomouci. Do té doby totiž nebyla na Moravě žádná pomocná třída. (Renotiérová, M., Ludvíková L. a kol, 2006, str. 165). A v neposlední řadě je, dle Slomka, Z.(2006), třeba zmínit *Miloše Sováka* (1905 – 1989), jenž vytvořil základní rámec oboru a východiska speciální pedagogické teorie a praxe u nás.

1.2.3. Vzdělavatelnost dětí s mentálním postižením

Již náš „učitel národů“ Komenský nás v knize *Velká didaktika* seznamuje se vzděláváním všech bez rozdílu: „Všichni lidé, kteří se narodili lidmi, narodili se k tomu hlavně účelu, aby byli lidmi“ (Komenský, J. A., in Černá, M. 2008, str. 23).

Humanizace se týká i procesu výchovy a vzdělávání lidí s mentálním postižením; tímto se rozumí, že nelze používat nehumánních prostředků, zejména tělesných trestů nebo psychického týrání (Švarcová, I. 2006, str. 15). Dle ještě nedávno uznávaného názoru se soudilo, že mentální retardace je postižení trvalé a zcela nezměnitelné. Mělo se za to, že úroveň inteligence je konstantní a že inteligenční kvocient zůstává stabilní od raného dětství až do dospělosti. Z tohoto důvodu přetrvávala určitá skepse ve vztahu ke vzdělávání lidí s mentální retardací. Avšak z novějších výzkumů vyplývá, že v řadě případů lze vhodným pedagogickým a psychologickým působením dosáhnout zlepšení rozumových schopností (Švarcová, I.

2006, str. 15). Oblast efektivních intervencí ve smyslu edukace a výchovné rehabilitace je však výzkumně jen velmi málo podchycená (Vančová, A. 2001, str. 5).

Výchova a vzdělávání osob s mentální retardací jsou chápány jako celoživotní proces. Filozofickým, etickým i právním východiskem současné koncepce speciálního školství v České republice je uplatnění principů Charty OSN- článek 45 je zdůrazňuje odpovědnost každého za vzdělávání postižených osob, pokud možno v co nejméně omezujícím prostředí (Vítková, M. 2004, str. 311).

Nové znění legislativních předpisů, závazné pro oblast školství, umožňuje nahlížet na tyto děti jako na žáky se speciálními potřebami. Můžeme pozorovat určitou snahu o nerozlišování jedinců na ty se zdravotním postižením a bez zdravotního postižení, jde tedy o zaměření na dítě (Franiok, P. 2008, str. 18).

1.2.4. Školy navštěvované dětmi s mentálním postižením

Péče o postižené děti ve specializovaných ústavech s rozvojem pedagogické vědy postupně zkvalitňovala. Také díky velmi včasnému zavedení povinné školní docházky Marií Terezií, jež se odrazilo i péčí o postižené – kupříkladu v USA byla povinná školní docházka uzákoněna až v roce 1918 (Slomek, Z. 2006, str. 5).

Po vzniku samostatného Československého státu byla nadále věnována pozornost péči o postižené. Roku 1929 byl schválen Zákon o pomocných školách, jež ukládal povinnost školní docházky i pro děti úchylné, avšak vzdělávání schopné. Děti byly evidovány okresními školními výbory a vykazovaly se počty dětí pro sestavení „katastru dětí abnormálních“. Katastr byl veden odděleně pro děti tělesně, duševně nebo mravně vadné. Následně z důvodů kapacitních a také z důvodu regionální nedostupnosti pro všechny postižené děti, docházelo k tomu, co dnes nazýváme integrací (Slomek, Z. 2006, str. 6). Integrací se, dle Slomka, Z. (2006), rozumí splynutí se společností v úrovni nejvyššího stupně socializace. Edelsberger, L. (2000) vysvětluje integraci jako sjednocování postojů, hodnot, chování a jednání.

Po druhé světové válce počty žáků ve speciálních zařízeních stále rostly, nejvíce dětí navštěvovalo školy pro mentálně postižené. Roku 1948 byl vydán zákon o jednotné škole a zavedena povinná devítiletá docházka. Pomocná škola byla přejmenována na

školu zvláštní a pro děti s těžkým postižením byly zřízené tzv. pomocné třídy. Velký přelom nastal po roce 1989, hlavně co se integrace týká (Slomek, Z. 2006, str. 6).

První článek vzdělávání tvoří *speciální mateřské školy* (dříve zvláštní mateřské školy), které jsou určeny pro děti od tří do šesti let. Následuje *základní škola speciální* (zvláštní škola), ta vzdělává žáky s takovými rozumovými nedostatky, pro které se nemohou vzdělávat v základní škole. Posláním této školy je speciálními výchovnými a vzdělávacími prostředky a metodami umožnit žákům dosáhnout co nejvyšší úrovně znalostí, dovedností a osobnostních kvalit, která respektuje jejich individuálních zvláštností (Vítková, M. 2004, str. 312). U základní školy speciální může být zřízen 1-3letý přípravný stupeň, který je určený pro děti s těžkým mentálním či kombinovaným postižením (Bartoňová, M., Vítková, M. 2007, str. 73).

Speciální škola (pomocná škola) vychovává a vzdělává obtížně vzdělavatelné žáky s takovými nedostatky rozumového vývoje, pro které se nemohou vzdělávat ani v základní škole speciální, jsou však schopni osvojit si alespoň některé prvky vzdělávání (Zákon č. 29/1984 Sb. O soustavě základních a středních škol ve znění pozdějších předpisů) (Vítková, M. 2004, str. 317).

Speciální škola by měla ve své pedagogické práci akceptovat zejména složku výchovnou, což znamená vést děti ke kladnému a přátelskému rozvoji komunikačních schopností. Předpokladem úspěchu je navázání dobrých citových vztahů mezi žákem a učitelem. Úkolem speciální (pomocné) školy je vybavit žáky triviem základních dovedností (čtení, psaní, počítání). Pro budoucí pracovní uplatnění, většinou v chráněných dílnách a pracovištích, je potřeba ve škole získat celou řadu využitelných vědomostí, dovedností a návyků z oblasti pracovní výchovy. Speciální (pomocná) škola je desetiletá, plní se na ní zákonem stanovená povinná školní docházka (Vítková, M. 2004, str. 317).

Vedle organizovaných speciálních škol (zvláštní a pomocné) je možno pro žáky zřizovat i speciální třídy v základních a speciálních mateřských školách (Vítková, M. 2004, str. 317). Děti v rozsahu lehké mentální retardace mohou zpočátku alespoň průměrně uspět i v běžné škole (Pešová, I., Šamalík, M. 2006, str. 56). Zádrhel, podle Pešové a Šamalíka (2006), je v tom, že nemohou být zařazeny do jiného typu školy bez souhlasu rodičů, a proto časem přicházejí problémy. Je-li však provedena integrace, dítě

navštěvuje základní školu, ale učí se podle programu školy speciální (Pešová, I., Šamalík, M. 2006, str. 56). Školská integrace dětí s mentálním postižením se jeví jako jedna z nejobtížnějších. Předpokládá se, že možnost integrace do běžných škol se bude týkat zejména dětí s retardací lehkou (Zezulková, E. 2009, str. 112). Kubálková, P. (2010) nás seznamuje s Národním akčním plánem, schváleným vládou dne 15. 3. 2010, dle něhož by se mělo do běžných škol integrovat mnohem více takových dětí. Školy by měly vyhovět speciálním potřebám dětí a předcházet tak sociálnímu vyloučení (Kubálková, P. 2010, LN str. 4).

V naší republice existují děti ve věku povinné školní docházky, osvobozené od povinného vzdělávání, přestože na vzdělávání mají zákonné právo. V minulosti bylo velmi mnoho dětí s mentální retardací osvobozeno od povinné školní docházky. Po ukončení povinné školní docházky mají mentálně postižené děti možnost přihlásit se do odborných učilišť (Vítková, M. 2004, str. 317).

1.2.5. Dítě s mentálním postižením ve společnosti

V současné pojetí péče se dostává do popředí člověk, v našem případě dítě, a teprve pak se hovoří o tom, zda je dítě zdravé, či postižené (Jankovský, J. 2006, str. 30). Osoby s mentálním postižením jsou naši spoluobčané, jsou to naši sousedé a známí, děti našich známých a přátel, naši příbuzní, spolužáci a mohou to být i naše děti. Žijí s námi ve společnosti, tzn., že mají stejná práva jako ostatní (Švarcová, I. 2006, str. 11).

Odhaduje se, že v České republice žije asi 1,2 milionů zdravotně postižených, z toho asi 300 tisíc lidí s mentálním postižením (Novosad, L. 2000, str. 16). Švarcová (2006) říká, že je to jedna z nejpočetnějších skupin, a přesto o ní víme tak málo. Někteří lidé se stále ještě domnívají, že jedinci s postižením nemají být na očích „zdravým“ (Švarcová, I. 2006, str. 13). Dle Krause, B. (2008) může být každý člověk v pohledu na osoby s postižením do určité míry ovlivněn řadou předsudků. Velká část naší společnosti žije v představě, že všichni postižení jsou nešťastníci, že nemají, a dokonce nemohou mít smysl pro humor, že zábava, radost, úspěch atd., nejdou s postižením dohromady (Slowík, Z. 2007, str. 21). Předsudek je určitá forma agrese, znamená zafixovaný, předem zformovaný postoj bez ohledu na individualitu nebo povahu daného objektu (Hayesová, N. 2009, str. 121). Různí lidé mohou zastávat tytéž postoje

z různých příčin a člověk může zastávat určitý postoj z více než jednoho z důvodu. Postoje jsou u každého člověka jiné, zaleží na prostředí, výchově, vzorech a zkušenostech jedince (Atkinson, R. 2000, str. 734).

Dítě s postižením je v lidské společnosti vnímáno jako „odlišné“, u druhých může vzbuzovat strach, nebo odpor či nejistotu (Titzl, B. 2000, str. 50). Norma je všudypřítomná a exkluzivní: od veřejné dopravy a chodníků po pracovní uspořádání, volný čas a sociální možnosti (Fredman, S. 2007, str. 57). Demokratická společnost usiluje o to, aby co nejvíce postižených mohlo být zařazeno mezi intaktní populaci, aby jim bylo poskytnuto vzdělání a díky tomu mohli být v budoucím životě co nejvíce samostatní a nezávislí. Zařadit děti s postižením do společnosti znamená také vychovávat zdravou populaci k tomu, aby uměla s postiženými žít, porozumět jim (Čechová, V., Mellanová, A., Kučerová, H. 2004, str. 61). Získá-li společnost potřebné informace a realistický náhled, stane se, že okolí tyto jedince hodnotí dle jejich lidských vlastností, adaptability a úspěšnosti (Novosad, L. 2009 str. 30).

Dle Švarcové, I. (2006) se situace postupně zlepšuje a řada postižených dětí již může být zařazena do běžné školy mezi zdravé vrstevníky. Integrace však není jen soubor určitých opatření, je to postoj lidí. Znamená, že handicapované neodmítá a nesegreguje je (Švarcová, I. 2006, str. 14). Takovýto přístup není přínosný pouze pro děti s mentálním postižením, rovněž i zdravý člověk se mnohemu naučí, často přehodnotí svůj žebříček hodnot a své postoje. Uvědomí si, jaké překážky musí postižené dítě překonávat, přestane ho litovat, začne si ho vážit (Čechová, V., Mellanová, A., Kučerová, H. 2004, str. 61).

1.2.6. Dítě s mentálním postižením a jeho rodina

Rodina je primárním kontextem lidské zkušenosti od kolébky až po hrob (Sobotková, I. 2007, str. 11). Jsou to rodiče, kteří „roztáčí kola“ životně důležitých mezilidských vztahů a jsou také vzorem chování a jednání (Valenta, M. Müller, O. 2007, str. 206). Rodina je nepostradatelnou a těžko nahraditelnou institucí, která je nezastupitelná při předávání hodnot z generace na generaci a funguje jako nejvýznamnější socializační činitel (Kraus, B. 2008, str. 79). Vytvářejí se zde silné

vazby, které je naplňují láskou, pocity sounáležitosti, soucitem a radostí (David, R. 1999, str. 113).

Lidský jedinec s mentálním postižením je vždy chápán jako jednota bio-psycho-sociální, a proto každý podnět na něj působící, ho více či méně formuje (Karásková, V Krausová, A. 2004, str. 15). Narození dítěte s mentálním postižením je pro rodinu zátěžová situace, která přináší otřes a duševní krizi. Rodina potřebuje čas, aby se s novou situací vyrovnala (Čechová, V., Mellanová, A., Kučerová, H. 2004, str. 62). Cestou do slepé uličky pro rodiče je usilovné a neutuchající hledání příčin mentálního postižení. Cestou ke zhoubě rodiny je pokus o hledání viny a viníků tam, kde žádná vina neexistuje (Renotierová, M. Ludvíková, L. a kol, 2006, str. 163). Narození postiženého dítěte je psychoanalyticky interpretováno jako narcistické trauma matky, srovnatelné se stavem po zohyžďujícím úrazu. Matka se s dítětem identifikuje a cítí se, méněcenná, otcové prožívají podobné pocity. (Vágnerová, M., Strnadová, I., Krejčová L. 2009, str. 15). Dále Vágnerová, M. a kol (2009) vysvětlují, že takové dítě představuje komplexní zátěž, neschopnost zplodit zdravé dítě bývá totiž společností chápáno jako selhání.

Fáze vyrovnávání se rodičů s krizí

1. *Fáze šoku a popření:* Popření toho, že je dítě postižené, představuje první reakci, je projevem obrany vlastní psychické rovnováhy a znamená jakýsi předstupeň boje za normální život dítěte. Tento mechanismus se vyvíjí různě, zčásti tak, že se hledá viník; je to fáze vyrovnávání se sdělenou informací.

2. *Fáze postupné akceptace a vyrovnávání se s problémem:* V této fázi rodiče „balancují“ mezi emočním a racionálním zpracováním problému. Do jisté míry jsou jejich reakce závislé na vlastních zkušenostech, osobnostní výbavě, zdravotním stavu, věku, kvalitě partnerského vztahu, počtu společných dětí, druhu a příčině postižení, ale i na informovanosti o postižení a o možnostech jeho rozvoje. Tato fáze je charakterizována nárůstem rodičovského zájmu o informace. Zvládnutí zpracování problému má velký význam pro další postoje a přístupy k dítěti.

3. *Fáze realismu:* V této fázi dochází ke smíření se s problémem, měla by již být plně připravena „půda“ nejen pro adekvátní výchovné přístupy k dítěti, ale i pro budování žádoucího rodinného klimatu (Valenta, M., Müller, O. 2007, str. 207).

Má-li postižené dítě štěstí a rodiče nerezignují, je z části vyhráno. Harmonické rodinné prostředí má pro dítě výrazné psychoterapeutické a motivační účinky. (Novosad, L. 2006, s. 26). Příchod postiženého dítěte je stresující nejen pro rodiče, ale i pro sourozence. Ze sourozenců přebírají největší břemeno zpravidla jejich starší sestry. Na zdravého sourozence se soustřeďuje očekávání rodičů, jako by si na něm chtěli všechno vynahradit (Pešová, I., Šamalik, M. 2006, str. 31).

Běžnou zkušeností je, že s příchodem postiženého dítěte se snáze vyrovnávají ti, kteří nevidí nejvyšší hodnotu lidského života jen v lidské kráse, zdatnosti či intelektové výkonnosti, nýbrž dovedou mít uspokojení i z drobných úspěchů dítěte (Matějček, Z. 2001, str. 27). Pro rodiče jsou u nás zřízena speciálně pedagogická centra, jejichž úkolem je pomáhat v oblasti sociální, psychologické a speciálně pedagogické (Čechová, V., Mellanová, A., Kučerová, H. 2004, str. 62).

1.2.7. Sexualita, sexuální výchova a partnerství osob s mentálním postižením

Sexualita lidí s mentálním postižením byla dlouhá léta tabuizována. Porozumět neznamená hledat odlišnosti a zvláštnosti, ale objevovat a respektovat souvislosti lidského bytí. I člověk s mentálním postižením má přeci sexuální potřeby, touhy, city, které potřebuje vyjádřit a uspokojit, ať už o samotě anebo s druhým. Potřebuje však většinou vyšší míru podpory a pomoci. Zavíráním očí a necháním těchto lidí napospas případným problémům se situace nevyřeší (Valenta, M., Müller, O. 2007, str. 351).

Podpora lidí s postižením, dle Novosada, L. (2009), zahrnuje škálu vzájemně propojených oblastí, je tedy zřejmé, že ani sexualitu nemůžeme opomenout. Lidské potřeby jsou přirozenou součástí každé osobnosti, rozdíl spočívá v tom, jakým způsobem může daný jedinec tyto potřeby uspokojovat (Novosad, L. 2009, str. 28). Postižení lidé nejsou asexuálními bytostmi, měla by být zachována jejich práva na zdravý sexuální život – klíčem je sexuální výchova. Přístup k sexualitě osob s mentálním postižením je ovlivněn mýty a dezinformacemi. Z tohoto důvodu jsou

lidem s mentálním postižením často odepírána jejich sexuální práva (Štěrbová, D. 2009 str. 52).

Sexuální výchova může napomoci snížení pravděpodobnosti výskytu odchylek v sexuálním chování lidí s mentálním postižením (např. masturbace na veřejnosti apod.). Může být také nápomocná v předcházení traumatizujícím prožitkům, které plynou například z brzkého zahájení sexuálního života, z předčasného nebo nechtěného otěhotnění, z promiskuity, z nakažení se pohlavní chorobou apod. Realizace sexuální výchovy může napomoci snížení pravděpodobnosti výskytu sexuálního zneužívání. Osoby s mentální retardací bývají obecně častěji sexuálně zneužívány, v rozporu je totiž jejich tělesné zrání oproti zrání mentálnímu a sociálnímu. Přestože dospělé/dospívající jedinci zůstávají v mnohých schopnostech a dovednostech na nižší úrovni, fyzicky dospívají stejně jako osoby bez postižení (Valenta, M. Müller, O. 2007, str. 351).

Sexuální výchova, by měla probíhat v následujících rovinách:

Obecně preventivní:

anatomie, sexuální fyziologie, výchova k rodičovství, sociální a komunikativní dovednosti

Bezpečnostní:

základy sebeobrany proti sexuálnímu obtěžování či zneužívání

Individuálně preventivní:

poučení o sexuálním chování, poučení o koitálních i nekoitálních sexuálních technikách, znalost antikoncepce, partnerské dovednosti atd.

Intervenční poradenství:

řešení akutních problémů jedince či partnerské dvojice (Novosad, L. 2009, str. 60)

Překážky v možnosti realizace samozřejmě, běžné potřeby mohou vést k nežádoucímu vývoji osobnosti (Novosad, L. 2009, str. 28). Kupříkladu je, jak informuje Štěrbová, D. (2009) rozšířeno, že „sex“ je jen pro zdravé a lidé s postižením nemají sexuální touhy ani možnost provozovat sexuální vztahy. Zastaralý je dle autorky například i názor veřejnosti o úplné nekompetentnosti osob s mentálním postižením být rodičem. Podle Šustrové, M. (1999) většina žen s mentálním postižením může donosit a

porodit potomka, muži jsou sexuální aktivity také schopni (vyjma mužů s Downovým syndromem). Všeobecně platí, že čím je stupeň postižení menší, tím se sexuální aktivity blíží normě (Šustrová, M. 1999, str. 98).

Rodiny žijící plným citovým životem, v nichž má své místo realistický optimismus i přiměřená sexuální výchova, jsou pozitivním zdrojem motivace i adekvátních životních postojů pro jedince s postižením, a jsou tedy předpokladem jeho úspěšnosti v životě a v partnerském soužití. Na druhé straně jedinci „odchovaní“ v ústavní péči jsou v oblasti partnerského selhání podstatně rizikovější, chybí jim pozitivní vzory a je třeba jim věnovat včasnou podporu psychologa, sociálního pracovníka a speciálního pedagoga. Potřeba naplnění tělesné i citovou touhy, nesmí být nikomu odepřena, tito lidé mají právo na sdílení těchto pocitů s blízkým člověkem. I člověk handicapovaný je jedinečná osobnost, má nadání, po něčem touží, o něco usiluje. Umí se smát, být smutný i milovat a svým bytím obohacovat život těch, kdo jej obklopují“. Vyrovnaný, nepředpojatý vztah k sexualitě postižených lidí, předpokládá zralý, zvládnutý vztah k sexualitě vlastní (Novosad, L. 2009, str. 56).

Partnerský svazek osob s postižením vyústěním jejich vzájemného, postupně vytvářeného vztahu, nikoli jen únikem od dosavadních neúspěchů a útočištěm před nepochopením či nezájmem okolí. Základem oboustranně přínosného vztahu je láska, vzájemná úcta, porozumění a tolerance. Každý partnerský pár by měl mít možnost konzultace s psychologem, rodinným terapeutem, sexuologem a sociálním pracovníkem. (Novosad, L. 2009, str. 57)

1.3 Vymezení pojmů právo, právní vědomí, povědomí, vnímání a právní dokumenty

1.3.1. Rozdíl mezi právem, právním vědomím, povědomím a vnímáním

„Právo“ je soubor pravidel, dle kterých se organizuje a řídí lidské chování (Ryska, R. 2003, str. 9; Gerloch, A. 2007, str. 19). Pojem „vědomí“ vysvětluje Sillamy, N. (2001) jako bezprostřední znalost, kterou má každý jedinec o své existenci, o svých činech a o vnějším světě. Je to jedinečný způsob, jímž je člověk schopen mít prožitky jako bezprostřední psychické procesy (Geist, B. 1999, str. 322).

Podle Velkého sociologického slovníku (1996) je „právní vědomí“ vědomím toho, co je podle práva přikázáno, zakázáno a dovoleno. Právní vědomí představuje znalosti práva, představy o platném právu a názory na spravedlnost a prolíná se s vědomím mravním (Kolektiv autorů, 1996). Hartl, P. a Hartlová, H. (2000) vysvětlují, že právní vědomí v porovnání s právním povědomím je již vyjádřené vědomí o stávajícím právu, o možnostech jednání dle práva a o omezeních, jež z práva plynou. „Právní povědomí“ má spíše povahu „právního citu“, který může být vyjádřen za pomoci zralejší a poučenější osoby. Je možné odlišit některé vnitřní složky tohoto povědomí a některé z nich lze dostupnými metodami blíže zkoumat (Kovařík, J. 2001, str. 47).

Kovařík, J. (2001) rozlišuje pět následujících složek právního povědomí:

- 1) vědomost či povědomí o tom, co je to právo, popř. jakou funkci má v životě lidské společnosti
- 2) vědomost či povědomí o tom, že i děti mají určitá práva, popř. že existují některá práva zařaditelná (v souladu s Úmluvou o právech dítěte, s níž nemusí být seznámeny ani o ní nemusí vědět) do některé ze čtyř základních kategorií:
 - o právo na život a přežití
 - o práva na rozvoj
 - o práva ochranná
 - o práva participační

- 3) *povědomí meze práv* – povědomí o tom, že má práva končí tam, kde začínají práva druhého
- 4) *povědomí o „rubu“ práv* – povědomí o tom, že druhou stranou práv je (či součástí práv) je odpovědnost a povinnosti
- 5) *povědomí o spravedlnosti* jako správné, pravé, spravedlivé míře, popř. též vědomí práva na spravedlivý proces a znalost právních pojmů s ním spojených (Kovařík, J. 2001, str. 47).

„Vnímání“ je subjektivní zkušenost, rozumové nahlížení, které se vztahuje k určité skutečnosti (Olšovský, J. 2005, str. 236) Pokud se spojí intelektuální a smyslové vnímání, rozšiřuje se vnímání na chápání věcí (Brugger, W. 1994, str. 480).

1.3.2. Vývoj lidských práv a jejich klasifikace

Hendrych, D. (2003) společně s Jandourkem, J. (2007) chápou lidská práva, jako základní přirozená práva člověka jako lidské bytosti, která jsou přiznávaná jedinci na základě jeho příslušnosti k lidskému rodu. Eichler, B. a kol. (2003) popisují první etapu vývoje jako zvykové a obyčejové právo předávané z generace na generaci. Dle nich se toto právo uplatňovalo v rodových společenstvích dávno před vznikem prvních států a po vzniku států dospělo až k soudobému pojetí práva v podobě písemných předpisů. Základní práva jsou obsaženy jak v Listině základních práv a svobod, v Ústavě České republiky, tak i v mezinárodních smlouvách (Zoubek, V. 2008, str. 214).

Zájem o lidská práva se začal rozvíjet po první světové válce v době přijetí Versailleské dohody, jež stanovovala podmínky míru. Součástí zmíněné dohody bylo založení Společnosti národů a Mezinárodní organizace práce (Švarcová, I. 2006, str. 16). V roce 1924 byla Valným shromážděním Společnosti národů podepsána Deklarace práv dítěte nazvaná *Ženevská deklarace*. V roce 1948 byla Organizací spojených národů přijata *Všeobecná deklarace lidských práv*, jejíž hlavní myšlenkou bylo „uznání důstojnosti, rovnosti a nezadatelných práv všech členů lidské rodiny“. Roku 1961 byla přijata *Evropská sociální charta*, která byla po dlouho dobu jedinou mezinárodní smlouvou o lidských právech. Práva lze klasifikovat z více hledisek, prvním rozdělením

lidských práv a svobod je podle „generací“. Jde v podstatě o historický pohled (Zoubek, V. 2008, str. 216).

Zoubek, V. (2008) rozlišuje práva:

„*První generace*“, jež byla deklarována především v 17. a 18. století. Jsou to např:

- Magna Charta Libertatum (1215)
- Petition of the Rights (1628)
- Listina práv (1628)
- Deklarace práv Virginie (1778)
- Deklarace nezávislosti USA (1778)
- Ústava USA (1787)
- Listina práv (Bill of Rights: 1789-1791)
- Deklarace práv člověka a občana (1789) atd.

„*Druhá generace*“ práv – tady jde o práva občanská, demokratická, koaliční, respektive emancipační (např. boj za všeobecné volební právo). Dále práva národnostních a etnických menšin.

„*Třetí generace*“ – jedná se o práva hospodářská, sociální a kulturní.

„*Čtvrtá generace*“ – jsou právy tzv. postindustriální společnosti. Zde můžeme dle Zoubka, V. (2008) zmínit například právo na mír, práva kuřáků a nekuřáků, právo nebýt sledován apod.

Dále můžeme práva klasifikovat podle statusu, tímto rozumíme určitou polohu, ve které se jednotlivec díky své příslušnosti ke státu nachází:

- 1) *Status negativní*, spočívající v existenci individuální svobodné sféry. Zde stát zasahovat nemůže.
- 2) *Status pozitivní*, díky němuž stát přiznává jednotlivci právní způsobilost v podobě pozitivních nároků.
- 3) *Status aktivní*, kdy je jednotlivci přiznána způsobilost vystupovat ve prospěch státu například jako volič.

- 4) *Status pasivní*, dle něhož je nemožná existence neomezené osobnosti, jedinec má také základní povinnosti (Zoubek, V. 2008 str. 216).

1.3.3. Důležité organizace a dokumenty týkající se dětí a osob s mentálním postižením

Mezinárodně uznávaná lidská práva je nepřipustné za normálních okolností v demokratické společnosti omezovat, v případě národních legislativ je situace poněkud odlišná. Právní systémy jednotlivých zemí jsou k lidem s handicapem různě vstřícné. Za posledních 50 let bylo vydáno mnoho mezinárodních deklarací a úmluv vztahujících se k osobám s různými druhy postižení. Nejsou právně závazné, ale měly by inspirovat státní legislativy k naplňování těchto významných dohod (Slowík, Z. 2007, str. 41). Dle Černé, M. (2008) se první volání po lidských a občanských právech nejvýrazněji projevilo ve Spojených státech amerických a poté i západní Evropě na konci 50. a na začátku 60. let minulého století, kde hlavním katalyzátorem změn bylo hnutí za práva menšin a feministicky orientované spolky. Situace postiženého člověka přestala být považována za tragédii a za jeho „problém“ a stala se zájmem společenským i politickým (Černá, M. 2008, str. 95).

Na osoby s mentálním postižením se vztahují veškerá práva stejně jako na ostatní lidské bytosti. Lidská práva jsou obvykle charakterizována jako ta práva, která lidem dovolují rozvíjet a využívat své možnosti a schopnosti a uspokojovat základní materiální i duchovní potřeby. Základem spravedlivého uspořádání každé společnosti je respektování lidských práv a svobod (Švarcová, I. 2006, str. 16).

Organizace osob s postižením

Každý sociální systém by měl respektovat lidskou svobodu, lidskou důstojnost a lidská práva mentálně postiženého člověka stejně jako každého jiného (Švarcová, I. 2006, str. 15). V roce 1960 byla založena *Mezinárodní liga společností pro lidi s mentálním postižením* (později přejmenována na *Inclusion International*), která představuje jednu z nejdůležitějších základů pro mezinárodní spolupráci. Jednou z členských organizací je i *Sdružení pro pomoc mentálně postižených České republiky* (Vágnerová, M. in „K98“, 1999, str. 41). Cílem Mezinárodní ligy je: „hájit zájmy

mentálně handicapovaných bez ohledu na národnost, rasu či přesvědčení“. Dále usiluje o vytváření vzájemného porozumění, zabezpečování všech možných zdrojů v jejich prospěch, dostatečná péče v oblasti léčebné, bytové, vzdělávací, přípravy na povolání, zaměstnání a sociálních služeb.“ Liga poskytuje lidem potřebné služby ne na bázi dobročinnosti, nýbrž na základě jejich práv (Švarcová, I. 2006, str. 17). Další světovou organizací je *Mezinárodní organizace postižených lidí* (Desabled People International), která vznikla v roce 1980 (Votava, J. 2005, str. 195).

Dokumenty týkající se osob s postižením

Mezi důležité dokumenty patří *Evropská konvence o ochraně lidských práv a základních svobod*, přijata Radou Evropy roku 1950 (Grimová, B. dobromysl online, 2010). *Evropská sociální charta* (1961) zdůraznila, že osoby s postižením jsou také nositeli lidských práv. Pojetí postižení zde vycházelo z představy, že tito lidé potřebují především péči a pomoc. Koncept byl ale kritizován; někteří členové hnutí argumentovali, že lidé s mentálním postižením zde představují osoby neschopné samostatného a nezávislého života (Švarcová, I. 2006, str. 17). Vágnerová, M. píše, že v roce 1968 připravila Liga *Deklaraci všeobecných a speciálních práv mentálně retardovaných*, kterou OSN přijala o 3 roky později. Dále autorka informuje o *Deklaraci práv postižených osob*, jež byla přijata OSN v roce 1975.

Grimová, B. (2010) se zmiňuje o *Deklaraci o prevenci postižení* z roku 1981. Dalším významným dokumentem, který byl přijat roku 1987 v rámci Rady Evropy je, dle Zoubka, V. (2008), *Evropská konvence o prevenci týrání a nelidském nebo ponižujícím zacházení nebo trestání*. Na základě této konvence byl založen *Evropský výbor pro prevenci týrání*, jehož úkolem je sledovat dodržování lidských práv v nápravných zařízeních, psychiatrických léčebnách a dalších institucích, do kterých jsou umísťovány osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům (Zoubek, V. 2008, str. 216.).

Standardní pravidla pro vyrovnaní příležitostí pro osoby se zdravotním postižením schválilo Valné shromáždění OSN v prosinci 1993, představuje důležitý dokument, jehož mohou organizace zdravotně postižených osob využít ve svých kampaních za rovnoprávnost (Zoubek, V. 2008, str. 216). Důležitými dokumenty jsou, dle Dunovského, J. (2005) také *Charta začlenění*, přijatá v roce 1994 a *Helsinská*

deklarace o rovnosti a službách pro lidi s mentálním postižením, přijata v roce 1996. V roce 2006 přijala OSN *Úmluvu o právech zdravotně postižených osob*, Česká republika ji ratifikovala 28. 9. 2009. Jejím cílem umožnit nezávislý život a plné zapojení do všech oblastí života lidí s postižením (Kořínková, D. 2010 online).

Votava, J. (2005) se zmiňuje o *Světovém dni zdravotně postižených lidí*, který připadá z rozhodnutí OSN již od roku 1993 na 3. prosince. K tomuto dni se každoročně pořádá „Evropský den zdravotně postižených osob“, který má své samostatné téma

Organizace týkající se dětí

David, R. (1999) hovoří o dětském fondu OSN-*UNICEF* jako o nejznámější organizaci, bojující za práva dětí. UNICEF byl založen roku 1946, funguje téměř ve 160 zemích a spolupracuje také s Výborem pro lidská práva dítěte, který sleduje provádění Úmluvy. Posláním UNICEF je kromě ochrany, zajištění přežití a rozvoje dětí, rovněž také podpora všeobecného uznání a plné realizace Úmluvy o právech dítěte (UNICEF online, 2010).

Dokumenty týkající se dětí

Známý spis Ellen Keyové „*Století dítěte*“ (1990), předpověděl, že toto století věnuje svou pozornost dětem (Bůžek, J., Michalík, J. 1999, str.7). Odborná i laická veřejnost se začala soustřeďovat na poznávání nepříznivých stavů v životě a vývoji dítěte, způsobených většinou neadekvátním chováním dospělých kolem něj a nepříznivými podněty zvenčí – ať už způsobenými náhodně nebo s úmyslně. (Dunovský, J. 2005, str. 15).

David, R. (1999) se uvádí tyto dokumenty:

- *Evropská úmluva o osvojení dětí (1967)*
- *Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství (1975)*
- *Rezoluce Výboru ministrů RE o umisťování dětí (1977) atd.* (David, R. 1999, str. 35).

V roce 1924 byla v Ženevě přijata *Deklarace práv dítěte*, zavazující státy poskytovat všem dětem co nejlepší péči, rozvoj a ochranu (UNGO online 2010). V roce 1959 Spojené národy schválily *Chartu práv dítěte*, jež se cíleně zaměřovala na prosazování optimálního vývoje každého dítěte a jeho ochrany. Charta práv dítěte (v podstatě jako první z právních dokumentů), zmiňuje i význam prenatálního, perinatálního a postnatálního období a kvalitní péči o plod a dítě, také o matku před a po narození dítěte. Ani Charta práv dítěte zatím není závazným mezinárodním dokumentem, který by představoval směrnici pro národní legislativu (Kovařík, J., Dvořáková, J. 2008, str. 92). Je jím až *Úmluva o právech dítěte* z roku 1989, která přiznává dětem na celém světě plná lidská práva a zavazuje účastnické státy k plnému zakotvení těchto práv do vlastního zákonodárství (Dunovský, J. 2005, str. 16). David, R. (1999) představuje také *Světovou deklaraci o přežití, ochraně a rozvoji dětí*, která byla schválena roku 1990 v New Yorku. Tyto dokumenty zavazují státy, aby zajistily potřebnou péči o děti a zajistily možnosti jejich maximálního rovnoprávného rozvoje bez jakékoliv diskriminace (Bůžek, J. Michalík, J. 2000, str. 8).

1.3.4. Úmluva o právech dítěte

Z lidských práv vycházejí práva dětská; tedy i Úmluva o právech dítěte. UNICEF chápe dítě jako osobu mladší osmnácti - let, tyto děti tvoří třetinu světové populace (Úmluva o právech dítěte online 2010). Základem Úmluvy tvoří myšlenka, že dítě jako každá lidská bytost má svou hodnotu, důstojnost a základní práva, navíc vzhledem ke svému tělesnému i duševnímu vývoji, bezbrannosti a zranitelnosti potřebuje zvláštní péči, pomoc, ochranu, porozumění a lásku. Problémy dětí by měly v politice zaujímat přednostní postavení (Kovařík, J. in Stejskalová, J. 2005, str. 16). Verhelen, E. (2000) hovoří o tom, že jde o vyvrcholení složitého boje s cílem zlepšit situaci dětí ve společnosti.

Úmluvu o právech dítěte ratifikovalo nejvíce států v dějinách; byla jednomyslně přijata Valným shromážděním OSN dne 20. listopadu 1989. Dne 26. ledna 1990 byla otevřena k podpisu a o sedm měsíců později, dne 2. září 1990, nabyla účinnosti. Od té doby ji ratifikovalo, s výjimkou dvou států, všech sto devadesát jedna zemí světa (oněmi dvěma státy jsou Spojené státy americké a Somálsko). Jedinečnost

pramení také z faktu, že je prvním, právně závazným mezinárodním nástrojem, jenž uvádí v život celý seznam lidských práv – občanská a politická práva dětí, práva hospodářská, sociální a kulturní (David, R. 1999, str. 34). ČSFR ji ratifikovala 6. února 1991 a po rozdělení federativního státu se Úmluva stala součástí právního pořádku České republiky. Její postavení je velmi významné (Krausová, L. Novotná, V. 2006, str. 15).

Úmluva o právech dítěte obsahuje celkem 54 článků. Je formulována s přihlédnutím ke všem kulturním, náboženským, etnickým, politickým, ekonomickým a dalším odlišnostem mezi jednotlivými státy, národy a národnostními skupinami (Kolektiv autorů, 1998, str. 4). Obsah Úmluvy proklamuje základní potřeby dítěte, je rozdělen do tří částí, které se týkají: práv dítěte (čl. 1 - 41), Výboru pro práva dítěte (čl. 42 - 45) a ratifikace, přistoupení a vypovězení Úmluvy (čl. 46 - 54). První část obsahuje soubor lidských práv dítěte – práva občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní. Tato práva jsou formulována od základních práv zabezpečujících přežití až po práva vyjadřující možnost dítěte o sobě rozhodovat, a to v závislosti na věku. Východiskem je přesvědčení, že dítě jako lidská osobnost má stejnou hodnotu jako dospělý člověk (UNICEF online, 2010).

Čtyři principy Úmluvy

- nejlepší zájem dítěte
- zákaz diskriminace
- právo na život a přežití
- právo na názor dítěte

Přijetím Úmluvy o právech dítěte na sebe vlády jednotlivých zemí vzaly povinnost zařadit práva v ní obsažená do legislativních norem. Pravidelně musí Výboru pro práva dětí OSN podávat podrobné zprávy o postupu implementace Úmluvy a o stavu dětí ve svých zemích (UNICEF online, 2010).

V posledních letech byla Česká republika několikrát kritizována, jak ze strany mezinárodních organizací a institucí (UNICEF, Innocenti Research Centre - Florencie), tak ze strany domácích odborníků (Středisko náhradní rodinné péče, Nadace Naše dítě,

Fond ohrožených dětí aj.). Tyto připomínky je třeba brát vážně (Kovařík, J. Bubleová, helcom online 2010). Výbor OSN o plnění Úmluvy o právech dítěte vyjádřil osmnáct kritických připomínek a nedostatků. Vyjádřil nespokojenost s diskriminací, s péčí o postižené a nerespektování vlastních názorů dítěte. Celkem Výbor uvedl dvacet jedna doporučení, jež by měla být předmětem důkladné analýzy, hodnocení a diskuze (Kovařík, J. in Dvořáková J., 2003, str. 93).

1.3.5. Úmluva o právech osob se zdravotním postižením

Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, přijata 12. února 2000, chrání osoby se zdravotním postižením před všemi druhy diskriminace a pokrývá občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní práva. Úmluva obsahuje padesát článků a zavazuje smluvní strany nejenom k přijetí zákonů a nařízení dodržující tento princip, ale také k zajištění toho, aby v praktickém životě docházelo k lepší integraci zdravotně postižených lidí do společnosti (nrzp online 2010).

1.4. Výzkumy týkající se práv dětí

1.4.1. Výzkumy právního povědomí dětí ve světě

Co se týče výzkumů, nacházíme zde zatím jen ojedinělé domácí studie, jež se pokoušejí přiblížit a popsat dosud nezmapované oblasti v oblasti dětských práv, právního povědomí, výchovy k demokracii a participaci dětí na životě společnosti (Kovařík, J. Bubleová, V. helcom online 2010).

První studie Garyho Meltona

První studie zkoumající pojetí dětských práv dětmi samými byla provedena profesorem Gary Meltonem v roce 1980. Melton se částečně opíral o Kohlbergerovu teorii morálního vývoje a načrtl tak tři úrovně vývojového postupu (Kovařík, J. 2001, str. 63). Kohlberg se domníval, že děti začínají na úrovni I., na níž setrvávají asi do věku deseti let, poté začínají hodnotit činy dle názorů druhých, a tak se dostanou na úroveň II. Tato úroveň se u dětí objevuje okolo třinácti let. Úroveň III. značí postkonvenční morálku a někdy je označována jako „vysoké stádium zásadového uvažování“ (Atkinson, R. 2003, str. 86). Melton rovněž zkoumal socioekonomické rozdíly a zjistil, že děti z vyšší socioekonomické úrovně uvažují o právech zraleji (Kovařík, J. 2001, str. 65).

Z mezinárodně srovnatelných lze uvést mezinárodní výzkum občanské výchovy IEA (Mezinárodní asociace pro hodnocení výsledků vzdělávání výzkum), UNICEF „Young Voices“ (Mladé hlasy) a výzkum pojetí práva a právního povědomí, který probíhá ve spolupráci s USA, Norskem a Estonskem a také na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity. Z výsledků vyplývá, že povědomí o participačních právech (situace 3, 4, 8, 9 – viz příloha 1) je u českých žáků nižší než u dětí z Norska a USA. Bylo by dobré, aby podobné výzkumy nezůstaly ojedinělými a aby se započatá mezinárodní spolupráce na tomto poli dále rozvíjela (Kovařík, J. Bubleová, V. helcom online 2010).

1.4.2 Výzkumy právního povědomí dětí provedené v rámci činnosti Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity

Pilotní studie dle Garyho Meltona V ČR

První pilotní studie byla provedena v roce 1999 ve třech vybraných školách: v Dubném, Třeboni a na sídlišti Vltava v Českých Budějovicích. Z každé školy bylo shromážděno 80 dotazníků (dohromady tedy 240 dotazníků). Zpracované dotazníky byly uloženy do mezitím připravené databáze statistického programu SPSS a zakódovaná data byla statisticky zpracována (Kovařík, J. dětská práva online, 2010). Výzkumným nástrojem se stala česká verze řízeného rozhovoru srovnatelná s originálem Garyho Meltona. Tento řízený rozhovor obsahuje čtyři obecné otázky týkající se pochopení výrazu „právo“ a dvanáct „příběhů“, ve kterých se posuzuje pojmání práva (Dvořáková, J. 2002, str. 8).

Cílem pilotní studie bylo ověření výzkumných metod, výcvik tazatelů a následné odstranění chyb v rámci porozumění otázkám. Výzkumem bylo zjištěno, že 78% dětí nesprávně či neúplně chápe pojem „práva“. Parcicipační práva si děti prosazovaly jen spoře (Dvořáková, J. 2002, str. 8).

Navazující studie dle Garyho Meltona

Další provedený výzkum vedený profesorem Kovaříkem z roku 2001 navazuje na pilotní studii. Uskutečnil se na dvou českobudějovických základních školách (ZŠ Baarova a ZŠ Dukelská). Výzkumný nástroj byl shodný, obohatil se však o „dobrého občana“ (dotazník pochází z mezinárodního výzkumu IEA) (Dvořáková, J. 2002, str. 12).

Dále bylo napsáno několik bakalářských a diplomových prací mapující právní povědomí dětí. Uvedla bych diplomovou práci Mgr. et Mgr. Vackové PhD. (Dvořákové) z roku 2002, která zkoumala právní povědomí romských a neromských dětí. Z výzkumu vyplynulo, že romské děti v obecných odpovědích vykazují nižší právní povědomí (Dvořáková, J. 2002, str. 130).

V roce 2005 Mgr. Stejskalová uskutečnila výzkum týkající se implementace dětských práv a právního povědomí u dětí školního věku. V rámci zmapování právního

povědomí u dětí se uskutečnil srovnávací výzkum s výzkumem profesora Kovaříka z roku 2001. Mgr. Stejskalová předpokládala, že právní povědomí dětí školního věku se v České republice od výzkumu Kovaříka z roku 2001 zvýšilo. Z výzkumu vyplynulo, že ke zvýšení právního povědomí dětské populace nedošlo.

Mgr. Kloidová prováděla v roce 2006 výzkum právního povědomí dospívajících dětí pod vedením paní doktorky Vackové. Mělo se zjistit, jaké je právní povědomí dětí na středních školách a porovnání dětí z gymnázia se školou integrovanou. Studenti gymnázia dosahovali lepších výsledků v definování práva (Kloidová, M. 2006, str. 72). Dále bych zmínila práci Bc. Adély Kozákové z roku 2006, nebyl zde sice použit dotazník G. Meltona jako u předešlých pracích, jen byl jakýmsi vodítkem a dotazování už nebyly dětmi. Téma znělo: „Právní povědomí člověka s mentálním postižením o jeho lidských právech“. Výzkum byl kvalitativní, respondenti osoby s lehkým mentálním postižením starší 18 - ti let. Zjišťovalo se tedy právní povědomí o základních lidských právech. Více než polovina klientů s lehkou mentální retardací nebylo schopno pojem „právo“ definovat (Kozáková, A. 2006, str. 58).

Výzkum Mgr. Petry Krejsové (2009) mapoval práva dětí v ústavní péči. Autorka předpokládala, že právní povědomí dětí z dětských domovů je na nižší úrovni než u dětí z běžné základní školy. Analýza obecných otázek ukázala, že děti mají problémy s chápáním práva a zákonu

2. Cíle a hypotézy

2.1 Cíl práce

Zjistit vnímání práv u dětí s lehkým mentálním postižením.

2.2 Hypotéza

Se zvyšujícím se vzděláním rodičů se zvyšuje i právní povědomí jejich dětí s lehkým mentálním postižením.

2.3 Doplnkové cíle

Porovnání dětí ze speciálních škol s dětmi ze škol základních v oblasti přiznávání práv.
Porovnání dětí ze speciálních škol s dětmi ze škol základních v oblasti přiznávání práv a povinností.

Uvědomuji si, že tyto dva soubory jsou „nesrovnatelné“. Přesto mě zajímalo, jakých práv jsou si děti ze škol speciálních vědomy, v jakých situacích se budou lišit a proč tomu tak asi je. Z tohoto důvodu stanovuji pouze doplňkové cíle. Předpokládala jsem, že děti ze speciálních škol se budou lišit v oblastech, kde je třeba vyjádřit svůj názor nebo rozhodnout se v záležitostech, které se jich týkají.

Odpovědi dětí porovnávám v projekčních situacích přiznávání práva, však bez srovnání konceptualizace. Fontana, D. (2003) s Vítkovou M. (2004) vysvětlují, že děti s nižším IQ nemusí dosáhnout stadia formálních operací, tzn., že je zbytečné od nich vyžadovat chápání v abstraktních pojmech. Je třeba také zmínit, že děti s mentální retardací potřebují, dle Říčana, P. (2007), autoritativní vedení, což znamená, že jsou zvyklé respektování autorit. Tudíž jsem předpokládala, že by se na ně i častěji odvolávaly. Porovnání dětí ze speciálních škol s dětmi ze škol základních by tedy bylo zatíženo chybou již ve svém zadání. Dále porovnávám práva a povinnosti dětí a dospělých a vybrané otázky doplňující (viz příloha).

3. Metodika

3.1. Použité metody výzkumu

Metodou pro výzkum se stal řízený rozhovor (částečně standardizovaná metoda) vedený pomocí dotazníku vytvořeného profesorem Gary Meltonem a jeho týmem v Jižní Karolíně ve státě Columbia. Dotazník obsahuje identifikační otázky (věk, pohlaví, třída) a dvanáct modelových situací, ve kterých dítě představitelům přiznává právo či nikoliv. U každé modelové situace má dítě prostor vysvětlit, proč se takto rozhodlo. Toto je rozhodující pro úroveň pojmového pochopení významu práva (konceptualizace)

Původní verze dotazníku obsahovala ještě čtyři obecné otázky, kde děti vysvětlují pojem právo, zákon apod. a dále patnáct rozšiřujících otázek „dobrého občana“. Obecné otázky a otázky rozšiřující jsem v dotazníku nepoužila. Důvodem bylo, že děti měly s vyplněním velké problémy, což jsem zjistila při mém malém pilotním výzkumu. Totéž mi potvrdil i výzkum Bc. Adély Kozákové (2006), která zkoumala právní povědomí o základních lidských právech u osob s lehkým mentálním postižením starší 18let. Z výsledků vyplynulo, že více jak polovina těchto respondentů nebyla schopna pojem „právo“ definovat.

Dotazník dále obsahuje sérii otázek přiznávání práv a povinností dětem i dospělým a doplňující otázky pro děti. Šest doplňujících otázek pro děti vytvořil Doc. PhDr. Jiří Kovařík Ph.D. a prof. Dunovský. Řízený rozhovor probíhal v malých skupinách, s menšími dětmi individuálně, a trval přibližně 60 minut. Výzkumným souborem bylo 116 dětí. Výzkum proběhl ve školním roce 2008/2009.

3.2 Charakteristika souboru

Do souboru byly vybrány děti ve věkovém rozmezí od deseti až do sedmnácti let: Výzkumný soubor 1 (Základní škola, Speciálně pedagogické centrum a Školní družina v Havlíčkově Brodě). Tato škola má kapacitu 99 dětí, soubor tvořilo 50 dětí.

Výzkumný soubor 2 (Základní škola praktická v Třeboni)

Od 1. 1. 2002 došlo ke sloučení ZvŠ Třeboň a ZvŠ Rapšach, vznikl právní subjekt ZvŠ Třeboň. Od 14. 7. 2006 podle rozhodnutí MŠMT se právní subjekt jmenuje Základní škola praktická, Třeboň. Výzkumný soubor zde tvořilo 37 dětí. Bližší informace: <http://www.zsptrebon.cz/>

Výzkumný soubor 3 (Základní škola praktická v Soběslavi) 1. 1. 2006 přestala samostatně existovat Zvláštní škola Soběslav, školským zákonem byla přejmenována na základní školu praktickou a sloučila se s odborným učilištěm. Základní škola praktická je odloučeným pracovištěm pro 66 dětí, výzkumný soubor tvořilo 29 dětí.

Pro zajímavost uvádím srovnání vybraných výstupů Mgr. Stejskalové z roku 2005. Výzkum Mgr. Stejskalové byl proveden na dvou základních školách v Českých Budějovicích a soubor tvořilo celkem 293 intaktních dětí.

4. Výsledky

Bylo rozdáno celkem 116 dotazníků se 100% návratností. Dotazování probíhalo v malých skupinách, přičemž starší děti vyplňovaly téměř samostatně a mladším dětem jsem více pomáhala. Žádný z dotazníků nemusel být vyřazen.

Pro lepší přehlednost budu v následujícím textu používat tyto zkratky:

děti ze speciálních škol (s lehkým mentálním postižením; soubor 2010) – **děti ze SPŠ**

děti z běžných základních škol (srovnávací soubor Mgr. Stejskalové, 2005) – **děti ze ZŠ**

4.1 Identifikační údaje souboru

Pohlaví, věk, ročník a vzdělání rodičů

Tabulka 1: Zastoupení dle pohlaví a ročníků

Ročník		Pohlaví		Celkem
		dívky	chlapci	
4	N	6	8	14
	% - ročník	42,9	57,1	100,0
	% - rod	13,3	11,3	12,1
5	N	7	12	19
	% - ročník	36,8	63,2	100,0
	% - rod	15,6	16,9	16,4
6	N	8	11	19
	% - ročník	42,1	57,9	100,0
	% - rod	17,8	15,5	16,4
7	N	12	16	28
	% - ročník	42,9	57,1	100,0
	% - rod	26,7	22,5	24,1
8	N	9	16	25
	% - ročník	36,0	64,0	100,0
	% - rod	20,0	22,5	21,6
9	N	3	8	11
	% - ročník	27,3	72,7	100,0
	% - rod	6,7	11,3	9,5
Celkem	N	45	71	116
	% -ročník	38,8	61,2	100,0
	% - rod	100,0	100,0	100,0

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka 1 ukazuje, že soubor tvořilo 116 dětí ze SPŠ (45 dívek a 71 chlapců), žáků 4. až 9. ročníků (tříd).

Tabulka 2: Zastoupení dle věkových kategorií a pohlaví

Věk		Pohlaví		Celkem
		dívky	chlapci	
10	N	4	5	9
	% - věk	44,4%	55,6%	100,0%
	% - rod	8,9%	7,0%	7,8%
11	N	3	7	10
	% - věk	30,0%	70,0%	100,0%
	% - rod	6,7%	9,9%	8,6%
12	N	13	13	26
	% - věk	50,0%	50,0%	100,0%
	% - rod	28,9%	18,3%	22,4%
13	N	5	7	12
	% - věk	41,7%	58,3%	100,0%
	% - rod	11,1%	9,9%	10,3%
14	N	11	19	30
	% - věk	36,7%	63,3%	100,0%
	% - rod	24,4%	26,8%	25,9%
15	N	8	16	24
	% - věk	33,3%	66,7%	100,0%
	% - rod	17,8%	22,5%	20,7%
16	N	1	2	3
	% - věk	33,3%	66,7%	100,0%
	% - rod	2,2%	2,8%	2,6%
17	N	0	2	2
	% - věk	,0%	100,0%	100,0%
	% - rod	,0%	2,8%	1,7%
Celkem	N	45	71	116
	% - věk	38,8%	61,2%	100,0%
	% - rod	100,0%	100,0%	100,0%

Zdroj: vlastní výzkum

Za tabulky 2 můžeme vyčíst, že věkové rozmezí dětí ze SPŠ se pohybovalo od 10 do 17 let.

Pro srovnávání skupin byl soubor rozdělen do dvou kategorií na „mladší“ a „starší“ děti (podle třídy, kterou děti navštěvovaly). Výsledky byly zpracovány v programu SPSS (Statistical Package for Social Science).

Vzdělání rodičů představovalo jedno ze sledovaných a třídících kritérií – dle toho byli rodiče dětí rozděleni na tři skupiny:

- a) oba rodiče mají jen základní vzdělání
- b) alespoň jeden z rodičů i vzdělání střední
- c) oba rodiče mají střední vzdělání (nebo alespoň jeden z nich i vzdělání vysokoškolské)

Takovéto rozdělení bylo nejvhodnější pro objevení statisticky významných rozdílů.

Následující tabulky 3, 4 a 5 znázorňují rozdělení souboru 2010 podle těchto kategorií. Počty dětí v kategoriích jsou vyrovnané, můžeme tedy provést statistické testy významnosti rozdílů (viz tabulka 5). Jako v předešlém textu i nadále pracuji se zkratkami: **děti ze SPŠ** a **děti ze ZŠ**.

Tabulka 3: Vzdělání rodičů

Otec		Matka			Celkem
		ZŠ	SŠ	VŠ	
ZŠ	N	28	9	0	37
	% - otcové	75,7	24,3	0,0	100,0
	% - matky	50,9	15,8	0,0	31,9
SŠ	N	27	44	0	71
	% - otcové	38,0	62,0	0,0	100,0
	% - matky	49,1	77,2	0,0	61,2
VŠ	N	0	4	4	8
	% - otcové	0,0	50,0	50,0	100,0
	% - matky	0,0	7,0	100,0	6,9
Celkem	N	55	57	4	116
	% - otcové	47,4	49,1	3,4	100,0
	% - matky	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: vlastní výzkum

V tabulce 3 je vidět, že nejpočetněji jsou zastoupeni rodiče dětí ze SPŠ, z nichž alespoň jeden má středoškolské vzdělání (71), na druhém místě rodiče se vzděláním základním (37) a neméně je vysokoškolsky vzdělaných rodičů (8).

Tabulka 4: Rozdělení na mladší a starší děti

Ročník (kategorie) Děti ze SPŠ, 2010		Pohlaví		Celkem
		dívky	chlapci	
4 až 6	N	21	31	52
	% - kategorie 1	40,4	59,6	100,0
	% - rod	46,7	43,7	44,8
7 až 9	N	24	40	64
	% - kategorie 2	37,5	62,5	100,0
	% - rod	53,3	56,3	55,2
Celkem	N	45	71	116
	% - kategorie	38,8	61,2	100,0
	% - rod	100,0	100,0	100,0

Zdroj: vlastní výzkum

Z tabulky vyplývá, že chlapci jsou v souboru dětí ze SPŠ zastoupeni častěji než dívky, a to v obou kategoriích (mladších i starších). Švarcová (2006) uvádí, že chlapci jsou lehkou mentální retardací postiženi častěji než dívky.

Tabulka 5: Zastoupení rodičů a jejich dětí

Vzdělání rodičů dětí ze SPŠ		Kategorie - ročník		Celkem
		4 až 6	7 až 9	
Oba ZŠ	N	16	12	28
	% - vzdělání rodičů 1	57,1	42,9	100,0
	% - ročník (kategorie)	30,8	18,8	24,1
Kombinace ZŠ/SŠ	N	18	18	36
	% - vzdělání rodičů 2	50,0	50,0	100,0
	% - ročník (kategorie)	34,6	28,1	31,0
Oba nejméně SŠ	N	18	34	52
	% - vzdělání rodičů 3	34,6	65,4	100,0
	% - ročník (kategorie)	34,6	53,1	44,8
Celkem	N	52	64	116
	% - vzdělání rodičů	44,8	55,2	100,0
	% - ročník (kategorie)	100,0	100,0	100,0

Zdroj: vlastní výzkum

Z tabulky 5 je patrné největší zastoupení rodičů dětí ze SPŠ se středním vzděláním tzn., že jsou buď vyučeni, nebo mají střední školu.

Tabulka 6: Zastoupení dle pohlaví a ročníků (porovnání souborů)

Soubor	Kategorie - ročník		Pohlaví		Celkem
			dívky	chlapci	
Děti ze ZŠ 2005	4 až 6	N	74	77	151
		% - ročník (kategorie)	49,0%	51,0%	100,0%
		% - rod	49,0%	54,2%	51,5%
	7 až 9	N	77	65	142
		% - ročník (kategorie)	54,2%	45,8%	100,0%
		% - rod	51,0%	45,8%	48,5%
	2005 celkem	N	151	142	293
		% - ročník (kategorie)	51,5%	48,5%	100,0%
		% - rod	100,0%	100,0%	100,0%
Děti ze SPŠ 2010	4 až 6	N	21	31	52
		% - ročník (kategorie)	40,4	59,6	100,0
		% - rod	46,7	43,7	44,8
	7 až 9	N	24	40	64
		% - ročník (kategorie)	37,5	62,5	100,0
		% - rod	53,3	56,3	55,2
	2010 celkem	N	45	71	116
		% - ročník (kategorie)	38,8	61,2	100,0
		% - rod	100,0	100,0	100,0

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005)

Z tabulky 6 je vidět větší zastoupení chlapců ze SPŠ oproti dětem ze ZŠ.

4.2 Rozbor odpovědí na jednotlivé situace

Přináležitost práv, úroveň konceptualizace

Dvanáct situací dle Garyho Meltona (Meltonovo interview) je určitým typem projekčních otázek; dítě se vžívá do konkrétní situace a rozhoduje se, jak by postupovalo. Kovařík (2010) uvádí, že přiznávání práv dětem a dospělým vypovídá o úrovni “praktického” právního povědomí. Práva se mohou vztahovat spíše na práva základní (na život, přežití, na zdraví, na rodinu), na práva ochranná (ochrana před nebezpečím, ohrožením, úrazem, nemocí, hladem aj.) či práva aktivní a participační (možnost podílet na rozhodování v záležitostech, které se dítěte týkají; možnost vyjádřit svůj názor) (Kovařík, J. dětská práva online, 2010).

Při hodnocení postojů, jsou výchozí kritéria tato: jako kladné jsou hodnoceny případy, kdy dítě obhájí nebo se snaží obhajovat práva dítěte, jako neutrální pak ta, kdy dítě obhájí jak kladnou, tak zápornou pozici nebo na to nemá názor žádný. Nakonec jako záporné ty případy, kdy dítě popírá nebo má sklon popírat práva dítěte (Kovařík J., dětská práva online, 2010).

Úroveň konceptualizace či stupeň pochopení je dle Kovaříka, J. (2010) hodnoceno na třístupňové škále:

Úroveň 1: Dítě nedovede situaci zdůvodnit, nebo jen v náznaku; práva jsou udělována autoritami.

Úroveň 2: Dítě již částečně chápe; práva založena na základní slušnosti, spravedlnosti nebo s respektem k pravidlům

Úroveň 3: Dítě situaci plně chápe, zdůvodňuje ji v abstraktních pojmech a odkazuje se na universální principy, zásady.

V tabulkách 7, 8 a 9 jsou vždy procenta přiznání daného práva a dále údaj o statistické významnosti rozdílu mezi skupinami; v odpovídajících grafech jsou pak položky seřazené buď podle míry přináležitosti práv, nebo podle velikosti rozdílu mezi skupinami. *Chí-kvadrát* testuje předpoklad o shodě - předpokládá nezávislost hodnot jedné proměnné na druhé. Poslední sloupec (p - hladina významnosti; *statistická významnost*) se vztahuje k hodnotě Z (relativní údaj o průměrné odchylce od průměru). Platí, že čím nižší číslo statistické významnosti, tím je výsledek významnější (průkaznější), tzn., menší riziko, že se na výsledku podílejí náhodné vlivy). Rozlišují se dvě úrovně hladiny významnosti - 5 % a 1%.

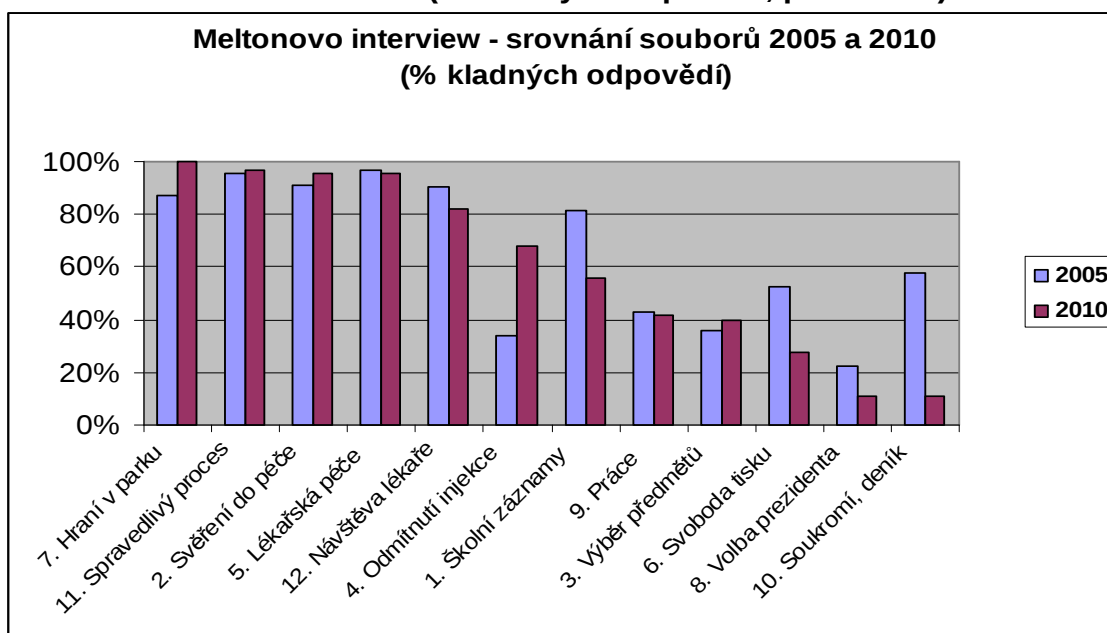
Tabulka 7: Meltonovo interview (% kladných odpovědí, porovnání)

situace - přináležitost práva	soubor		Chí-kvadrát	Statistická významnost
	Děti ze ZŠ 2005	Děti ze SPŠ 2010		
1. Školní záznamy	81,7%	56,0%	28,222	0,000
2. Svěření do péče	91,0%	95,7%	2,551	0,111
3. Výběr předmětů	35,9%	39,7%	0,502	0,479
4. Odmítnutí injekce	33,7%	68,1%	38,960	0,000
5. Lékařská péče	96,5%	95,7%	0,142	0,707
6. Svoboda tisku	52,3%	27,6%	19,849	0,000
7. Hraní v parku	87,5%	100,0%	15,967	0,000
8. Volba prezidenta	22,7%	11,2%	6,898	0,009
9. Práce	43,1%	41,4%	0,101	0,751
10. Soukromí, deník	58,0%	11,2%	72,442	0,000
11. Spravedlivý proces	95,8%	96,6%	0,121	0,729
12. Návštěva lékaře	90,4%	81,9%	5,577	0,018

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Tabulka 7 a příslušný graf 1 ukazují statisticky významné rozdíly v projekčních situacích. Děti ze SPŠ a ZŠ se liší v situacích: 1, 4, 6, 7, 8, 10, 12. Děti ze SPŠ statisticky významně častěji přiznávají právo v situacích: „odmítnutí injekce“ a „hraní v parku“, naopak v situacích: „školní záznamy“, „svoboda tisku“ a „soukromí, deník“, přiznávají právo méně oproti dětem z běžných základních škol. Na hladině významnosti nižší než 5% přiznávají právo děti ze speciálních škol méně u situace „volba prezidenta“.

Graf 1: Meltonovo interview (% kladných odpovědí, porovnání)

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

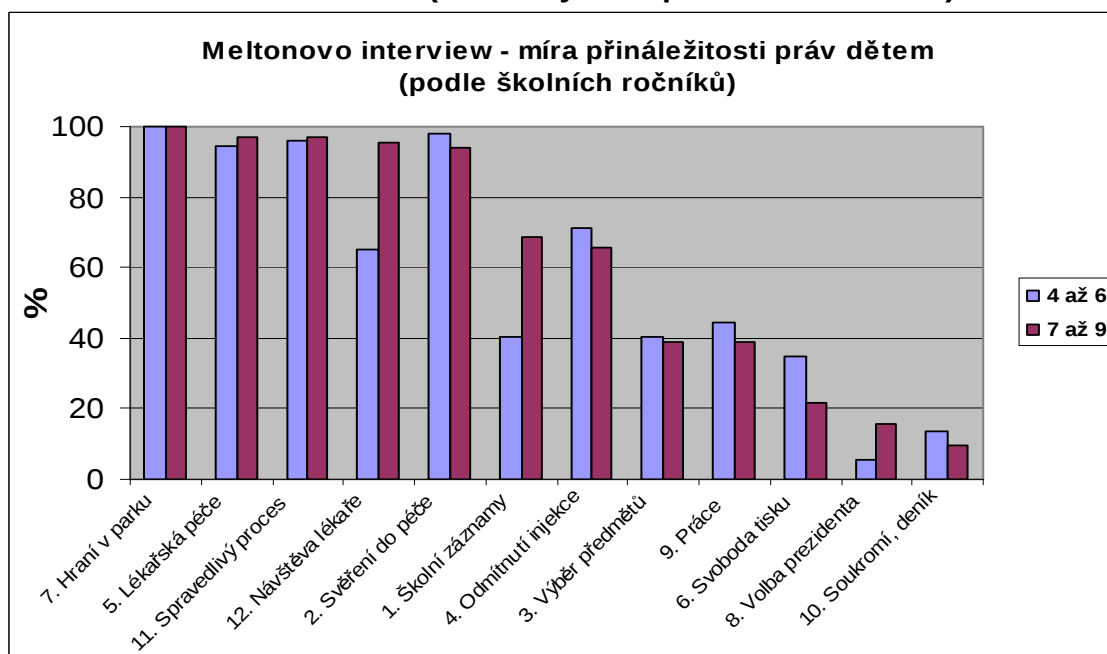
Tabulka 8: Meltonovo interview (% kladných odpovědí dle ročníků)

situace - přináležitost práva, děti ze SPŠ	ročník		Chí-kvadrát	p
	4 až 6	7 až 9		
1. Školní záznamy	40,4	68,8	9,370	0,002
2. Svěření do péče	98,1	93,8	1,302	0,254
3. Výběr předmětů	40,4	39,1	0,021	0,885
4. Odmítnutí injekce	71,2	65,6	0,404	0,525
5. Lékařská péče	94,2	96,9	0,486	0,486
6. Svoboda tisku	34,6	21,9	2,331	0,127
7. Hraní v parku	100,0	100,0		
8. Volba prezidenta	5,8	15,6	2,801	0,094
9. Práce	44,2	39,1	0,316	0,574
10. Soukromí, deník	13,5	9,4	0,481	0,488
11. Spravedlivý proces	96,2	96,9	0,045	0,832
12. Návštěva lékaře	65,4	95,3	17,332	0,000

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

V tabulce 8 je vidět, že starší děti ze SPŠ statisticky významně častěji přiznávaly právo u situace „školení záznam“ a „návštěva lékaře“.

Graf 2: Meltonovo interview (% kladných odpovědí dle ročníků)

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

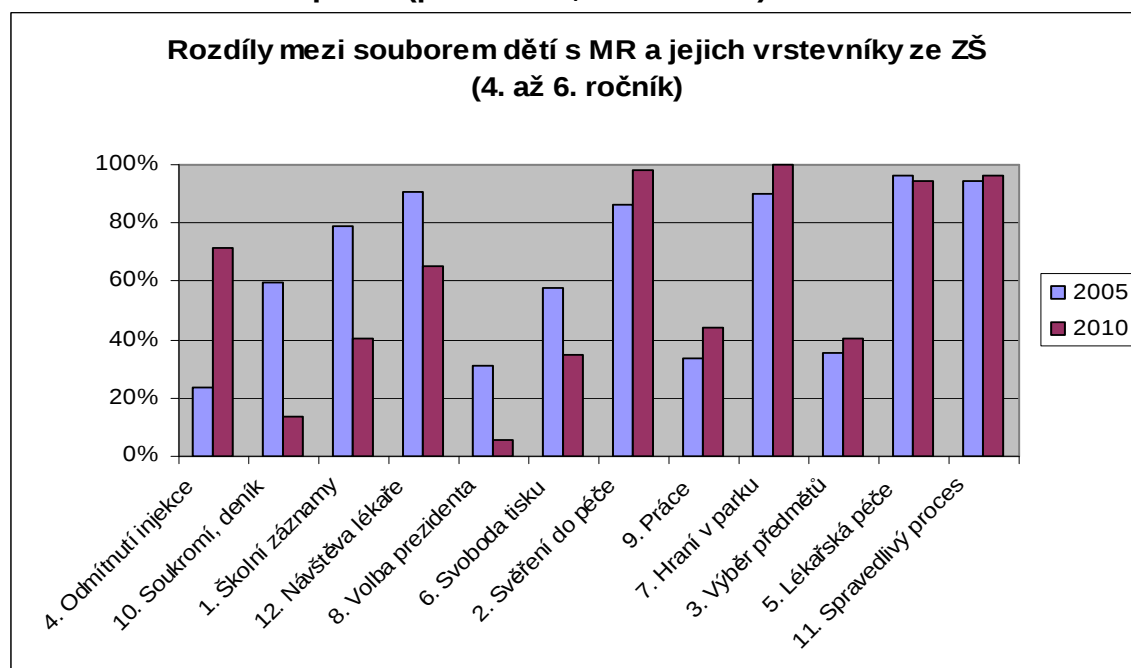
Tabulka 9: Přináležitost práva (porovnání, mladší děti)

Situace - přináležitost práva (4. až 6. ročník)	Soubor		Chí-kvadrát	Statistická významnost
	Děti ze ZŠ 2005	Děti ze SPŠ 2010		
1. Školní záznamy	78,7%	40,4%	-4,999	0,000
2. Svěření do péče	86,3%	98,1%	-2,243	0,025
3. Výběr předmětů	35,1%	40,4%	-1,101	0,271
4. Odmítnutí injekce	23,6%	71,2%	-5,683	0,000
5. Lékařská péče	96,0%	94,2%	-0,312	0,755
6. Svoboda tisku	57,7%	34,6%	-2,710	0,007
7. Hraní v parku	90,1%	100,0%	-2,270	0,023
8. Volba prezidenta	31,0%	5,8%	-3,588	0,000
9. Práce	33,6%	44,2%	-1,320	0,187
10. Soukromí, deník	59,5%	13,5%	-5,961	0,000
11. Spravedlivý proces	94,7%	96,2%	-0,626	0,531
12. Návštěva lékaře	90,9%	65,4%	-3,797	0,000

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Tabulka 9 a příslušný graf 3 ukazují na statisticky významné rozdíly; mladší děti ze SPŠ oproti dětem ze ZŠ, přiznávají práva více v situacích: „odmítnutí injekce“, „svěření do péče“, „hraní v parku. Naopak méně přiznávají v situacích: „školní záznamy“, „svoboda tisku“, „volba prezidenta“, „soukromí, deník“ a „návštěva u lékaře“

Graf 3: Přináležitost práva (porovnání, mladší děti)

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

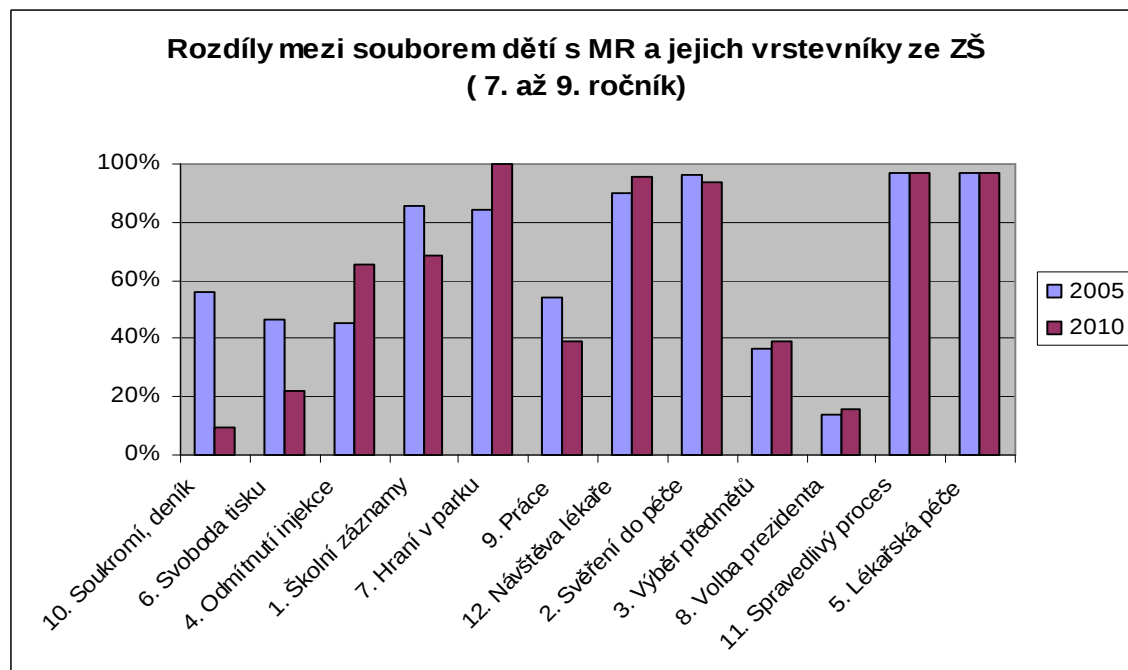
Tabulka 10: Přináležitost práva (porovnání, starší děti)

Situace - přináležitost práva (7. až 9. ročník)	Soubor		Chí-kvadrát	Statistická významnost
	Děti ze ZŠ 2005	Děti ze SPŠ 2010		
1. Školní záznamy	85,3%	68,8%	-2,684	0,007
2. Svěření do péče	96,2%	93,8%	-0,770	0,441
3. Výběr předmětů	36,7%	39,1%	-0,315	0,752
4. Odmítnutí injekce	45,2%	65,6%	-2,652	0,008
5. Lékařská péče	97,0%	96,9%	-0,045	0,964
6. Svoboda tisku	46,4%	21,9%	-3,277	0,001
7. Hraní v parku	84,4%	100,0%	-2,356	0,018
8. Volba prezidenta	13,5%	15,6%	-3,632	0,000
9. Práce	54,1%	39,1%	-1,360	0,174
10. Soukromí, deník	56,3%	9,4%	-5,700	0,000
11. Spravedlivý proces	97,0%	96,9%	-0,416	0,677
12. Návštěva lékaře	89,9%	95,3%	-4,300	0,000

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Tabulka 10 a příslušný graf 4 značí, že starší děti ze SPŠ statisticky významněji přiznávají právo „odmítnutí injekce“, „volby prezidenta“ a „návštěva u lékaře“; naopak statisticky méně významně přiznávají „svobodu tisku“, „soukromí, deník“ a „hraní v parku“ oproti dětem ze ZŠ.

Graf 4: : Přináležitost práva (porovnání, starší děti)

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Tabulka 11: Přináležitost práv (mladší děti)

Situace – přináležitost práv (4. až 6. ročník) Děti ze SPŠ	Vzdělání rodičů			Chí- kvadrát	Statistická významnos t
	ZŠ	ZŠ/SS	SS/(VŠ)		
1. Školní záznamy	50,0%	33,3%	38,9%	0,984	0,612
2. Svěření do péče	100,0%	100,0%	94,4%	1,889	0,389
3. Výběr předmětů	56,3%	38,9%	27,8%	2,822	0,244
4. Odmítnutí injekce	56,3%	94,4%	61,1%	7,231	0,027
5. Lékařská péče	93,8%	94,4%	94,4%	0,010	0,995
6. Svoboda tisku	25,0%	33,3%	44,4%	1,407	0,495
7. Hraní v parku	100,0%	100,0%	100,0%	0,000	1,000
8. Volba prezidenta	12,5%	5,6%	0,0%	2,390	0,303
9. Práce	56,3%	38,9%	38,9%	1,327	0,515
10. Soukromí, deník	6,3%	16,7%	16,7%	1,012	0,603
11. Spravedlivý proces	100,0%	100,0%	88,9%	3,853	0,146
12. Návštěva lékaře	56,3%	66,7%	72,2%	0,956	0,620

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Z tabulky 11 a 12 vyplývá, že dle vzdělání rodičů je v přiznávání práv dětem ze SPŠ patrný jeden nepříliš významný rozdíl; mladší děti, které, pokud je jeden z jejich rodičů středoškolák statisticky významně častěji přiznávají dětem právo na odmítnutí injekce.

Tabulka 12: Přináležitost práv (starší děti)

Situace – přináležitost práv (7. až 9. ročník) Děti ze SPŠ	Vzdělání rodičů			Chí- kvadrát	Statistická významnost
	ZŠ	ZŠ/SŠ	SŠ(IVŠ)		
1. Školní záznamy	50,0%	72,2%	73,5%	2,388	0,303
2. Svěření do péče	91,7%	94,4%	94,1%	0,110	0,947
3. Výběr předmětů	50,0%	44,4%	32,4%	1,442	0,486
4. Odmítnutí injekce	58,3%	61,1%	70,6%	0,804	0,669
5. Lékařská péče	91,7%	100,0%	97,1%	1,634	0,442
6. Svoboda tisku	33,3%	16,7%	20,6%	1,221	0,543
7. Hraní v parku	100,0%	100,0%	100,0%	0,000	1,000
8. Volba prezidenta	8,3%	27,8%	11,8%	2,840	0,242
9. Práce	41,7%	50,0%	32,4%	1,557	0,459
10. Soukromí, deník	8,3%	11,1%	8,8%	0,090	0,956
11. Spravedlivý proces	100,0%	94,4%	97,1%	0,731	0,694
12. Návštěva lékaře	91,7%	100,0%	94,1%	1,330	0,514

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Následují tabulky 14, 15 a graf 5, kde je znázorněna úroveň konceptualizace, neboli úroveň pochopení práv dětmi. Dále analýzu úrovně konceptualizace v souvislosti se vzděláním rodičů dětí.

Analýza úrovně konceptualizace není porovnávána s dětmi z běžné ZŠ (viz kapitola 2.).

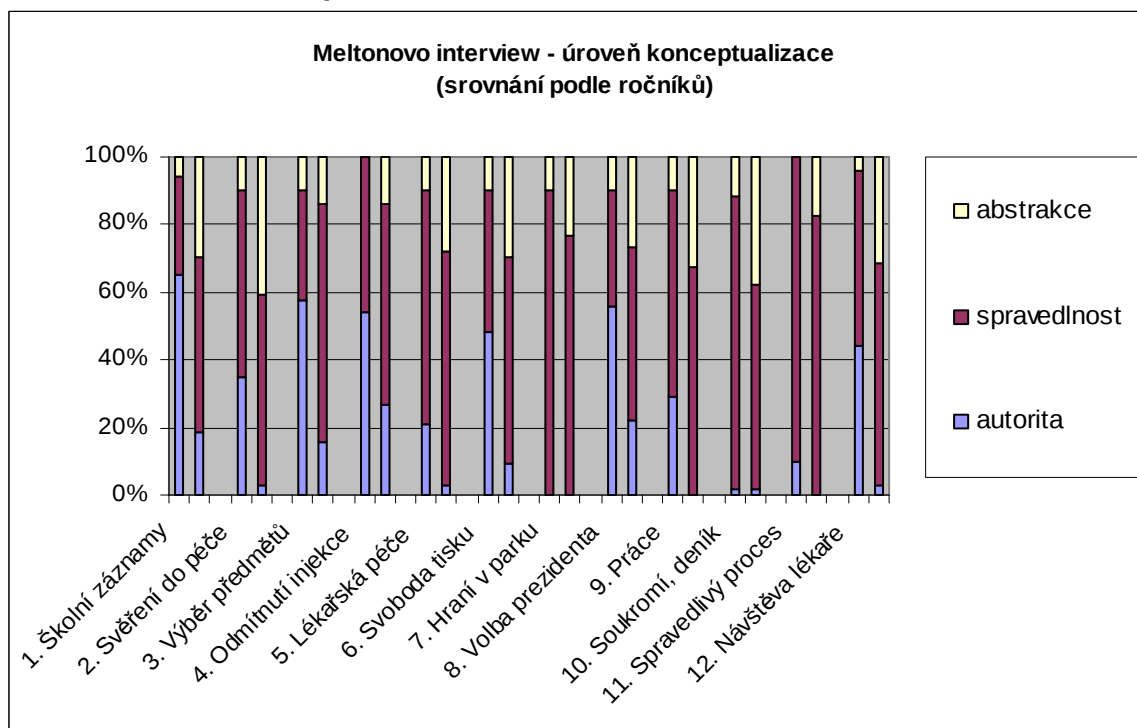
Tabulka 13: Úroveň konceptualizace

Situace – úroveň konceptualizace Děti ze SPŠ	Ročník							
	4 až 6			7 až 9				
	autorita	spravedlnost	abstrakce	autorita	spravedlnost	abstrakce	Chi-kvadrát	Statistická významnost
1. Školní záznamy	65,4	28,8	5,8	18,8	51,6	29,7	27,966	0,000
2. Svěření do péče	34,6	55,8	9,6	3,1	56,3	40,6	26,825	0,000
3. Výběr předmětů	57,7	32,7	9,6	15,6	70,3	14,1	22,791	0,000
4. Odmítnutí injekce	53,8	46,2	0,0	26,6	59,4	14,1	13,756	0,001
5. Lékařská péče	21,2	69,2	9,6	3,1	68,8	28,1	13,279	0,001
6. Svoboda tisku	48,1	42,3	9,6	9,4	60,9	29,7	23,560	0,000
7. Hraní v parku	0,4	90,6	0,0	0,0	76,6	23,4	3,841	0,050
8. Volba prezidenta	55,8	34,6	9,6	21,9	51,6	26,6	15,110	0,001
9. Práce	28,8	61,5	9,6	0,0	67,2	32,8	25,491	0,000
10. Soukromí, deník	1,9	86,5	11,5	1,6	60,9	37,5	10,095	0,006
11. Spravedlivý proces	9,6	90,4	0,0	0,0	82,8	17,2	15,282	0,000
12. Návštěva lékaře	44,2	51,9	3,8	3,1	65,6	31,3	34,759	0,000

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Tabulka 13 a příslušný graf 5 zobrazují úroveň konceptualizace, můžeme zde vidět statisticky významné rozdíly u všech situací; starší děti ze SPŠ se celkově méně často odvolávají na autoritu a častěji volí abstraktní odpovědi.

Graf 5: Úroveň konceptualizace

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Tabulka 14: Úroveň konceptualizace a vzdělání rodičů dětí (mladší děti)

Situace (4. až 6. ročník) Děti ze SPŠ	Vzdělání rodičů	Úroveň konceptualizace			chí- kvadrát	Statistická významnost
		autorita	spravedlnost	abstrakce		
1. Školní záznamy	ZŠ	68,8	12,5	18,8	10,180	0,038
	ZŠ/SŠ	72,2	27,8	0,0		
	SŠ(VŠ)	55,6	44,4	0,0		
2. Svěření do péče	ZŠ	37,5	50,0	12,5	6,718	0,152
	ZŠ/SŠ	44,4	38,9	16,7		
	SŠ(VŠ)	22,2	77,8	0,0		
3. Výběr předmětů	ZŠ	56,3	31,3	12,5	6,315	0,177
	ZŠ/SŠ	66,7	16,7	16,7		
	SŠ(VŠ)	50,0	50,0	0,0		
4. Odmítnutí injekce	ZŠ	43,8	56,3	0,0	1,060	0,589
	ZŠ/SŠ	61,1	38,9	0,0		
	SŠ(VŠ)	55,6	44,4	0,0		
5. Lékařská péče	ZŠ	6,3	81,3	12,5	7,237	0,124
	ZŠ/SŠ	33,3	50,0	16,7		
	SŠ(VŠ)	22,2	77,8	0,0		
6. Svoboda tisku	ZŠ	56,3	37,5	6,3	5,836	0,212
	ZŠ/SŠ	50,0	50,0	0,0		
	SŠ(VŠ)	38,9	38,9	22,2		
7. Hraní v parku	ZŠ	0,0	100	0,0	5,335	0,069
	ZŠ/SŠ	0,0	77,8	22,2		
	SŠ(VŠ)	0,0	94,4	5,6		
8. Volba prezidenta	ZŠ	56,3	31,3	12,5	7,606	0,107
	ZŠ/SŠ	66,7	16,7	16,7		
	SŠ(VŠ)	44,4	55,6	0,0		
9. Práce	ZŠ	12,5	75,0	12,5	8,209	0,084
	ZŠ/SŠ	22,2	61,1	16,7		
	SŠ(VŠ)	50,0	50,0	0,0		
10. Soukromí, deník	ZŠ	0,0	87,5	12,5	6,564	0,161
	ZŠ/SŠ	5,6	72,2	22,2		
	SŠ(VŠ)	0,0	100	0,0		
11. Spravedlivý proces	ZŠ	0,0	16,0	0,0	2,778	0,249
	ZŠ/SŠ	11,1	88,9	0,0		
	SŠ(VŠ)	16,7	83,3	0,0		
12. Návštěva lékaře	ZŠ	56,3	43,8	0,0	7,761	0,101
	ZŠ/SŠ	50,0	38,9	11,1		
	SŠ(VŠ)	27,8	72,2	0,0		

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Z tabulky 14 je patrný pouze jeden statisticky výzkumný rozdíl u situace „školní záznamy“; mladší děti ze SPŠ dosahovaly vyšší úrovně konceptualizace v souvislosti s vyšším vzděláním jejich rodičů.

Tabulka 15: Úroveň konceptualizace a vzdělání rodičů dětí (starší děti)

Situace (7. až 9. ročník) Děti ze SPŠ	Vzdělání rodičů	Úroveň konceptualizace			chí- kvadrát	Statistická významnost
		autorita	spravedlnost	abstrakce		
1. Školní záznamy	ZŠ	25,0	41,7	33,3	5,380	0,250
	ZŠ/SŠ	16,7	72,2	11,1		
	SŠ(VŠ)	17,6	44,1	38,2		
2. Svěření do péče	ZŠ	8,3	50,0	41,7	1,787	0,775
	ZŠ/SŠ	0,0	61,1	38,9		
	SŠ(VŠ)	2,9	55,9	41,2		
3. Výběr předmětů	ZŠ	8,3	66,7	25,0	2,983	0,561
	ZŠ/SŠ	11,1	72,2	16,7		
	SŠ(VŠ)	20,6	70,6	8,8		
4. Odmítnutí injekce	ZŠ	25,0	41,7	33,3	8,828	0,066
	ZŠ/SŠ	38,9	44,4	16,7		
	SŠ(VŠ)	20,6	73,5	5,9		
5. Lékařská péče	ZŠ	0,0	66,7	33,3	3,021	0,554
	ZŠ/SŠ	5,6	55,6	38,9		
	SŠ(VŠ)	2,9	76,5	20,6		
6. Svoboda tisku	ZŠ	0,0	66,7	33,3	11,483	0,022
	ZŠ/SŠ	5,6	88,9	5,6		
	SŠ(VŠ)	14,7	44,1	41,2		
7. Hraní v parku	ZŠ	0,0	66,7	33,3	0,824	0,662
	ZŠ/SŠ	0,0	77,8	22,2		
	SŠ(VŠ)	0,0	79,4	20,6		
8. Volba prezidenta	ZŠ	16,7	41,7	41,7	4,556	0,336
	ZŠ/SŠ	33,3	55,6	11,1		
	SŠ(VŠ)	17,6	52,9	29,4		
9. Práce	ZŠ	0,0	66,7	33,3	0,007	0,997
	ZŠ/SŠ	0,0	66,7	33,3		
	SŠ(VŠ)	0,0	67,6	32,4		
10. Soukromí, deník	ZŠ	0,0	58,3	41,7	2,717	0,606
	ZŠ/SŠ	5,6	61,1	33,3		
	SŠ(VŠ)	0,0	61,8	38,2		
11. Spravedlivý proces	ZŠ	0,0	75,0	25,0	0,987	0,611
	ZŠ/SŠ	0,0	88,9	11,1		
	SŠ(VŠ)	0,0	82,4	17,6		
12. Návštěva lékaře	ZŠ	8,3	41,7	50,0	6,110	0,191
	ZŠ/SŠ	0,0	83,3	16,7		
	SŠ(VŠ)	2,9	64,7	32,4		

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Z tabulky 15 je patrný pouze jeden statisticky výzkumný rozdíl u situace „svoboda tisku“, kde starší děti ze SPŠ dosahovaly vyšší úrovně konceptualizace v souvislosti s vyšším vzděláním jejich rodičů.

Níže jsou uvedeny rozborů jednotlivých projekčních situací u dětí ze speciálních škol. Názvy situací jsou pro lepší orientaci pouze heslovité a shodují se s tabulkami a grafy, proto odkazují na dotazník uvedený v příloze. Údaje v procentech, které jsou napsány **tučně** (procenta přiznávaná práva), dále rozlišuji zvlášť pro mladší a starší děti z SPŠ v souvislosti se vzděláním jejich rodičů.

Pro označení dětí budu používat:

mladší děti - 1. kategorie

starší děti - 2. kategorie.

Vzdělání rodičů představovalo jedno ze sledovaných a třídících kritérií – dle toho byli rodiče dětí rozděleni na tři skupiny

- a) oba rodiče mají jen základní vzdělání - ZŠ
- b) alespoň jeden z rodičů i vzdělání střední - ZŠ/ SŠ
- c) oba rodiče mají střední vzdělání (nebo alespoň jeden z nich i vzdělání vysokoškolské) - SŠ/VŠ

Dle popisné statistiky těchto odpovědí, vycházejí u některých situací rozdíly v přiznání práv dětmi v souvislosti se vzděláním jejich rodičů (tzn. potvrzení hypotézy, která předpokládala, že čím vyšší vzdělání rodičů, tím vyšší je i právní povědomí jejich dětí). Díky velikosti souboru však nebyla prokázána statistická významnost. Přesto se nabízí tato zjištění statisticky analyzovat na větším výzkumném vzorku. Úroveň konceptualizace (pochození) bylo měřeno pouze u dětí ze SPŠ. Dále cituji některé zajímavé odpovědi dětí ze SPŠ, které jsou napsány *kurzívou*.

- děti ze speciálních škol zkr. děti ze SPŠ
- děti z běžných základních škol zkr. děti ze ZŠ.

Školní záznamy

První situace se týká Pepíka, který by se chtěl podívat na svou kartu, ale paní učitelka mu to nechce dovolit. Měl by existovat zákon, který by Pepíkovi umožnil podívat se na svoji kartu?

Děti ze SPŠ se v **56%** případů domnívají, že se Pepík na kartu podívat může, naproti tomu děti ze ZŠ v 81,7%. Pokud děti rozdělíme na mladší a starší, pak první kategorie by přiznala toto právo ve 40,4%; nejčastěji děti rodičů, kteří mají oba jen základní vzdělání – ZŠ (50%), na druhém místě kladných odpovědí děti, jejichž rodiče mají středoškolské vzdělání nebo alespoň jeden z nich i vzdělání vysokoškolské – SŠ/VŠ (38,9%) a nakonec děti, jejichž rodiče vystudovali nejméně základní školu, přičemž jeden z rodičů má i vzdělání středoškolské – ZŠ/ SŠ (33,3%). Druhá kategorie přiznala Pepíkovi právo v 68,8%; nejvíce děti, jejichž rodiče mají minimálně střední stupeň vzdělání – SŠ/VŠ (73,5%), následují děti, jejichž rodiče mají i středoškolské vzdělání – ZŠ/SŠ (72,2%) a nejméně kladných odpovědí zaznělo od dětí, jejichž rodiče studovali pouze na základní škole – ZŠ (50%)

Úroveň konceptualizace:

První kategorie v 65,4% případů respektuje autoritu (záleží tedy na učiteli), 28,8% dětí nazírá na Pepíkovu situaci spravedlivě (pokud chce, ať se tedy podívá), 5,8% dětí dokáže hovořit v abstraktních pojmech (Pepík na to má právo). 51,6% dětí z druhé kategorie na problém pohlíží spravedlivě, nejvyšší stupeň pochopení (abstrakce) byl zaznamenán u 29,7% dětí, naopak nejméně dětí se odvolávalo na autoritu – 18,8%.

Zmínila bych se o některých názorech, které mě zaujaly:

Několik dětí uvedlo, že není potřeba se dívat, protože všichni mají žákovské knížky, naproti tomu dvě starší děti shodně uvedly: „Aby ověřil, že je to pravda.“

Jedna starší dívka odpověděla: „Měl by existovat zákon, aby se mohl podívat. Aby věděl, co tam psali, a aby pak nezlobil a choval se slušně.“ Tato odpověď se v různých podobách několikrát opakovala.

Svěření do péče

Ve druhé situaci děti přiznávají Marii právo rozhodnout se, se kterým rodičem by chtěla žít po jejich rozvodu. Matka chce, aby Marie žila s ní, ale otec si přeje, aby bydlela u něho. Měl by existovat zákon, umožňující Marii sama se rozhodnout, s kým bude žít?

Je zřejmé, že převážná většina dětí Marii právo vybrat si, se kterým rodičem by chtěla být, přiznává. Děti ze SPŠ kladně odpověděly v **95,7%** případů a děti ze ZŠ v 91%. První kategorie přiznala Marii právo rozhodnout se v 97,1%; z toho ve 100% děti, jejichž rodiče mají jen základní školu – ZŠ nebo alespoň jeden z rodičů i vzdělání střední – ZŠ/SŠ, pak následují rodiče se vzděláním středním, kde jeden z nich může mít i vzdělání vysokoškolské – SŠ/VŠ (94,4%). Druhá kategorie přiznávala dané právo v 93,8%; nejčastěji děti rodičů s nejméně základní školou, přičemž jeden z rodičů má i vzdělání středoškolské – ZŠ/SŠ (94,4%), téměř shodně děti, jejichž rodiče vystudovali nejméně střední školu či jsou vyučeni – SŠ/VŠ (94,1%), a naposledy děti, jejichž rodiče studovali maximálně na základní škole – ZŠ (91,7%).

Úroveň konceptualizace:

Děti obou kategorií (starší i mladší děti) nejčastěji vyžadují spravedlivý přístup, tzn. že si Marie může zvolit, u koho chce po rozvodu být (55% mladších a 56,3% starších dětí). Je zřejmé, že děti z první kategorie pojmají tuto situaci výrazně více autoritativně (rodiče nebo soud rodiče mají rozhodnout za Marii) ve srovnání s dětmi z druhé kategorie (mladší děti 34,6% a starší pouze 3,1%). Abstraktními pojmy dokáže danou situaci charakterizovat 40,6% starších a 9,6% mladších dětí.

Jedna starší dívka uvedla: „Jen ona ví, s kým chce bydlet, a také záleží na tom, který rodič se o Marii lépe stará.“ Odpověď jednoho staršího chlapce: „Aby pak byla spokojená...“

Výběr předmětů

Třetí situace pojednává o Janě, která nerada čte, ale musí chodit na hodinu čtení navíc. Jana si myslí, že by to neměla mít povinné. Měl by existovat zákon umožňující Janě vybrat si, na které předměty chce chodit?

Kladně uvažovalo **39,7%** dětí ze SPŠ a 35,9% dětí ze ZŠ. První kategorie přiznávala právo v 40,4%; nejfrektovaněji děti rodičů se základním vzděláním – ZŠ (56,3%), následují děti, u nichž alespoň jeden z rodičů má i vzdělání střední – ZŠ/SŠ (38,9%), a nakonec děti, jejichž rodiče mají středoškolské vzdělání, přičemž jeden z nich mohl vystudovat i vysokou školu – SŠ/VŠ (27,8%). Druhá kategorie odpovídala kladně ve 39,1% případů; zde je v přiznání práv totožné pořadí s dětmi mladšími (1. kategorie) – ZŠ (50%), ZŠ/SŠ (44,4%), SŠ/VŠ (32,4%).

Úroveň konceptualizace:

První kategorie nejvíce respektuje autoritu (záleží na škole, učiteli), a to v 57,7%, 32,7% dětí nahlíží na Jany problém spravedlivě, tzn., že je spravedlivé, aby se Jana sama rozhodla, na který předmět chce chodit, 9,6% dětí dokáže uvažovat v abstraktních pojmech (má na to právo). Druhá kategorie se v 70,3% odvolávala na spravedlnost, 15,6% dětí se přiklánělo k autoritativnímu donucení (škola rozhodne, učitel) a v abstraktních pojmech uvažovalo 14,1% dětí.

Jeden mladší chlapec uvedl: „Já bych chodil bych jen na to, co mě baví, a tak bych měl jen dobré známky.“

Početná skupinka dětí uvedla, že je to povinné, tak se tam chodit musí.

Odmítnutí injekce

Ve čtvrté situaci jde Petra k doktorovi. Ten jí řekl, že by měla dostat injekci, kterou ale odmítla. Měl by existovat zákon na to, že doktor může Petru přinutit, aby dostala injekci, i když ona sama nechce?

Děti ze SPŠ přiznávaly doktorovi právo píchnutí injekce proti vůli Petry v **68,1%** případů, naproti tomu děti ze ZŠ ve 33,7%. První kategorie si v 71,2% myslí, že by tento zákon existovat měl; na prvním místě v přiznání tohoto práva byly děti, jejichž alespoň jeden z rodičů má i vzdělání střední – ZŠ/SS (94,4%), na druhém místě děti s rodiči, kteří mají střední vzdělání nebo alespoň jeden z nich i vzdělání vysokoškolské – SŠ/VŠ (61,1%), a konečně děti s rodiči, kteří navštěvovali pouze školu základní – ZŠ (56,3%). Druhá kategorie přiznávala doktorovi právo píchnout injekci v 65,6% (sestupně: děti, jejichž rodiče mají minimálně střední stupeň vzdělání – SŠ/VŠ (70,6%), poté děti, jejichž alespoň jeden z jejich rodičů má i vzdělání střední – ZŠ/ SŠ (61,1%), a naposledy rodiče se základním stupněm vzdělání – ZŠ (58,3%).

Úroveň konceptualizace:

První kategorie nazírá na situaci v 53,8% autoritativně, tzn., že rozhodne pan doktor. Ve druhém stupni konceptualizace (spravedlnost) přemýšlelo 46,2% dětí, tzn., že ji pan doktor nutit nemá, spíše jí vysvětlit, že jí tak může třeba i zachránit život. Žádné z dětí nepřemýšlelo v pojmech abstraktních. Oproti tomu 59,4% dětí ze druhé kategorie vnímalo jako spravedlivé, že se Petra může rozhodnout, 26,6% dětí se rozhodlo pro autoritu (rozhoduje lékař) a abstraktně přemýšlelo jen 14,1% dětí.

Odpověď jednoho staršího chlapce: „Zákon by podle mě existovat neměl, ale když si člověk injekci dát nenechá a má nějakou smrtelnou nemoc, je to jeho problém“.

Jiný mladší chlapec: „Každý se může rozhodnout sám. Injekce bolí.“

Lékařská péče

V páté situaci je popsán příběh Kuby, který si ublížil při hře s míčem. Odvezli ho do nemocnice, kde mu řekli, že mu nemohou pomoci, protože jeho rodiče nemají dost peněz na zaplacení ošetření. Měl by existovat zákon, že doktor musí Kubovi pomoci, i když za to jeho rodiče nemohou zaplatit?

Že by tento zákon existovat měl, se domnívalo **95,7%** dětí ze SPŠ a 96,5% dětí ze ZŠ. První kategorie uvedla kladnou odpověď v 94,2%; ve shodném procentu děti,

jejichž rodiče mají střední vzdělání nebo alespoň jeden z nich i vzdělání vysokoškolské – SŠ/VŠ, a děti, kde alespoň jeden z rodičů má i vzdělání střední – ZŠ/SŠ (94,4%), poté děti, jejichž rodiče chodili jen na školu základní – ZŠ (93,8%). Druhá kategorie přiznávala Kubovi právo na ošetření v 96,9%; nejfrekventovaněji děti, jejichž rodiče mají i středoškolské vzdělání – ZŠ/SŠ (100%), poté děti, jejichž rodiče mají minimálně středoškolské vzdělání – SŠ/VŠ (97,1%), a konečně děti, jejichž rodiče studovali jen na škole základní – ZŠ (91,7%)

Úroveň konceptualizace:

První kategorie si v 69,2% myslí, že je spravedlivé, aby doktor Kubovi pomohl, autoritu zvolilo 21,2% dětí a nakonec 9,6% dětí uvažovalo v pojmech abstraktních s odkazem na univerzální principy. Druhá kategorie se také nejvíce odvolávala na spravedlnost, a to v 68,8%, následovalo abstraktní pochopení ve 28,1%, pouhých 3,1% dětí se odvolávalo na autoritu.

Citovala bych odpověď jednoho staršího chlapce: „Měl by podle mě pomoci, protože pomáhat lidem je hezké. Jeho rodiče by mu určitě poděkovali a dluh za tu operaci by určitě zaplatily... tedy museli by si vzít půjčku“.

Naproti tomu také starší dívka napsala: „Když rodiče nemají peníze, ať teda k doktorovi nelezou.“

Svoboda tisku

Situace šestá pojednává o Markovi, který psal povídku pro školní časopis. Píše v ní, že se mu nelíbí školní řád. Ředitel mu ale řekl, že mu povídku nedovolí otisknout. Měl by existovat zákon, podle kterého ředitel může zakázat, aby Markova povídka v časopise vyšla?

Kladně uvažovalo **27,6%** dětí ze SPŠ a 52,3% dětí ze ZŠ. První kategorie si v 34,6% myslí, že by tento zákon existovat měl; nejčastěji takto přemýšlely děti, jejichž rodiče mají minimálně středoškolské vzdělání – SŠ/VŠ (44,4%), pak děti, jejichž rodiče mají i středoškolské vzdělání – ZŠ/ SŠ (33,3%), a nejméně děti, jejichž rodiče mají

pouze školu základní – ZŠ (25%). Druhá kategorie přiznala řediteli právo zakázat, aby povídka vyšla, v 21,9%; nejfrektovaněji děti, jejichž rodiče docházeli jen do školy základní – ZŠ (33,3%), pak děti, jejichž rodiče vystudovali minimálně střední školu nebo jsou vyučeni – SŠ/VŠ (20, 6%), a nejméně kladných odpovědí napsaly děti rodičů, z nichž alespoň jeden z nich má, krom základního, i středoškolské vzdělání – ZŠ/SŠ (16,7%).

Úroveň konceptualizace:

První kategorie si v 48,1% myslí, že je to věc ředitele nebo školy jako autority, spravedlivě by tuto situaci řešilo 42,3% dětí, pouze 9,3% dětí pojímalo právo abstraktně. Oproti tomu 60,9 % dětí z kategorie druhé vnímalo tuto situaci jako spravedlivou, 29,7% dětí přemýšlelo v pojmech abstraktních a jen 9,4% dětí volilo autoritu (věc školy, ředitele).

Zajímavá odpověď jednoho staršího chlapce: „Záleží na tom, jak si to žák zaslouží a jak je ředitel dobrosrdečný.“

Hraní v parku

Situace sedm: Míša a David si chtějí hrát na hřišti, ale starší děti jim to zakazují. Měl by existovat zákon na to, že tam David a Míša můžou zůstat?

Děti ze SPŠ shodně přiznávaly toto právo ve **100%** případů, děti ze ZŠ v 87,5%

Úroveň konceptualizace:

Děti obou kategorií vnímají nejčastěji jako spravedlivé, že si Míša s Davidem smějí hrát (děti z první kategorie v 90,6% a děti z druhé kategorie v 76,6%), pouze 0,4% dětí z kategorie první vnímalo toto právo z pozice autority, což znamená, že starší děti mohou zakázat mladším hrát si na hřišti. Ostatních 23,4% dětí z kategorie druhé přemýšlelo v pojmech abstraktních s odkazem na univerzální principy, tzn., že každý má právo si hrát apod.

Nejčastěji se objevovala odpověď, že hřiště je pro všechny; jeden starší chlapec uvedl: „Malé děti mají právo chodit na hřiště a hrát si. Všichni jsme si chodili hrát jako malí na hřiště. Nebo snad ne?“

Volba prezidenta

V osmé situaci se děti rozhodovaly, zda by měl existovat zákon, který by povoloval volit prezidenta i dětem. Proč by měl takový zákon existovat?

Kladně danou situaci hodnotilo jen **11,2%** dětí ze SPŠ a **22,7%** dětí ze ZŠ. Děti z první kategorie přiznaly dětem právo volit v **5,8%**, nejvíce kladných odpovědí napsaly děti rodičů se základním vzděláním – ZŠ (**12,5%**), následují děti, jejichž rodiče vystudovali nejméně základní školu, přičemž jeden z nich má i vzdělání středoškolské – ZŠ/SŠ, dále děti, jejichž rodiče vystudovali minimálně střední školu nebo jsou vyučeni – SŠ/VŠ, které odpověděly záporně. Druhá kategorie se v **15,6 %** také domnívá, že dětem náleží právo volit; nejčastěji děti, jejichž rodiče mají nejméně základní vzdělání, přičemž alespoň jeden z rodičů vystudoval i střední školu nebo je vyučen – ZŠ/SŠ (**27,8%**), na druhém místě děti, jejichž rodiče mají středoškolské vzdělání, přičemž jeden z nich mohl vystudovat i školu vysokou – SŠ/VŠ (**11,8%**), a nakonec děti, jejichž rodiče mají pouze vzdělání základní – ZŠ (**8,3%**).

Úroveň konceptualizace:

První kategorie v **55,8%** respektuje autoritu, **34,6%** dětí nahlíží na problém spravedlivě a nejméně z nich se dokázalo vyjádřit pojmy abstraktními, a to jen v **9,6%**; Druhá kategorie uvedla nejčastěji druhý stupeň pochopení, což znamená spravedlnost, a to v **51,6%**, **26,6%** dětí dokáže přemýšlet v pojmech abstraktních, autoritu respektuje **21,9%** dětí.

Jeden mladší chlapec napsal: „Ano, aby bylo více hlasů.“ Jiný mladší chlapec: „Ne, jaký by to pak byli prezidenti?“

Práce

Devátá situace vypráví o Lucce, která by chtěla pracovat u pana Vrány. Pan Vrána jí ale řekl, že není dost stará na to, aby mohla pracovat. Měl by existovat zákon, že děti jako Lucka mohou pracovat, pokud chtějí?

V dané situaci přiznalo **41,4%** dětí ze SPŠ a 43,1% dětí ze ZŠ Lucce právo pracovat. Kladné odpovědi kategorie první byly ve 44,2% případů, z toho nejfrekventovaněji od dětí, jejichž rodiče mají základní vzdělání – ZŠ (56,3%), následují kladné odpovědi dětí, jejichž rodiče vystudovali nejméně základní školu, přičemž jeden z rodičů má i vzdělání středoškolské – SŠ/VŠ (38,9%), shodně v procentech s rodiči, kteří vystudovali nejméně základní školu, přičemž jeden z nich má i vzdělání středoškolské – ZŠ/SŠ (38,9%). Druhá kategorie přiznala Lucce právo pracovat ve 39,1%; nejčastěji děti, jejichž rodiče mají i vzdělání středoškolské – ZŠ/SŠ (50%), poté děti, jejichž rodiče mají nejméně středoškolské vzdělání – SŠ/VŠ (41,7%), a nakonec děti, jejichž rodiče chodili pouze do školy základní – ZŠ (32,4%).

Úroveň konceptualizace:

Kategorie první přemýšlela o daném právu v 61,5% v úrovni dvě, tzn. spravedlnost, 28,8% dětí se odvolávalo na autoritu a 9,6% dětí vnímalo právo abstraktně s odkazem na univerzální principy. Druhá kategorie také nejvíce přemýšlela v úrovni druhé, a to v 67,2%, 32,8% dětí použilo abstraktní pojmy a žádné z dětí se neodvolávalo na autority.

Děti často uváděly, že Lucka je moc malá na to, aby pracovala, apod.

Soukromí, deník

Situace deset pojednává o Bětce, která si psala deník a přála si, aby ho nikdo nečetl, ani její rodiče. Měl by existovat zákon na to, že Bětčini rodiče si mohou přečíst její deník?

Pouze **11,2%** dětí ze SPŠ si myslí, že by takovýto zákon existovat měl, v porovnání s dětmi ze ZŠ, které dané právo přiznávaly v 58%. Kategorie první kladně uvažovala v 13,5%; v počtu kladných odpovědí se shodly děti, jejichž rodiče mají základní školu – ZŠ a nejméně střední školu – SŠ/VŠ (16,7%), dále rodiče kteří vystudovali nejméně základní školu, přičemž jeden z rodičů má i vzdělání středoškolské – ZŠ/SŠ (6,3%). Děti z kategorie druhé přiznávaly rodičům právo nahlédnout do deníčku v 9,4%, nejvíce z nich děti, jejichž rodiče vystudovali i střední školu či jsou vyučeni – ZŠ/SŠ (11,1%), následují děti rodičů s minimálně středním stupněm vzdělání – SŠ/VŠ (8,8%) a nejméně kladných odpovědí zaznělo od dětí, jejichž rodiče studovali jen na škole základní – ZŠ (8,3%).

Úroveň konceptualizace:

První kategorie nejčastěji uvažovala ve druhé úrovni konceptualizace, tzn. spravedlnost, a to v 86,5%, 11,5% uvažovalo v abstraktních pojmech, což je nejvyšší stupeň pochopení, pouze 1,9% dětí volilo autoritu (rodiče). Druhá kategorie uvažovala také v úrovni druhé, a sice v 60,9%, abstraktní pojmy zmínilo 37,5% dětí, tzn. že je to Běťčino právo, její soukromí a nikdo nemá právo deník číst. Autoritativně přemýšlelo 1,6% dětí (rodiče se podívat mohou).

Zaujala mne odpověď jedné dívky: „Ne, není to slušné. To je přeci, jako když přijde dopis poštou.“ Naproti tomu podobně stará dívka z 8. třídy: „Ano, aby nic nezatajovala, rodiče to mají vědět.“ Další starší chlapec rovněž souhlasil s předešlým názorem: „Ano, aby byli rodiče v obraze.“

Spravedlivý proces

Jedenáctá situace se týká Tomáše, který se popral. Učitelka mu řekla, že bude muset zůstat po škole. Tomáš jí ale chce nejdříve říci, jak to skutečně bylo. Měl by existovat zákon na to, že učitelka nesmí Tomáše potrestat, dokud jí dítě nevysvětlí, jak to bylo?

V hodnocení míry přináležitosti práva se 96,6% dětí ze SPŠ domnívá, že zákon by existovat měl. Podobně je tomu u dětí ze ZŠ, které kladně odpověděly v 95,8%. Děti

z první kategorie souhlasily v 96,2%; nejčastěji ty, jejichž rodiče mají jen základní stupeň vzdělání – ZŠ (100%), a děti, jejichž rodiče mají i středoškolské vzdělání – ZŠ/SŠ (100%), v menším procentu děti, jejichž rodiče vystudovali minimálně střední školu či jsou vyučeni – SŠ/VŠ (88,9%). Kategorie druhá přiznává právo v 96,9%; nejvíce kladných odpovědí je od dětí, jejichž rodiče vystudovali maximálně základní školu – ZŠ (100%), poté od dětí, jejichž rodiče mají minimálně střední vzdělání – SŠ/VŠ (97,1%), a nejméně od dětí rodičů, kteří vystudovali základní školu, přičemž jeden z nich má i vzdělání středoškolské – ZŠ/SŠ (94,4%).

Úroveň konceptualizace:

První kategorie nahlíží na danou situaci v 90,4% jako na spravedlnost, tzn. že je spravedlivé nejdříve Tomáše vyslechnout a až poté ho případně nechat po škole. Pouze 9,6% dětí volilo autoritu (učitelka), žádné z dětí neuvažovalo abstraktně. Druhá kategorie také uváděla spravedlnost, a sice v 82,8%, v abstraktních pojmech uvažovalo 17,2% dětí.

Další zajímavá odpověď: „Ano, kluci lžou a nikdo by pak nebyl po škole.“

Návštěva lékaře

Situace dvanáctá přináší příběh Honzy, který se potřebuje poradit s lékařem, ale jeho rodiče si to nepřejí. Měl by existovat zákon umožňující Honzovi jít se poradit k doktorovi, i když to jeho rodiče nechtějí?

Danou situaci by kladně řešilo **81,9%** dětí ze SPŠ a 90,4% dětí ze ZŠ; tzn. podle nich by se Honza mohl jít poradit sám. První kategorie přiznávala Honzíkovi právo v 90,9%; nejpočetněji děti, jejichž rodiče mají minimálně střední vzdělání – SŠ/VŠ (72,2%), následují děti rodičů, kteří vystudovali nejméně základní školu, přičemž jeden z nich má i vzdělání středoškolské – ZŠ/SŠ (66,7%), a konečně děti, jejichž rodiče mají pouze základní stupeň vzdělání – ZŠ (56,3%). Druhá kategorie přiznala právo v 95,3%; nejčastěji děti rodičů, kteří mají i střední stupeň vzdělání – ZŠ/SŠ (100%), poté děti, jejichž rodiče vystudovali nejméně střední školu či jsou vyučeni – SŠ/VŠ (94,1%),

nejméně kladných odpovědí uvedly děti, jejichž rodiče mají pouze základní vzdělání – ZŠ (91,7%).

Úroveň konceptualizace:

První kategorie pojala nastíněnou situaci v 51,9% ve druhém stupni konceptualizace (spravedlnost), 44,2% respektuje autoritu, abstraktní pojmy užívalo pouze 3,8% dětí. Kategorie druhá přemýšlela také o spravedlnosti, a sice v 65,6%, abstraktně uvažovalo 31,3% dětí a na autoritu se odvolalo pouze 3,1% dětí.

Tvrzení staršího chlapce: „Protože třeba se chce doktora zeptat jak na to, když jeho dívka chce sex.“

4.4.3 Analýza přiznávání práv a povinností dětem a dospělým

Práva dětí a dospělých

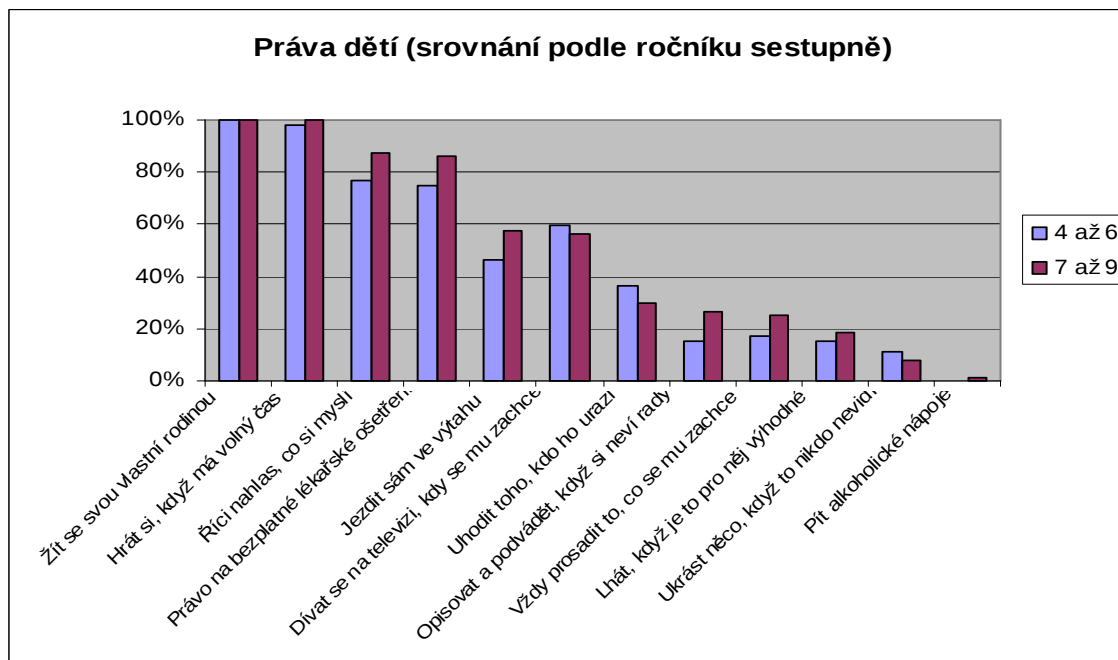
Tabulka 16: Přiznání práv dětem

Děti ze SPŠ, přináležitost práva dětem	Kategorie - ročník		Z	Statická významnost
	4 až 6	7 až 9		
Říci nahlas, co si myslí	76,9%	87,5%	-1,493	0,135
Lhát, když je to pro něj výhodné	15,4%	18,8%	-0,475	0,635
Pít alkoholické nápoje	0,0%	1,6%	-0,901	0,367
Jezdit sám ve výtahu	46,2%	57,8%	-1,245	0,213
Opisovat a podvádět, když si neví rady	15,4%	26,6%	-1,450	0,147
Žít se svou vlastní rodinou	100,0%	100,0%	0,000	1,000
Ukrást něco, když to nikdo nevidí	11,5%	7,8%	-0,678	0,498
Hrát si, když má volný čas	98,1%	100,0%	-1,109	0,267
Uhodit toho, kdo ho urazí	36,5%	29,7%	-0,778	0,436
Dívat se na televizi, kdy se mu zachce	59,6%	56,3%	-0,363	0,716
Právo na bezplatné lékařské ošetření	75,0%	85,9%	-1,488	0,137
Vždy prosadit to, co se mu zachce	17,3%	25,0%	-0,998	0,318

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Z tabulky 16 a příslušného grafu 6 je vidět, že v přiznání práv dětem nejsou podle věku statisticky významné rozdíly.

Graf 6: Přiznání práv dětem

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

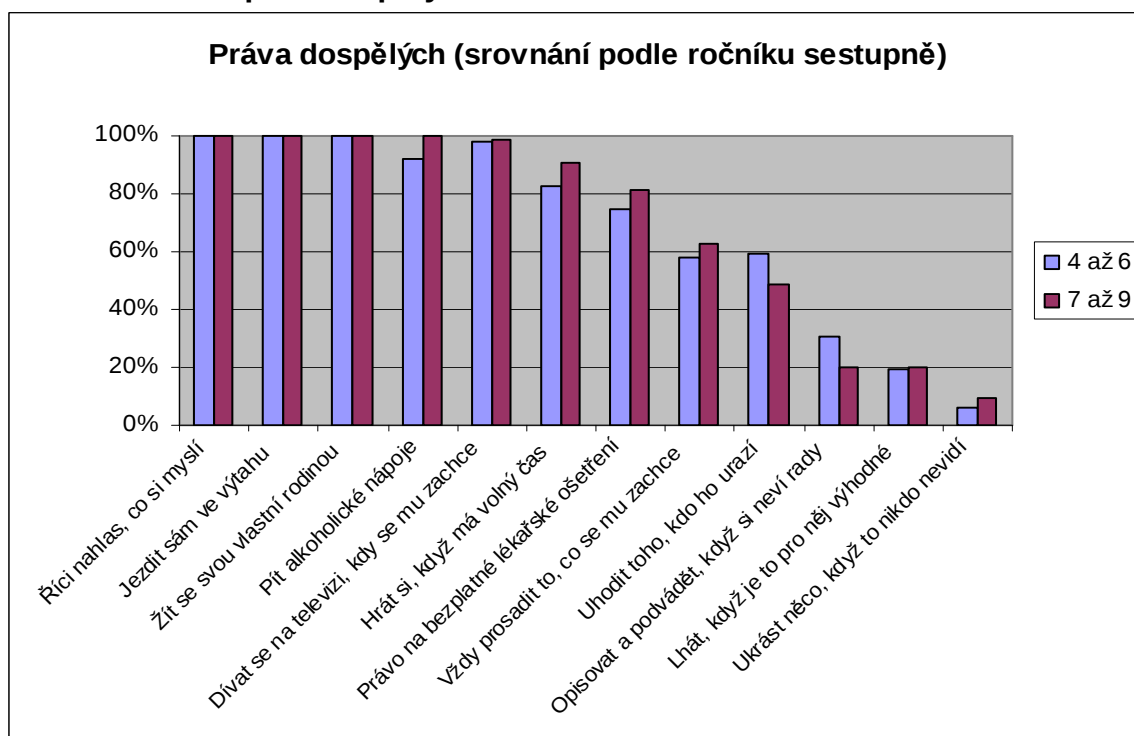
Tabulka 17: Přiznání práv dospělým

Děti ze SPŠ, přináležitost práv dospělým	Kategorie - ročník		Z	Statická významnost
	4 až 6	7 až 9		
Říci nahlas, co si myslí	100,0%	100,0%	0,000	1,000
Lhát, když je to pro něj výhodné	19,2%	20,3%	-0,145	0,885
Pít alkoholické nápoje	92,3%	100,0%	-2,248	0,025
Jezdit sám ve výtahu	100,0%	100,0%	0,000	1,000
Opisovat a podvádět, když si neví rady	30,8%	20,3%	-1,288	0,198
Žít se svou vlastní rodinou	100,0%	100,0%	0,000	1,000
Ukrást něco, když to nikdo nevidí	5,8%	9,4%	-0,719	0,472
Hrát si, když má volný čas	82,7%	90,6%	-1,261	0,207
Uhodit toho, kdo ho urazí	59,6%	48,4%	-1,195	0,232
Dívat se na televizi, kdy se mu zachce	98,1%	98,4%	-0,148	0,883
Právo na bezplatné lékařské ošetření	75,0%	81,3%	-0,811	0,418
Vždy prosadit to, co se mu zachce	57,7%	62,5%	-0,524	0,600

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Tabulka 17 a příslušný graf 7 ukazují, že mladší děti statisticky méně přiznávají dospělým právo „pít alkoholické nápoje“, než děti starší.

Graf 7: Přiznání práv dospělým

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

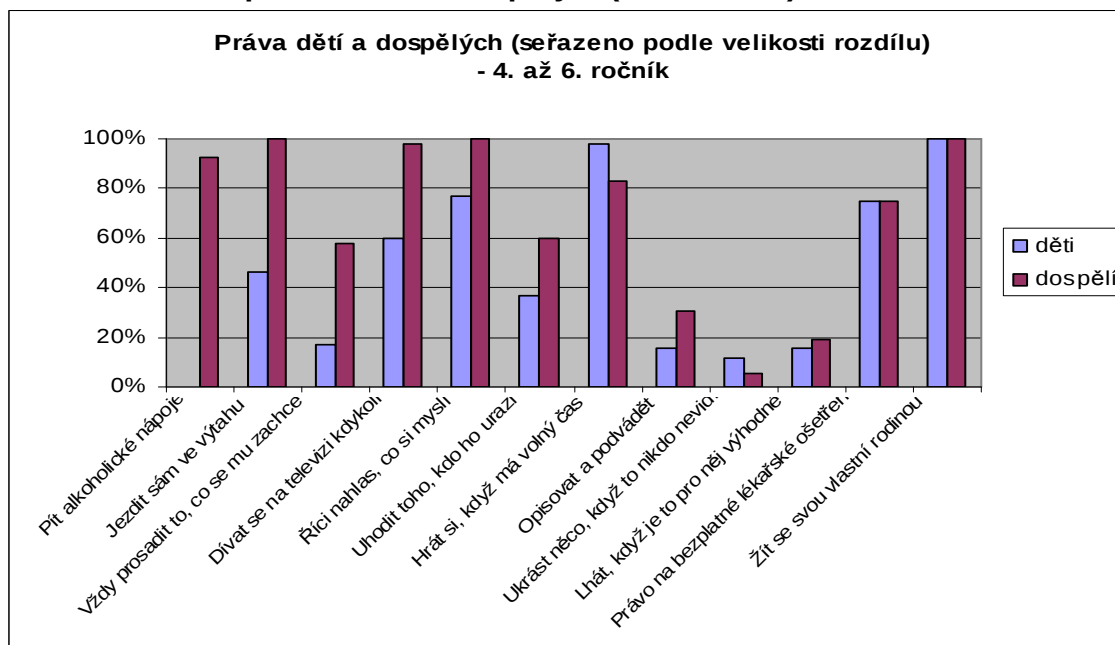
Tabulka 18: Přiznání práv dětem a dospělým (mladší děti)

Děti ze SŠ, přináležitost práva (4. až 6. ročník)	právo		Z	Statická významnost
	děti	dospělí		
Říci nahlas, co si myslí	76,9%	100,0%	-3,464	0,001
Lhát, když je to pro něj výhodné	15,4%	19,2%	-0,577	0,564
Pít alkoholické nápoje	0,0%	92,3%	-6,928	0,000
Jezdit sám ve výtahu	46,2%	100,0%	-5,292	0,000
Opisovat a podvádět, když si neví rady	15,4%	30,8%	-2,530	0,011
Žít se svou vlastní rodinou	100,0%	100,0%	0,000	1,000
Ukrást něco, když to nikdo nevidí	11,5%	5,8%	-1,134	0,257
Hrát si, když má volný čas	98,1%	82,7%	-2,530	0,011
Uhodit toho, kdo ho urazí	36,5%	59,6%	-2,683	0,007
Dívat se na televizi, kdy se mu zachce	59,6%	98,1%	-4,472	0,000
Právo na bezplatné lékařské ošetření	75,0%	75,0%	0,000	1,000
Vždy prosadit to, co se mu zachce	17,3%	57,7%	-4,379	0,000

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Z tabulky 18 a příslušného grafu 8 jsou patrné statisticky významné rozdíly; mladší děti přiznávají dospělým oproti dětem právo „říci nahlas, co si myslí“, „pít alkoholické nápoje“, „jezdit sám ve výtahu“, „opisovat a podvádět, když si neví rady“, „hrát si, když má volný čas“, „uhodit toho, kdo ho urazí“, „dívat se na televizi, kdy se mi zachce“ a „prosadit to, co se mu zachce“

Graf 8: Přiznání práv dětem a dospělým (mladší děti)

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

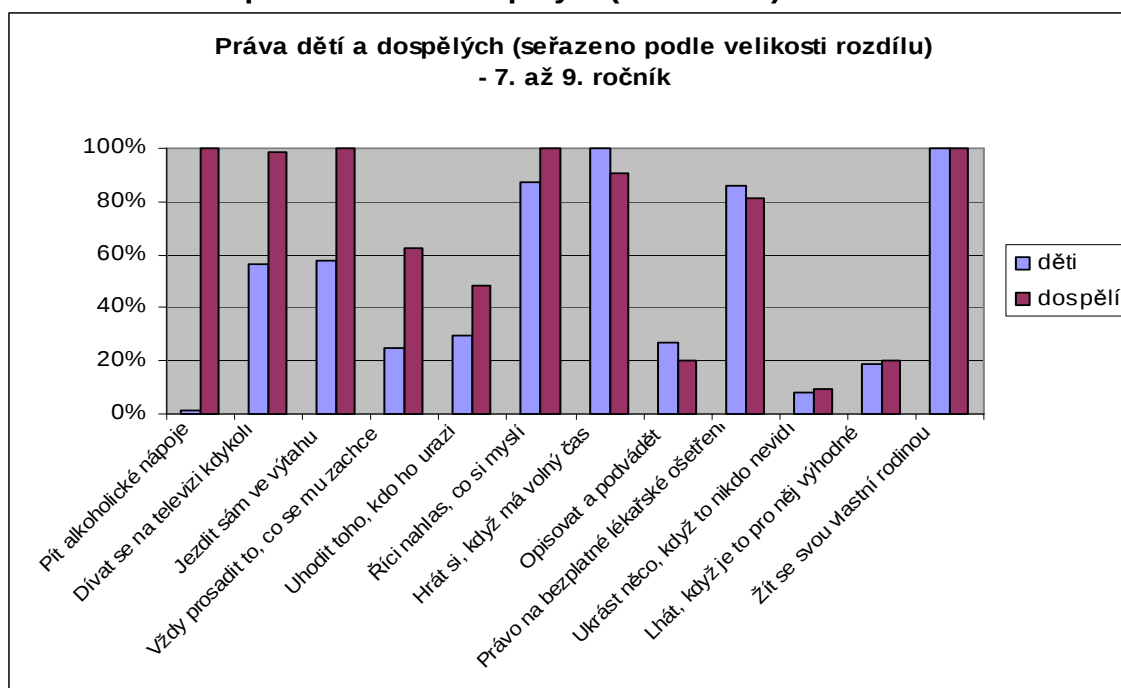
Tabulka 19: Přiznání práv dětem a dospělým (starší děti)

Děti ze SŠ, přináležitost práva (7. až 9. ročník)	právo		Z	Statická významnost
	děti	dospělí		
Říci nahlas, co si myslí	87,5%	100,0%	-2,828	0,005
Lhát, když je to pro něj výhodné	18,8%	20,3%	-0,277	0,782
Pít alkoholické nápoje	1,6%	100,0%	-7,937	0,000
Jezdit sám ve výtahu	57,8%	100,0%	-5,196	0,000
Opisovat a podvádět, když si neví rady	26,6%	20,3%	-1,155	0,248
Žít se svou vlastní rodinou	100,0%	100,0%	0,000	1,000
Ukrást něco, když to nikdo nevidí	7,8%	9,4%	-1,000	0,317
Hrát si, když má volný čas	100,0%	90,6%	-2,449	0,014
Uhodit toho, kdo ho urazí	29,7%	48,4%	-3,464	0,001
Dívat se na televizi, kdy se mu zachce	56,3%	98,4%	-5,196	0,000
Právo na bezplatné lékařské ošetření	85,9%	81,3%	-1,342	0,180
Vždy prosadit to, co se mu zachce	25,0%	62,5%	-4,899	0,000

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Z tabulky 19 a příslušného grafu 9 vyplývá, že starší děti také nejvíce přiznávají dospělým právo „říci nahlas, co si myslí“, „pít alkoholické nápoje“, jezdit sám ve výtahu“ uhodit toho, kdo ho urazí“ hrát si, když má volný čas“, „dívat se na televizi“, „jezdit sám ve výtahu“ a „vždy prosadit to, co se jim zachce“

Graf 9: Přiznání práv dětem a dospělým (starší děti)

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

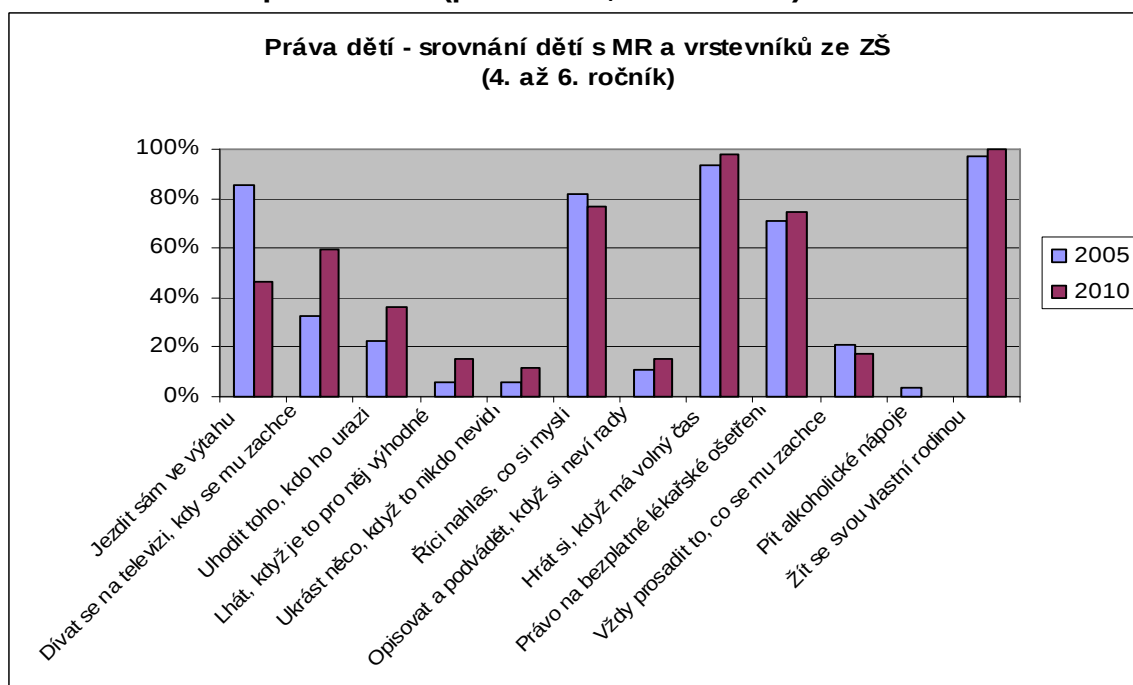
Tabulka 20: Přiznání práv dětem (porovnání, mladší děti)

přináležitost práva dětem (4. až 6. ročník)	soubor		Z	Statická významnost
	Děti ze ZŠ, 2005	Děti ze SPŠ, 2010		
Říci nahlas, co si myslí	82,1%	76,9%	-0,818	0,413
Lhát, když je to pro něj výhodné	6,0%	15,4%	-2,111	0,035
Pít alkoholické nápoje	3,3%	0,0%	-1,325	0,185
Jezdit sám ve výtahu	85,2%	46,2%	-5,599	0,000
Opisovat a podvádět, když si neví rady	10,6%	15,4%	-0,920	0,358
Žít se svou vlastní rodinou	97,3%	100,0%	-1,186	0,235
Ukrást něco, když to nikdo nevidí	6,0%	11,5%	-1,323	0,186
Hrát si, když má volný čas	93,3%	98,1%	-1,296	0,195
Uhodit toho, kdo ho urazí	22,5%	36,5%	-1,981	0,048
Dívat se na televizi, kdy se mu zachce	32,5%	59,6%	-3,449	0,001
Právo na bezplatné lékařské ošetření	70,7%	75,0%	-0,597	0,551
Vždy prosadit to, co se mu zachce	20,8%	17,3%	-0,543	0,587

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Tabulka 20 a příslušný graf 10 ukazují, že mladší děti ze SPŠ oproti dětem ze ZŠ statisticky méně významně dětem přiznávají právo „lhát, když je to výhodné“, „jezdít samo ve výtahu“ a statisticky významněji přiznávají „dívat se na televizi, kdy se mi zachce“ a „uhodit toho, kdo je urazí“

Graf 10: Přiznání práv dětem (porovnání, mladší děti)

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

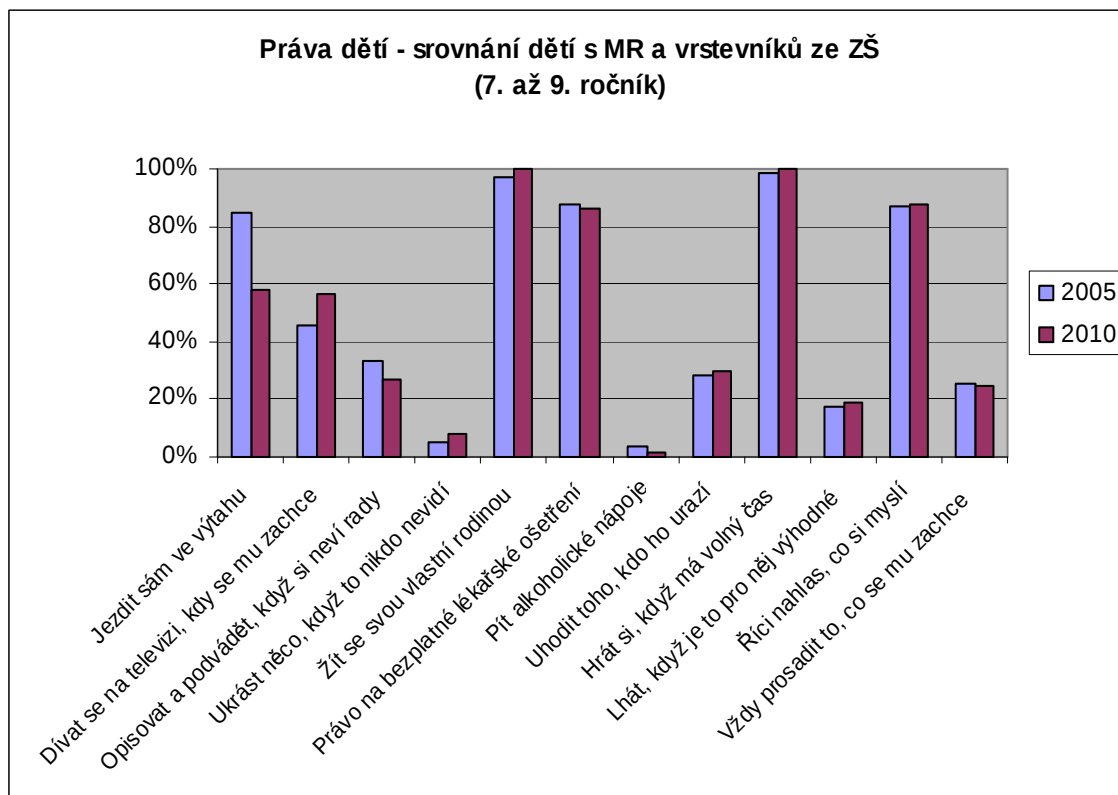
Tabulka 21: Přiznání práv dětem (porovnání, starší děti)

přináležitost práva dětem (7. až 9. ročník)	soubor		Z	Statická významnost
	Děti ze ZŠ 005	Děti ze SPŠ 2010		
Říci nahlas, co si myslí	86,6%	87,5%	-0,173	0,863
Lhát, když je to pro něj výhodné	17,6%	18,8%	-0,198	0,843
Pít alkoholické nápoje	3,5%	1,6%	-0,772	0,440
Jezdit sám ve výtahu	84,5%	57,8%	-4,154	0,000
Opisovat a podvádět, když si neví rady	33,1%	26,6%	-0,936	0,349
Žít se svou vlastní rodinou	97,2%	100,0%	-1,357	0,175
Ukrást něco, když to nikdo nevidí	4,9%	7,8%	-0,816	0,415
Hrát si, když má volný čas	98,6%	100,0%	-0,952	0,341
Uhodit toho, kdo ho urazí	28,2%	29,7%	-0,223	0,824
Dívat se na televizi, kdy se mu zachce	45,8%	56,3%	-1,388	0,165
Právo na bezplatné lékařské ošetření	88,0%	85,9%	-0,417	0,677
Vždy prosadit to, co se mu zachce	25,5%	25,0%	-0,081	0,936

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Z tabulky 21 a příslušného grafu 11 je vidět, že starší děti ze SŠ oproti dětem ze ZŠ statisticky méně významně dětem přiznávají právo „jezdit sám ve výtahu“,

Graf 11: Přiznání práv dětem (porovnání, starší děti)

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

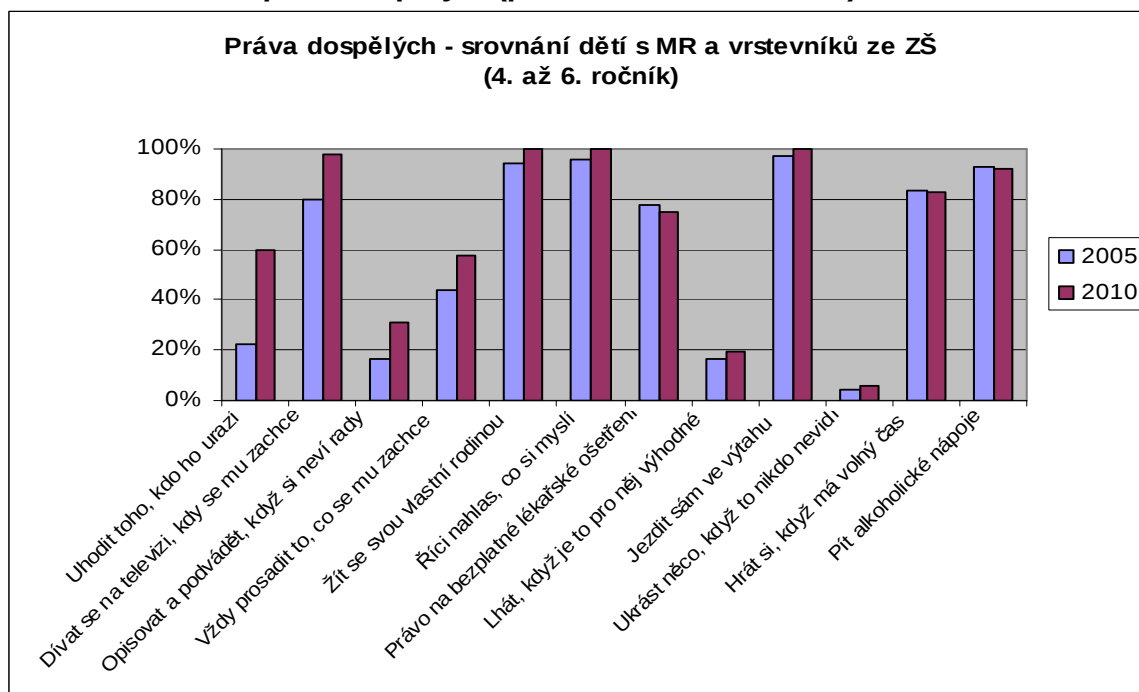
Tabulka 22: Přiznání práv dospělým (porovnání, mladší děti)

přináležitost práva dospělým (4. až 6. ročník)	soubor		Z	Statická významnost
	Děti ze ZŠ 2005	Děti ze SPŠ 2010		
Říci nahlas, co si myslí	96,0%	100,0%	-1,456	0,146
Lhát, když je to pro něj výhodné	16,6%	19,2%	-0,439	0,660
Pít alkoholické nápoje	92,7%	92,3%	-0,097	0,923
Jezdit sám ve výtahu	97,4%	100,0%	-1,182	0,237
Opisovat a podvádět, když si neví rady	16,6%	30,8%	-2,196	0,028
Žít se svou vlastní rodinou	94,0%	100,0%	-1,796	0,072
Ukrást něco, když to nikdo nevidí	4,0%	5,8%	-0,541	0,588
Hrát si, když má volný čas	83,4%	82,7%	-0,125	0,901
Uhodit toho, kdo ho urazí	22,1%	59,6%	-4,981	0,000
Dívat se na televizi, kdy se mu zachce	79,9%	98,1%	-3,123	0,002
Právo na bezplatné lékařské ošetření	77,9%	75,0%	-0,421	0,674
Vždy prosadit to, co se mu zachce	43,7%	57,7%	-1,738	0,082

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Z tabulky 22 a příslušného grafu 12 plyne, že mladší děti ze ZŠ oproti dětem ze SPŠ statisticky méně významně dospělým přiznávají právo „opisovat a podvádět, když si neví rady“, „uhodit toho, kdo urazí“, a „dívat se na televizi, kdy se mu zachce“.

Graf 12: Přiznání práv dospělým (porovnání, mladší děti)

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

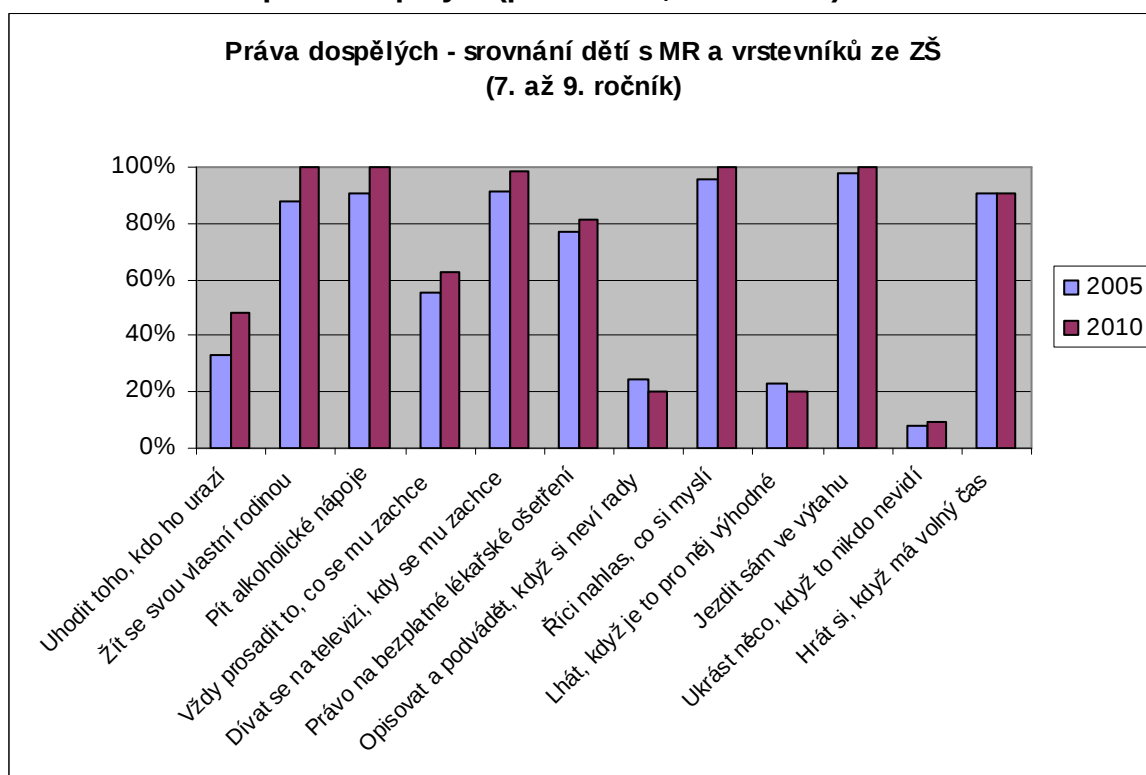
Tabulka 23: Přiznání práv dospělým (porovnání, starší děti)

přináležitost práva dospělým (7. až 9. ročník)	soubor		Z	Statická významnost
	Děti ze ZŠ 2005	Děti ze SPŠ 2010		
Říci nahlas, co si myslí	95,8%	100,0%	-1,665	0,096
Lhát, když je to pro něj výhodné	23,2%	20,3%	-0,466	0,641
Pít alkoholické nápoje	90,8%	100,0%	-2,495	0,013
Jezdit sám ve výtahu	97,9%	100,0%	-1,169	0,243
Opisovat a podvádět, když si neví rady	24,6%	20,3%	-0,680	0,497
Žít se svou vlastní rodinou	87,9%	100,0%	-2,894	0,004
Ukrást něco, když to nikdo nevidí	7,7%	9,4%	-0,392	0,695
Hrát si, když má volný čas	90,8%	90,6%	-0,050	0,960
Uhodit toho, kdo ho urazí	33,3%	48,4%	-2,059	0,039
Dívat se na televizi, kdy se mu zachce	91,5%	98,4%	-1,877	0,061
Právo na bezplatné lékařské ošetření	76,8%	81,3%	-0,720	0,472
Vždy prosadit to, co se mu zachce	55,3%	62,5%	-0,962	0,336

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Z tabulky 23 a příslušného grafu 13 jsou patrné rozdíly u starších dětí ze SŠ, které statisticky významně častěji dospělým přiznávají „pít alkoholické nápoje“, „uhodit toho, kdo je urazí“ a „žít se svou rodinou“.

Graf 13: Přiznání práv dospělým (porovnání, starší děti)

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Podtržené údaje, které jsou ze souboru Mgr. Stejskalové, uvádím v případě, kde se děti ze ZŠ oproti dětem ze SPŠ v přiznání práva statisticky významně lišily (situace 3, 5, 9 a 10).

Pro označení dětí budu opět používat:

mladší děti - 1. kategorie

starší děti - 2. kategorie.

1) „Říci nahlas, co si myslí“ (SPŠ)

První kategorie dětí přiznala právo vyjádření názoru dětem v 76,8%, druhá kategorie v 87,5%; děti obou kategorií přiznaly právo dospělým ve 100 %.

2) „Lhát, když je to pro něj výhodné“ (SPŠ)

Děti z první kategorie se v 15,6% přiklání k názoru, že děti mají právo lhát, druhá kategorie si totéž myslí v 18,8%. Podobně děti odpovídaly u dospělých; 19,2% dětí z první kategorie a 20,3% dětí z druhé kategorie se také shodly na kladné odpovědi.

3) „Pít alkoholické nápoje“ (SPŠ + ZŠ)

První kategorie právo pít alkohol dětem nepřiznala, druhá kategorie jen v 1,6%; naproti tomu dospělým přiznaly toto právo děti z první kategorie v 92,3% a děti z kategorie druhé v 100%. Statisticky významného rozdílu si lze všimnout u druhé kategorie dětí ze ZŠ – právo pít alkoholické nápoje bylo dospělým přiznáno méně často (90,8%)

4) „Jezdit sám ve výtahu“ (SPŠ)

V 46,2% se děti první kategorie přiklány k názoru, že desetileté dítě má právo jezdit samo ve výtahu, 57,8% dětí z druhé kategorie tvrdily totéž; děti z obou kategorií se shodly, že dospělý člověk může jezdit ve výtahu sám (100%).

5) „Opisovat a podvádět, když si neví rady“ (SPŠ + ZŠ)

První kategorie zastávala názor, že desetileté dítě má právo opisovat a podvádět v 15,4%, druhá kategorie v 26,6%. Dospělým právo opisovat a podvádět přiznalo 30,8% dětí z první kategorie a 20,3% dětí z druhé kategorie. Statisticky významného rozdílu si lze všimnout u první kategorie dětí ze ZŠ – právo opisovat a podvádět bylo dospělým přiznáno méně často (16,6%)

6) „Žít se svou vlastní rodinou“ (SPŠ + ZŠ)

Obě kategorie dětí se shodly na tom, že děti i dospělý mají právo žít se svou vlastní rodinou ve 100 %. Statisticky významný rozdíl byl zaznamenán u druhé kategorie dětí ze ZŠ, která přiznala právo žít se svou rodinou dospělým jen v 87,4%.

7) „Ukrást něco, když to nikdo nevidí“ (SPŠ)

Jestli má dítě právo něco ukrást, když ho nikdo nevidí, hodnotilo kladně 11,5% dětí z první kategorie a 7,8% dětí z druhé kategorie. Dospělým bylo toto právo přiznáno 5,8% dětí z kategorie jedna a 9,4% dětí z kategorie dvě.

8) „Hrát si, když má volný čas“ (SPŠ)

To, že si dítě může hrát, pokud má volný čas si myslí 98,1% dětí z první kategorie a 100% dětí z kategorie druhé. Co se dospělých týká, tak ANO uvedlo 82,7% dětí z kategorie první a 90,6% z kategorie druhé.

9) „Uhodit toho, kdo ho urazí“ (SPŠ + ZŠ)

Odpověď ANO byla řečena u 36,5% dětí z první kategorie a 29,7% dětí z druhé kategorie. Naproti tomu první kategorie dětí ze ZŠ odpovídala statisticky významně méně kladně (22, 5%);. Kategorie první přiznávala dospělým právo uhodit toho, kdo je urazí v 59,6% a druhá kategorie v 48,4% . Statisticky významný rozdíl, co se práva dospělých týká, byl zaznamenán u dětí první kategorie ze ZŠ (22,1%) a u druhé kategorie (33,3%)

10) „Dívat se na televizi, kdy se mu zachce“ (SPŠ + ZŠ)

Téměř totožně děti přisuzovaly právo dívat se na televizi; děti první kategorie v 59,6% a druhé kategorie v 56,3% odpovědí. U dospělých se děti také shodly: první kategorie 98,1% a druhá 98,4% Co se dospělých týče, tak statisticky významný rozdíl byl u dětí první kategorie ze ZŠ (79,9%).

11) „Právo na bezplatné lékařské ošetření“ (SPŠ)

Sedmdesát pět procent dětí z první kategorie a 85,9% dětí z kategorie druhé sdílelo názor, že dítě má právo na bezplatné ošetření; podobně tomu bylo u dospělých, první kategorie dětí odpověděla kladně v 75% a druhá v 81,3% .

12) „Vždy prosadit to, co se mu zachce“ (SPŠ)

Kategorie první se v 17,3% domnívala, že si dítě může prosadit svou, druhá v 25%; naproti tomu o dospělých si až 57,7% dětí z první a 62,5% z druhé kategorie myslí totéž.

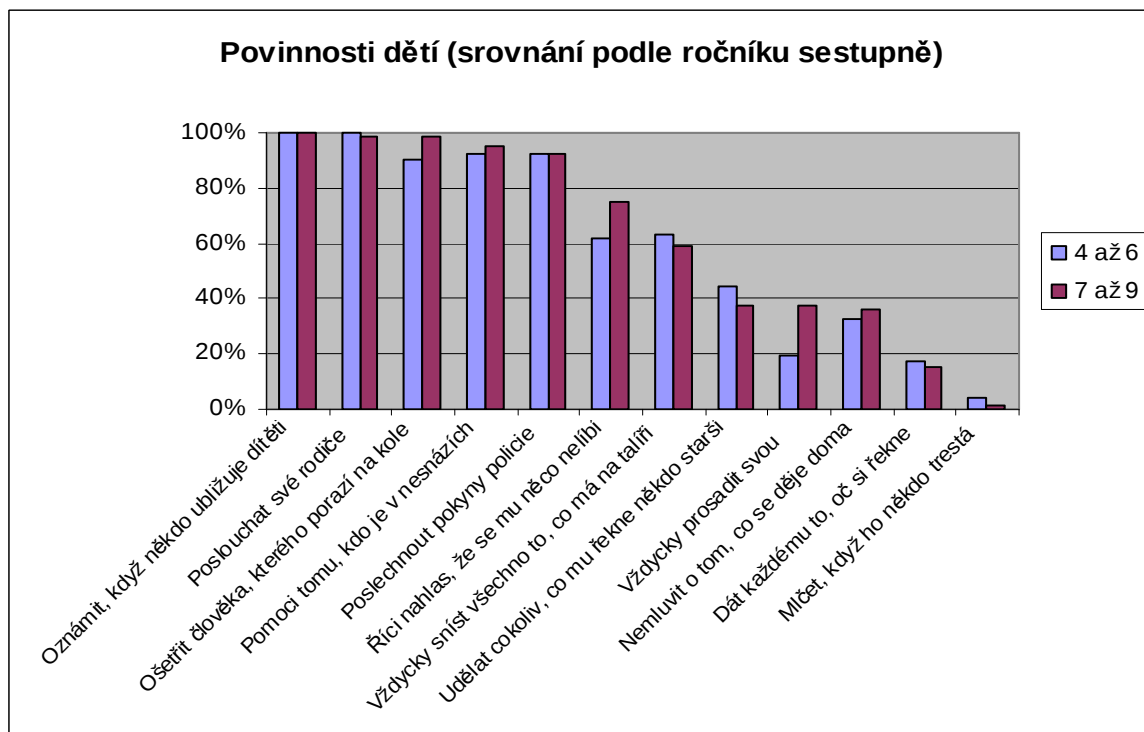
Tabulka 24: Přiznání povinností dětem

Děti ze SPŠ, příslušnost povinnosti dětem	Kategorie - ročník		Z	Statická významnost
	4 až 6	7 až 9		
Poslouchat své rodiče	100,0%	98,4%	-0,901	0,367
Udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	44,2%	37,5%	-0,731	0,465
Pomoci tomu, kdo je v nesnázích	92,3%	95,3%	-0,673	0,501
Poslechnout pokyny policie	92,3%	92,2%	-0,024	0,981
Oznámit, když někdo ubližuje dítěti	100,0%	100,0%	0,000	1,000
Mlčet, když ho někdo trestá	3,8%	1,6%	-0,767	0,443
Ošetřit člověka, kterého porazí na kole	90,4%	98,4%	-1,939	0,052
Říci nahlas, že se mu něco nelíbí	61,5%	75,0%	-1,552	0,121
Nemluvit o tom, co se děje doma	32,7%	35,9%	-0,364	0,716
Dát každému o co si řekne	17,3%	15,6%	-0,242	0,808
Vždycky sníst všechno, co má na talíři	63,5%	59,4%	-0,447	0,655
Vždy prosadit svou	19,2%	37,5%	-2,140	0,032

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Z tabulky 24 a příslušného grafu 14 je zřejmé, že starší děti statisticky významně častěji dětem přiznávají povinnost „vždy prosadit svou“.

Graf 14: Přiznání povinností dětem

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

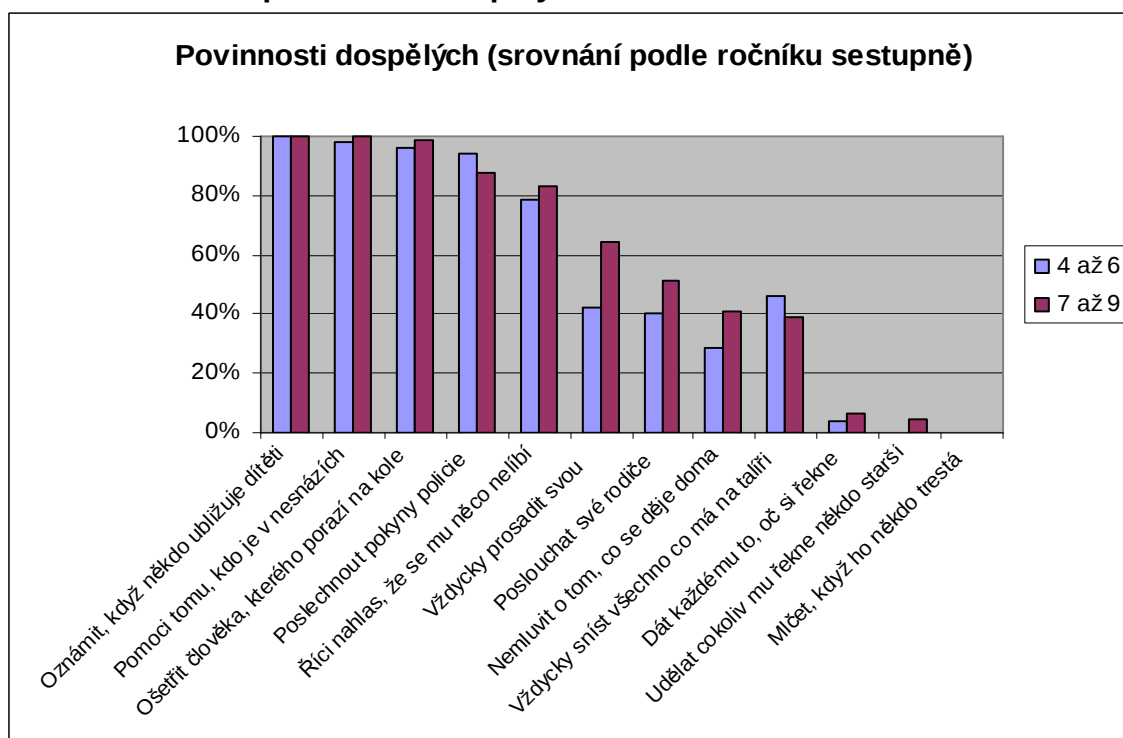
Tabulka 25: Přiznání povinností dospělým

Děti ze SPŠ, přináležitost povinnosti dospělým	Kategorie - ročník		Z	Statická významnost
	4 až 6	7 až 9		
Poslouchat své rodiče	40,4%	51,6%	-1,195	0,232
Udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	0,0%	4,7%	-1,575	0,115
Pomoci tomu, kdo je v nesnázích	98,1%	100,0%	-1,109	0,267
Poslechnout pokyny policie	94,2%	87,5%	-1,225	0,220
Oznámit, když někdo ubližuje dítěti	100,0%	100,0%	0,000	1,000
Mlčet, když ho někdo trestá	0,0%	0,0%	0,000	1,000
Ošetřit člověka, kterého porazí na kole	96,2%	98,4%	-0,767	0,443
Říci nahlas, že se mu něco nelíbí	78,8%	82,8%	-0,540	0,589
Nemluvit o tom, co se děje doma	28,8%	40,6%	-1,314	0,189
Dát každému o co si řekne	3,8%	6,3%	-0,579	0,563
Vždycky sníst všechno, co má na talíři	46,2%	39,1%	-0,766	0,444
Vždy prosadit svou	42,3%	64,1%	-2,329	0,020

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Z tabulky 25 a příslušného grafu 15 plyne, že starší děti statisticky významně častěji dospělým přiznávají povinnost „vždy prosadit svou“.

Graf 15: Přiznání povinností dospělým

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

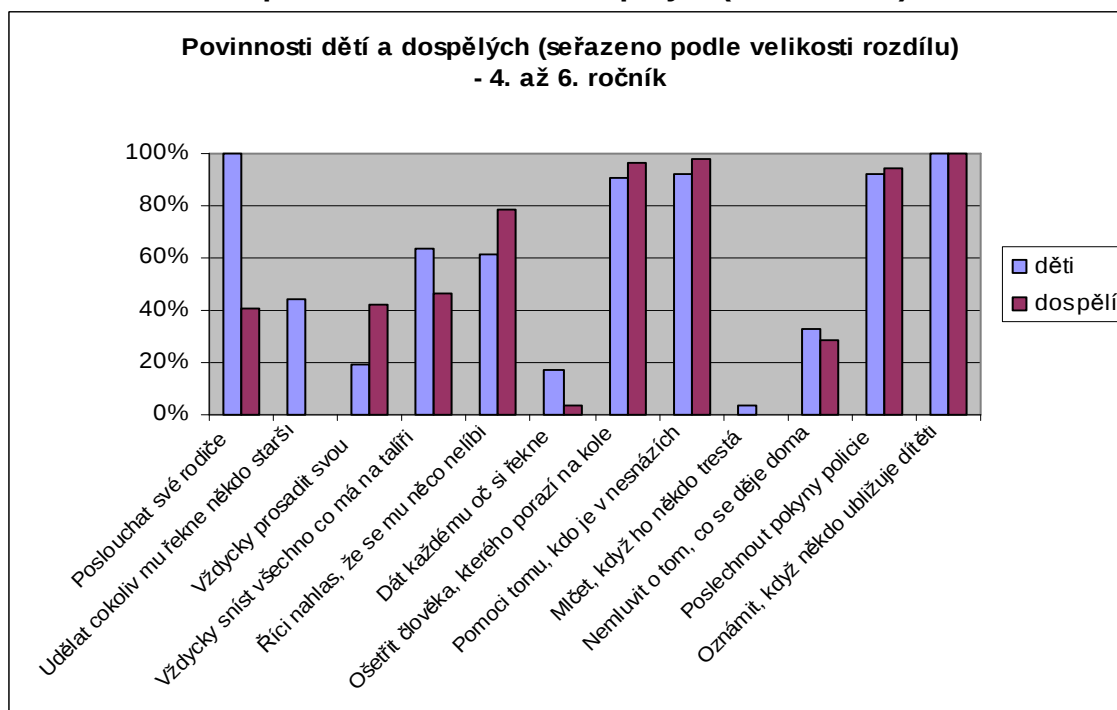
Tabulka 26: Přiznání povinností dětem a dospělým (mladší děti)

Děti ze SPŠ, přináležitost povinnosti (4. až 6. ročník)	povinnosti		Z	Statická významnost
	děti	dospělí		
Poslouchat své rodiče	100,0%	40,4%	-5,568	0,000
Udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	44,2%	0,0%	-4,796	0,000
Pomoci tomu, kdo je v nesnázích	92,3%	98,1%	-1,732	0,083
Poslechnout pokyny policie	92,3%	94,2%	-0,447	0,655
Oznámit, když někdo ubližuje dítěti	100,0%	100,0%	0,000	1,000
Mlčet, když ho někdo trestá	3,8%	0,0%	-1,414	0,157
Ošetřit člověka, kterého porazí na kole	90,4%	96,2%	-1,134	0,257
Říci nahlas, že se mu něco nelíbí	61,5%	78,8%	-2,496	0,013
Nemluvit o tom, co se děje doma	32,7%	28,8%	-0,707	0,480
Dát každému, o co si řekne	17,3%	3,8%	-2,333	0,020
Vždycky sníst všechno, co má na talíři	63,5%	46,2%	-3,000	0,003
Vždy prosadit svou	19,2%	42,3%	-3,464	0,001

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Tabulka 26 a příslušný graf 16 poukazují na rozdíly v přiznávání povinností dětem a dospělým; mladší děti statisticky méně významně přiznávají dospělým povinnost „poslouchat své rodiče“, „udělat cokoliv, co mi řekne někdo starší“, „dát každému to, o čem si řekne“ a „vždycky sníst všechno, co má na talíři“. Dospělým více přiznávají povinnost „říci nahlas, když se jim něco nelíbí“ a „vždy prosadit svou“.

Graf 16: Přiznání povinností dětem a dospělým (mladší děti)

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

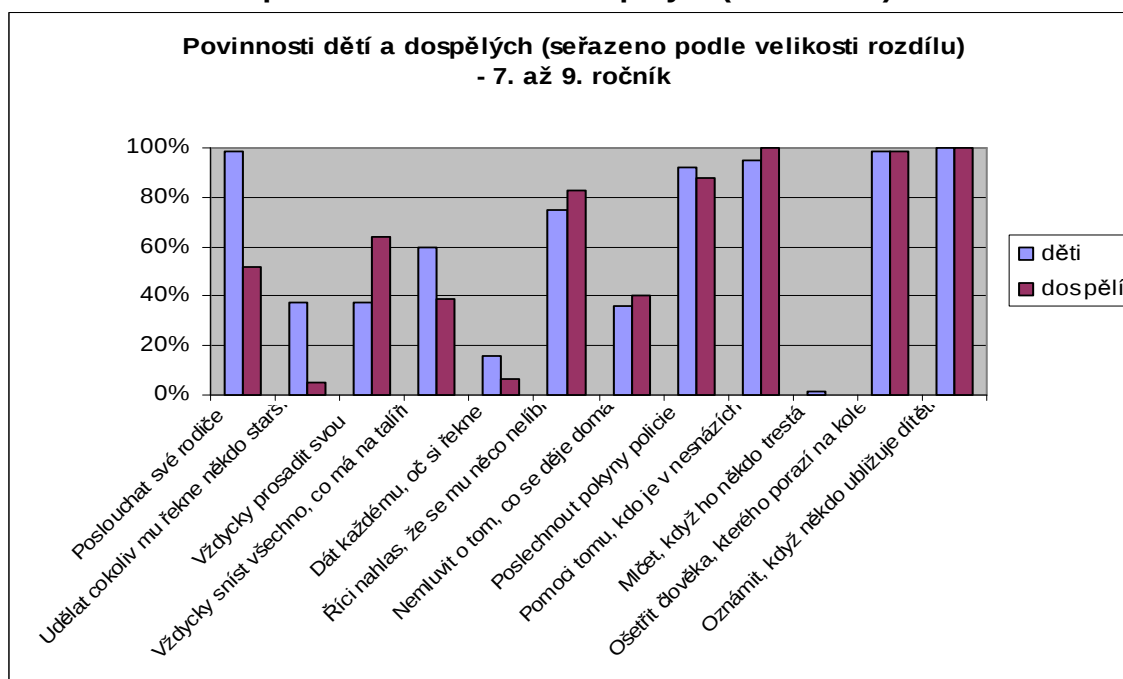
Tabulka 27: Přiznání povinností dětem a dospělým (starší děti)

Děti ze SPŠ, přináležitost povinnosti (7. až 9. ročník)	povinnosti		Z	Statická významnost
	děti	dospělí		
Poslouchat své rodiče	98,4%	51,6%	-5,477	0,000
Udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	37,5%	4,7%	-4,583	0,000
Pomoci tomu, kdo je v nesnázích	95,3%	100,0%	-1,732	0,083
Poslechnout pokyny policie	92,2%	87,5%	-1,000	0,317
Oznámit, když někdo ubližuje dítěti	100,0%	100,0%	0,000	1,000
Mlčet, když ho někdo trestá	1,6%	0,0%	-1,000	0,317
Ošetřit člověka, kterého porazí na kole	98,4%	98,4%	0,000	1,000
Říci nahlas, že se mu něco nelíbí	75,0%	82,8%	-1,667	0,096
Nemluvit o tom, co se děje doma	35,9%	40,6%	-0,905	0,366
Dát každému o co si řekne	15,6%	6,3%	-1,732	0,083
Vždycky sníst všechno, co má na talíři	59,4%	39,1%	-3,357	0,001
Vždy prosadit svou	37,5%	64,1%	-4,123	0,000

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Z tabulky 27 a příslušného grafu 17 je patrné, že starší děti přiznávají dětem statisticky významně častěji povinnost „poslouchat své rodiče“, „udělat cokoliv, co jim řekne někdo starší“ a „sníst vše, co mají na talíři“; dospělým více povinnost „vždy prosadit svou“.

Graf 17: Přiznání povinností dětem a dospělým (starší děti)

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

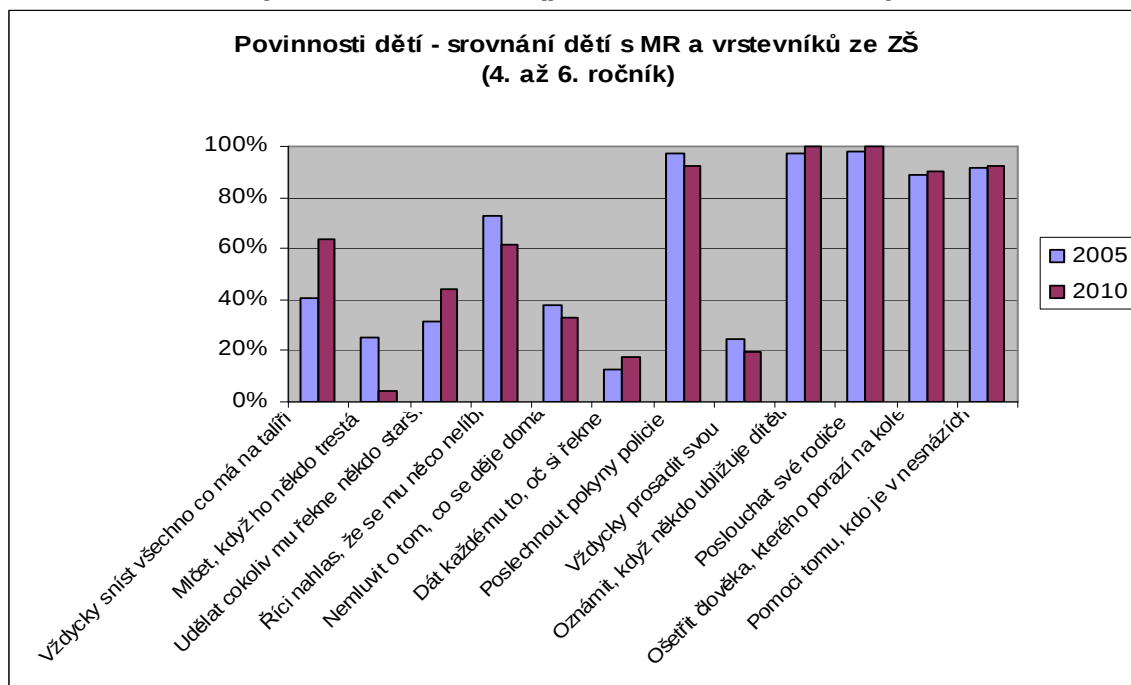
Tabulka 28: Přiznání povinností dětem (porovnání, mladší děti)

přináležitost povinností dětem (4. až 6. ročník)	soubor		Z	Statická významnost
	Děti ze ZŠ 2005	Děti ze SPŠ 2010		
Poslouchat své rodiče	98,0%	100,0%	-1,025	0,305
Udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	31,3%	44,2%	-1,681	0,093
Pomoci tomu, kdo je v nesnázích	91,9%	92,3%	-0,083	0,934
Poslechnout pokyny policie	97,3%	92,3%	-1,586	0,113
Oznámit, když někdo ubližuje dítěti	97,3%	100,0%	-1,195	0,232
Mlčet, když ho někdo trestá	25,5%	3,8%	-3,356	0,001
Ošetřit člověka, kterého porazí na kole	88,6%	90,4%	-0,356	0,722
Říci nahlas, že se mu něco nelíbí	72,5%	61,5%	-1,474	0,140
Nemluvit o tom, co se děje doma	38,1%	32,7%	-0,693	0,488
Dát každému o co si řekne	12,2%	17,3%	-0,914	0,361
Vždycky sníst všechno, co má na talíři	40,3%	63,5%	-2,881	0,004
Vždy prosadit svou	24,2%	19,2%	-0,727	0,467

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Z tabulky 28 a příslušného grafu 18 vyplývá, že mladší děti ze ZŠ statisticky významně častěji přiznávají dětem povinnost „mlčet, když je někdo trestá“; naproti tomu děti ze SPŠ statisticky významně častěji přiznávají povinnost „vždy sníst vše, co má na talíři“

Graf 18: Přiznání povinností dětem (porovnání, mladší děti)

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

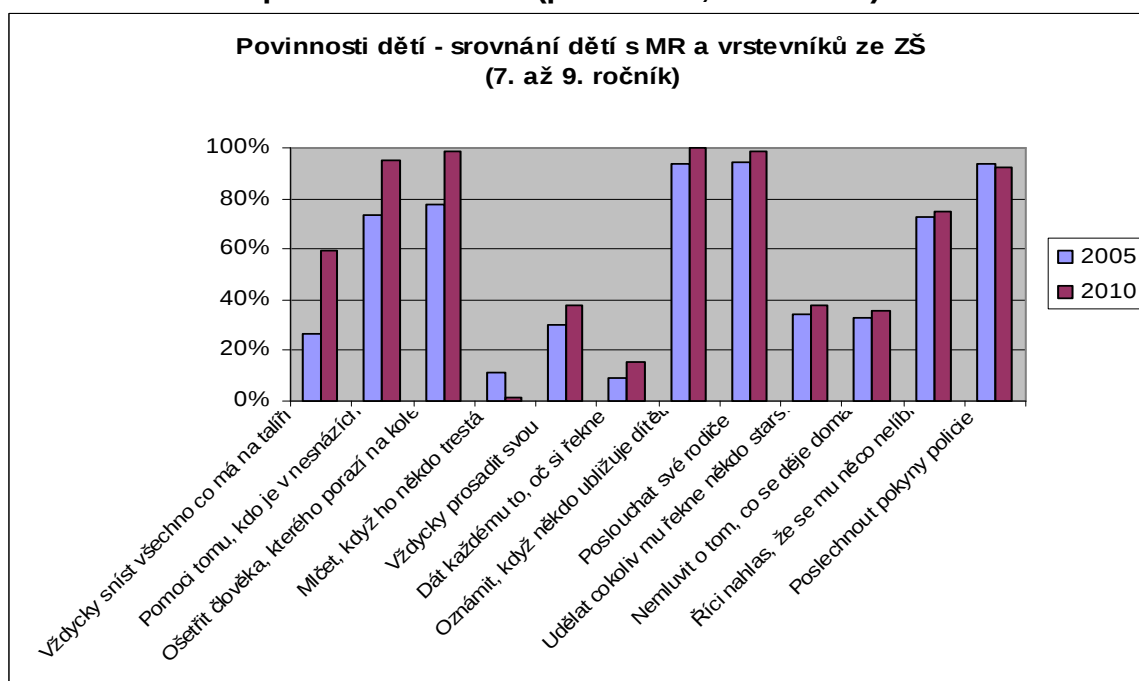
Tabulka 29: Přiznání povinností dětem (porovnání, starší děti)

přináležitost povinností dětem (7. až 9. ročník)	soubor		Z	Statická významnost
	Děti ze ZŠ 2005	Děti ze SPŠ 2010		
Poslouchat své rodiče	94,4%	98,4%	-1,932	0,053
Udělat cokoli, co mu řekne někdo starší	34,5%	37,5%	-0,415	0,678
Pomoci tomu, kdo je v nesnázích	73,2%	95,3%	-3,663	0,000
Poslechnout pokyny policie	93,7%	92,2%	-0,388	0,698
Oznámit, když někdo ubližuje dítěti	93,7%	100,0%	-2,055	0,040
Mlčet, když ho někdo trestá	11,3%	1,6%	-2,348	0,019
Ošetřit člověka, kterého porazí na kole	77,3%	98,4%	-3,806	0,000
Říci nahlas, že se mu něco nelíbí	73,0%	75,0%	-0,293	0,769
Nemluvit o tom, co se děje doma	33,1%	35,9%	-0,397	0,691
Dát každému to, oč si řekne	9,2%	15,6%	-1,361	0,173
Vždycky sníst všechno to, co má na talíři	26,8%	59,4%	-4,479	0,000
Vždy prosadit svou	30,0%	37,5%	-1,060	0,289

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Tabulka 29 a příslušný graf 19 ukazují, že starší děti ze SPŠ, oproti dětem ze ZŠ statisticky významně častěji přiznávají dětem povinnost „pomoci, tomu, kdo je v nesnázích“, „oznámit, když někdo ubližuje dítěti“, „ošetřit člověka, kterého porazí na kole“ a „sníst vše, co je na talíři“; děti ze ZŠ přiznávají statisticky významně častěji často povinnost „mlčet, když ho někdo trestá“.

Graf 19: Přiznání povinností dětem (porovnání, starší děti)

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

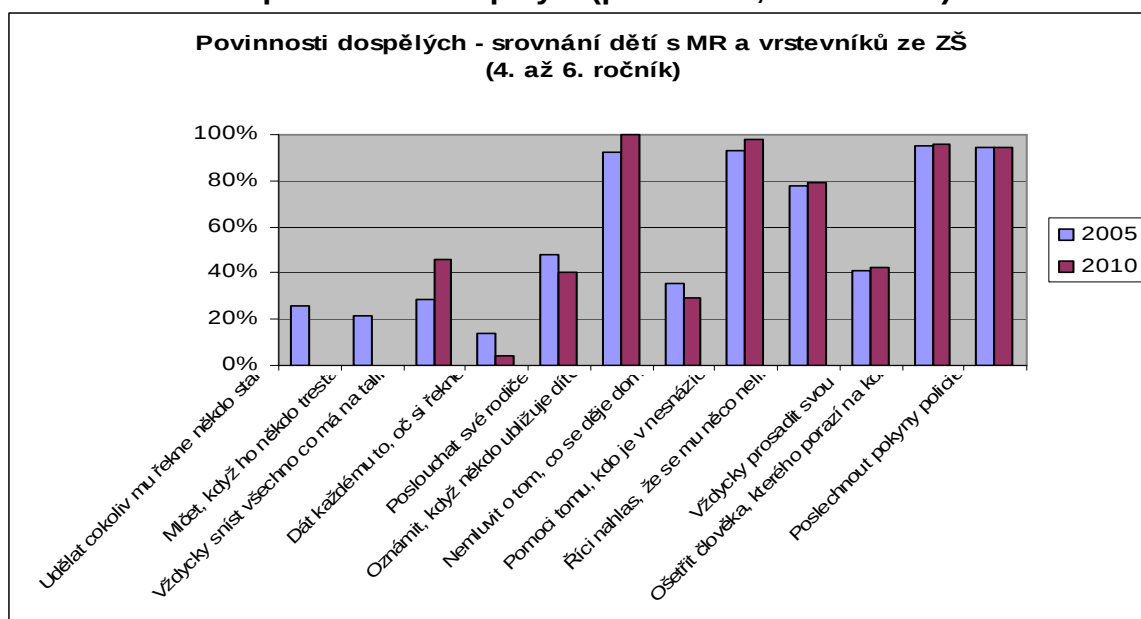
Tabulka 30: Přiznání povinností dospělým (porovnání, mladší děti)

přináležitost povinností dospělým (4. až 6. ročník)	soubor		Z	Statická významnost
	Děti ze ZŠ 2005	Děti ze SPŠ 2010		
Poslouchat své rodiče	48,0%	40,4%	-0,942	0,346
Udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	25,9%	0,0%	-4,066	0,000
Pomoci tomu, kdo je v nesnázích	93,2%	98,1%	-1,320	0,187
Poslechnout pokyny policie	94,6%	94,2%	-0,088	0,929
Oznámit, když někdo ubližuje dítěti	92,5%	100,0%	-2,024	0,043
Mlčet, když ho někdo trestá	21,8%	0,0%	-3,663	0,000
Ošetřit člověka, kterého porazí na kole	95,2%	96,2%	-0,272	0,785
Říci nahlas, že se mu něco nelíbí	77,7%	78,8%	-0,171	0,864
Nemluvit o tom, co se děje doma	35,7%	28,8%	-0,888	0,375
Dát každému to, o č si řekne	13,7%	3,8%	-1,936	0,053
Vždycky sníst všechno to, co má na talíři	28,4%	46,2%	-2,339	0,019
Vždy prosadit svou	41,2%	42,3%	-0,137	0,891

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Z tabulky 30 a příslušného grafu 20 je vidět, že mladší děti ze SŠ statisticky významně častěji přiznávají dospělým povinnost „oznámit, když někdo ubližuje dítěti“ a „sníst vše, co je na talíři“; děti ze ZŠ statisticky významně častěji přiznávají povinnost „udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší“ a „mlčet, když ho někdo trestá“.

Graf 20: Přiznání povinností dospělým (porovnání, mladší děti)

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

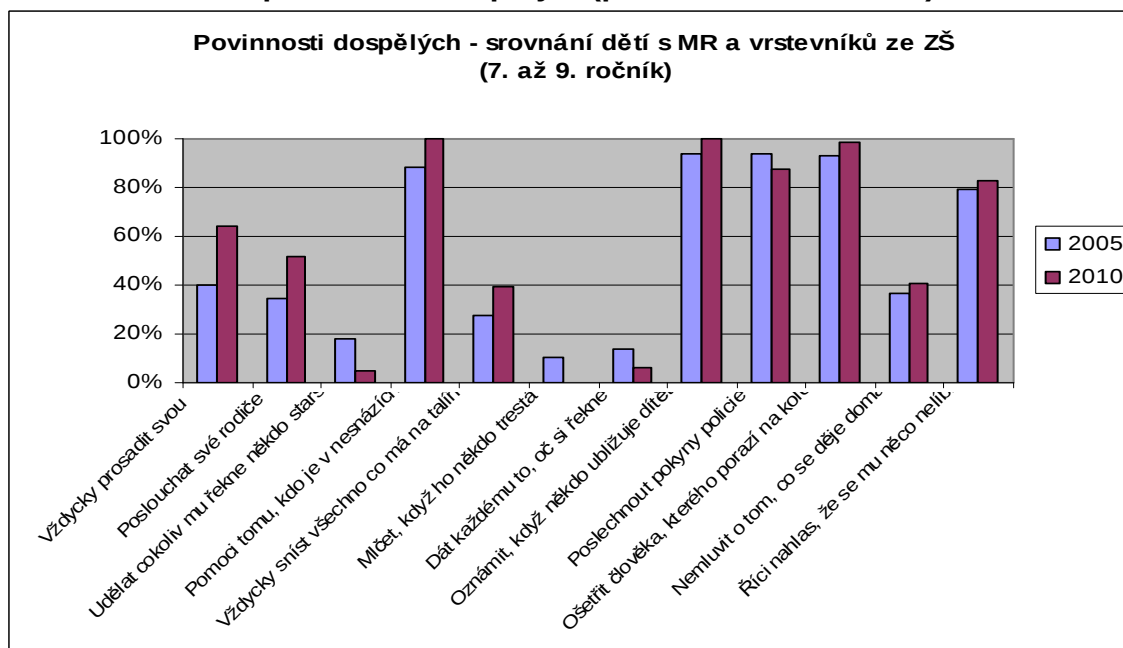
Tabulka 31: Přiznání povinností dospělým (porovnání, starší děti)

přináležitost povinností dospělým (7. až 9. ročník)	soubor		Z	Statická významnost
	Děti ze ZŠ 2005	Děti ze SPŠ 2010		
Poslouchat své rodiče	34,3%	51,6%	-2,334	0,020
Udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	17,7%	4,7%	-2,514	0,012
Pomoci tomu, kdo je v nesnázích	88,0%	100,0%	-2,883	0,004
Poslechnout pokyny policie	93,6%	87,5%	-1,468	0,142
Oznámit, když někdo ubližuje dítěti	93,6%	100,0%	-2,062	0,039
Mlčet, když ho někdo trestá	10,6%	0,0%	-2,694	0,007
Ošetřit člověka, kterého porazí na kole	93,0%	98,4%	-1,615	0,106
Říci nahlas, že se mu něco nelíbí	79,6%	82,8%	-0,542	0,588
Nemluvit o tom, co se děje doma	36,9%	40,6%	-0,511	0,610
Dát každému to, oč si řekne	13,6%	6,3%	-1,530	0,126
Vždycky sníst všechno to, co má na talíři	27,7%	39,1%	-1,629	0,103
Vždy prosadit svou	40,0%	64,1%	-3,185	0,001

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Z tabulky 31 a příslušného grafu 21 je zřejmé, že starší děti ze speciálních škol častěji dospělým přiznávají povinnost poslouchat své rodiče, pomoci tomu, kdo je v nesnázích, oznámit, když někdo ubližuje dítěti a sníst vše, co je na talíři; méně často oproti dětem z běžných škol přiznávají povinnost udělat cokoliv, co jim řekne někdo starší a mlčet, když je někdo trestá.

Graf 21: Přiznání povinností dospělým (porovnání, starší děti)

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Podtržené údaje, které jsou ze souboru Mgr. Stejskalové, uvádím v případě, kde se děti ze ZŠ oproti dětem ze SPŠ v přiznání povinnosti statisticky významně lišily (situace 1, 2, 3, 5, 6, 7, 11, 12).

Pro označení dětí budu opět používat:

mladší děti - 1. kategorie

starší děti - 2. kategorie

1) „Poslouchat své rodiče“ (SPŠ + ZŠ)

Děti z kategorie první se shodly v 100%, že děti mají povinnost poslouchat své rodiče, druhá kategorie odpověděla kladně v 98,4%; Kategorie první přiznala dospělým tuto povinnost v 40,4%, druhá v 51,6 %. U povinnosti poslouchat své rodiče, dospělým, si lze všimnout statisticky významného rozdílu u kategorie druhé dětí ze ZŠ (34,3%)

2) „Udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší“ (SPŠ + ZŠ)

Že děti mají povinnost udělat cokoliv, co jim řekne někdo starší, si myslelo 44,2% dětí z první a 37,5% z druhé kategorie. Co se dospělých týče, tak žádné z dětí první kategorie si nemyslí, že by tuto povinnost měli, kategorie druhá napsala ANO v 4,7%. U dospělých je statisticky významný rozdíl přiznávaný dětmi kategorie první ze ZŠ (25,9%) a dětmi kategorie druhé (17,7%).

3) „Pomoci tomu, kdo je v nesnázích“ (SPŠ + ZŠ)

Povinnost pomoci, tomu, kdo je v nesnázích má dle názoru dětí první kategorie 92,3% dětí, podobně je tomu u dětí druhé kategorie, a to v 95,3%. Statisticky významný rozdíl, co se přiznání povinnosti dětem týče, vidíme u dětí kategorie druhé ze ZŠ (73,2%). Dospělí mají tuto povinnost dle názoru dětí kategorie první v 98,1% a druhé v 100%. Oproti tomu děti druhé kategorie ze ZŠ dospělým danou povinnost přiznávají statisticky méně významně často (88%).

4) **„Poslechnout pokyny policie“** (SPŠ)

Na tuto otázku odpovědělo 92,3% dětí kategorie první kladně a téměř shodně děti kategorie druhé, a sice v 92,2%; podobně u dospělých, kde 94,2% první a 87,5% druhé kategorie dětí uvedlo, že dospělí mají povinnost poslechnout pokyny policie.

5) **„Oznámit, když někdo ubližuje dítěti“** (SPŠ+ZŠ)

Obě kategorie se shodly, že děti i dospělí mají povinnost oznámit, když někdo ubližuje dítěti. Statisticky významného rozdílu si lze všimnout u dětí ze ZŠ, které celkově méně často přiznávaly toto práva jak dětem, tak i dospělým (všude okolo 93%)

6) **„Mlčet, když ho někdo trestá“** (SPŠ + ZŠ)

Pouze 3,8% první a 1,6% druhé kategorie dětí odpovědělo, že děti mají povinnost mlčet, když je někdo trestá. První kategorie dětí ze ZŠ statisticky významně častěji přiznávala tuto povinnost dětem (25,5%), totéž platí u kategorie druhé (11,3%).

U dospělých všechny děti tvrdily, že tuto povinnost nemají, jen první kategorie dětí ze ZŠ statisticky významně častěji danou povinnost dospělým přiznávala (21,8%)

7) **„Ošetřit člověka, kterého porazí na kole“** (SPŠ + ZŠ)

První kategorie dětí se v 90,4% domnívá, že děti mají povinnost ošetřit člověka, kterého porazí na kole, podobně kategorie druhá, a sice v 98,4% Statisticky významný rozdíl lze pozorovat u druhé kategorie dětí ze ZŠ (77,3%). Téměř shodně je to u dospělých, kteří tuto povinnost mají dle první kategorie v 96,2% a dle druhé v 98,4% odpovědí.

8) **„Říci nahlas, že se mu něco nelíbí“** (SPŠ)

Kladnou odpověď uvedlo 61,5% dětí první a 75% druhé kategorie, které se domnívají, že děti mají povinnost říci nahlas, když se jim něco nelíbí; o něco více kladných odpovědí uváděly děti u dospělých, a sice 78,8% první a 82,8% druhá kategorie.

9) „Nemluvit o tom, co se děje doma“ (SPŠ)

Na otázku, zda má dítě povinnost nemluvit o tom, co se děje doma, odpovědělo kladně 32,7% dětí z první a 35,9% z druhé kategorie; oproti tomu dospělí mají tuto povinnost dle první kategorie dětí v 28,8% a dle druhé v 40,6%.

10) „Dát každému to, oč si řekne“ (SPŠ)

Kladně na tuto otázku odpovědělo 17,3% dětí z první a 15,6% z druhé kategorie, tzn., že děti mají povinnost dát každému to, oč si řekne; dospělí mají tuto povinnost dle první kategorie dětí v 3,8% a dle druhé v 6,3% .

11) „Vždycky sníst všechno to, co má na talíři“ (SPŠ + ZŠ)

Šedesát tři a půl procent dětí kategorie první a 59,4% kategorie druhé uvedlo, že děti mají povinnost sníst všechno, co mají na talíři. U dané povinnosti přiznávané dětem vyšel statisticky významný rozdíl u dětí kategorie první ze ZŠ (40,3%) a kategorie druhé (26,8%). Dospělí tuto povinnost mají dle dětí kategorie první ve 46,2% a kategorie druhé ve 39,1% . U první kategorie dětí ze ZŠ je patrný statisticky významný rozdíl, co se přiznání povinnosti dospělým týče (28,4%)

12) „Vždy prosadit svou“ (SPŠ + ZŠ)

Kategorie první se v 19,2% domnívá, že děti mají povinnost si vždy prosadit svou, druhá kategorie si toto myslí v 37,5%; dospělí mají tuto povinnost dle kategorie první v 42,3% a dle kategorie druhé v 64,1%. Statisticky významný je rozdíl u dětí druhé kategorie ze ZŠ (40%).

4.4.4 Doplnující otázky pro děti

U doplňujících otázek nešlo porovnávat mezi soubory u otázek 1, 5, 6, a to z důvodu odlišných kategorií. K „hrubému“ porovnání přikládám doplňující výřez z tabulky. Porovnání některých odpovědí těchto otázek jsou rozebrány v diskusi.

Tabulka 32: Láska

Kdo myslíš, že tě má na světě nejraději? Děti ze SPŠ		Kategorie - ročník		Celkem
		4-6	7-9	
Máma	N	25	9	34
	%	48,1%	14,1%	29,3%
Táta	N	0	1	1
	%	0,0%	1,6%	0,9%
Rodiče	N	18	24	42
	%	34,6%	37,5%	36,2%
Prarodiče	N	1	1	2
	%	1,9%	1,6%	1,7%
Máma+sourozenci	N	0	2	2
	%	0,0%	3,1%	1,7%
Máma+prarodiče	N	0	1	1
	%	0,0%	1,6%	0,9%
Rodiče+sourozenci	N	3	2	5
	%	5,8%	3,1%	4,3%
Rodiče+jiné děti	N	0	4	4
	%	0,0%	6,3%	3,4%
Rodina (široká)	N	5	11	16
	%	9,6%	17,2%	13,8%
Neví	N	0	3	3
	%	0,0%	4,7%	2,6%
Nikdo	N	0	3	3
	%	0,0%	4,7%	2,6%
Všichni	N	0	2	2
	%	0,0%	3,1%	1,7%
Já sám	N	0	1	1
	%	0,0%	1,6%	0,9%
Celkem	N	52	64	116
	%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Z tabulky 32 vyplývá, že největší počet dětí uvádělo rodiče (36,2%), pak matku (34%) a rodinu širokou (16%).

Tabulka doplňující 1: Láska (porovnání, mladší děti)

Kdo myslíš, že tě má na světě nejraději? (4. až 6. ročník)		Soubor		Celkem
		Děti ze ZŠ 2005	Děti ze SPŠ 2010	
máma	N	4	25	29
	%	2,7%	48,1%	14,4%
rodiče	N	38	18	56
	%	25,5%	34,6%	27,9%
rodina (široká)	N	57	5	62
	%	38,3%	9,6%	30,8%

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005)

První doplňující tabulka nejčastějších odpovědí; téměř polovina mladších dětí ze SPŠ uvedlo nejčastěji matku a na druhém místě rodiče (34,6%), oproti tomu 38,3% dětí ze ZŠ nejčastěji rodinu širokou a 25,5% rodiče.

Tabulka doplňující 2: Láska (porovnání, starší děti)

Kdo myslíš, že tě má na světě nejraději? (7. až 9. ročník)		Soubor		Celkem
		Děti ze ZŠ 2005	Děti ze SPŠ 2010	
máma	N	20	9	29
	%	14,1%	14,1%	14,1%
rodiče	N	53	24	77
	%	37,3%	37,5%	37,4%
rodina (široká)	N	27	11	38
	%	19,0%	17,2%	18,4%

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005)

Druhá doplňující tabulka nejčastějších odpovědí; tady jsou již nepatrné rozdíly v procentech, děti ze SPŠ a ZŠ se téměř shodly, že nejraději je mají rodiče, na druhém místě rodina široká, na třetím matka.

Tabulka 33: Strach

Z čeho máš největší strach? Děti ze SPŠ		Kategorie - ročník		Celkem
		4-6	7-9	
Budoucnost	N	0	9	9
	%	0,0	14,1	7,8
Válka	N	5	0	5
	%	9,6	0,0	4,3
Tma	N	3	2	5
	%	5,8	3,1	4,3
Výška	N	2	1	3
	%	3,8	1,6	2,6
Vyhození ze školy	N	0	1	1
	%	0,0	1,6	0,9
Předmět	N	2	0	2
	%	3,8	0,0	1,7
Známky	N	4	2	6
	%	7,7	3,1	5,2
Písemky	N	1	0	1
	%	1,9	0,0	0,9
Smrt blízké osoby	N	0	1	1
	%	0,0	1,6	0,9
Vlastní smrt	N	0	1	1
	%	0,0	1,6	0,9
Úraz, nemoc vlastní	N	2	3	5
	%	3,8	4,7	4,3
Zloděj	N	1	0	1
	%	1,9	0,0	0,9
Bezdomovec, pobuda	N	1	0	1
	%	1,9	0,0	0,9
Cizí lidé	N	0	1	1
	%	0,0	1,6	0,9
O rodiče	N	2	0	2
	%	3,8	0,0	1,7
Rodičů (trest)	N	3	3	6
	%	5,8	4,7	5,2
Rozvod	N	2	0	2
	%	3,8	0,0	1,7
Ze zvířat	N	10	6	16
	%	19,2	9,4	13,8
O zvířata	N	2	0	2
	%	3,8	0,0	1,7
Zlý sen	N	1	0	1
	%	1,9	0,0	0,9
Šikana	N	2	5	7
	%	3,8	7,8	6,0
Abych nikomu neublížil	N	0	3	3
	%	0,0	4,7	2,6
Z ničeho	N	6	19	25
	%	11,5	29,7	21,6
Neví	N	2	5	7
	%	3,8	7,8	6,0
Jiné	N	1	1	2
	%	1,9	1,6	1,7
Celkem	N	52	64	116
	%	100,0	100,0	100,0

Zdroj: vlastní výzkum

V tabulce 33 děti nejčastěji uváděly, že se nebojí ničeho (21,6%) dále strach ze zvířat (13,8%) a strach z budoucnosti (7,8%).

Tabulka 34: Přání

Na co se nejvíc těšíš? Děti ze SPŠ		Kategorie - ročník		Celkem
		4-6	7-9	
Vánoce, Velikonoce	N	6	8	14
	%	11,5	12,5	12,1
Narozeniny, svátek	N	1	1	2
	%	1,9	1,6	1,7
Prázdniny	N	18	23	41
	%	34,6	35,9	35,3
Až budu dospělý	N	2	7	9
	%	3,8	10,9	7,8
Domů	N	3	4	7
	%	5,8	6,3	6,0
Zvířátka	N	2	0	2
	%	3,8	0,0	1,7
Řidičák	N	0	2	2
	%	0,0	3,1	1,7
Na nějakou osobu	N	6	5	11
	%	11,5	7,8	9,5
Neví	N	1	2	3
	%	1,9	3,1	2,6
Na nic	N	1	1	2
	%	1,9	1,6	1,7
Domů na rodiče	N	1	3	4
	%	1,9	4,7	3,4
Tábor	N	1	1	2
	%	1,9	1,6	1,7
Výlet	N	1	0	1
	%	1,9	0,0	0,9
Počítač	N	3	2	5
	%	5,8	3,1	4,3
Odpoledne s kamarády	N	5	2	7
	%	9,6	3,1	6,0
Vyjít školu	N	0	1	1
	%	0,0	1,6	0,9
Na věc	N	1	2	3
	%	1,9	3,1	2,6
Celkem	N	52	64	116
	%	100,0	100,0	100,0

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka 34 ukazuje, že se děti nejvíce těší na prázdniny (35,3%), Vánoce, Velikonoce (12,1%) a na nějakou osobu (9,5%) dětí.

Tabulka 35: Vlastní pokoj

Máš doma svůj vlastní pokoj? Děti ze SPŠ				Celkem	Chí- kvadrát / p
		4-6	7-9		
Ano	N	20	27	47	3,839
	%	38,5	42,2	40,5	
Ano, se sourozencem	N	24	34	58	0,147
	%	46,2	53,1	50,0	
Ne	N	8	3	11	
	%	15,4	4,7	9,5	
Celkem	N	52	64	116	
	%	100	100	100	

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Tabulka 35 ukazuje, že rozdíly dle věku dětí jsou nepatrné; u starších dětí je o něco méně statisticky významně časté, že by neměly vlastní pokoj.

Tabulka 36: Vlastní pokoj (porovnání, mladší děti)

Máš doma svůj vlastní pokoj? (4. až 6. ročník)		Soubor		Celkem	Chí- kvadrát / p
		Děti ze ZŠ 2005	Děti ze SPŠ 2010		
Ano	N	59	20	79	10,903 0,004
	%	46,5	38,5	44,1	
Ano, se sourozencem	N	65	24	89	
	%	51,2	46,2	49,7	
Ne	N	3	8	11	
	%	2,4	15,4	6,1	
Celkem	N	127	52	179	
	%	100,0	100,0	100,0	

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Z tabulky 37 je zřejmé, mladší děti ze SPŠ statisticky významně častěji nemají svůj vlastní pokoj (ani dohromady se sourozencem) oproti jejich vrstevníkům ze ZŠ.

Tabulka 37: Vlastní pokoj (porovnání, starší děti)

Máš doma svůj vlastní pokoj? (7. až 9. ročník)		Soubor		Celkem	Chí-kvadrát / p
		Děti ze ZŠ 2005	Děti ze SPŠ 2010		
Ano	N	67	27	94	0,713
	%	47,5	42,2	45,9	
Ano, se sourozencem	N	66	34	100	
	%	46,8	53,1	48,8	
Ne	N	8	3	11	0,700
	%	5,7	4,7	5,4	
Celkem	N	141	64	205	
	%	100,0	100,0	100,0	

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Z tabulky 38 je patrné, že nejsou statisticky významné rozdíly mezi dětmi týkající se vlastního pokoje.

Tabulka 38: Vlastní pokoj

2.Máš doma svůj vlastní pokoj? Děti ze SPŠ		Kategorie – vzdělání rodičů		SŠ-VŠ	Celkem	Chí-kvadrát / p
		ZŠ	ZŠ - SŠ			
Ano	N	8	20	19	47	11,555 0,021
	%	28,6	55,6	36,5	40,5	
Ano, se sourozencem	N	14	13	31	58	
	%	50,0	36,1	59,6	50,0	
Ne	N	6	3	2	11	
	%	21,4	8,3	3,8	9,5	
Celkem	N	28	36	52	116	
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

V tabulce 38 jsou vidět statisticky významné rozdíly spojené s odlišným vzděláním rodičů. Děti rodičů s vyšším vzděláním než základním, mají častěji pokoj samy pro sebe a nejvíce dětí nemá svůj pokoj, v případě, že jeho rodiče mají pouze vzdělání základní.

Tabulka 39: Vlastní pokoj

2.Máš doma svůj vlastní koutek, pracovní stůl židli? Děti ze SPŠ		Kategorie – vzdělání rodičů		Celkem	Chí-kvadrát / p
		ZŠ	ZŠ - SŠ		
Ano	N	20	31	49	7,959
	%	71,4	86,1	94,2	
Ne	N	8	5	3	0,019
	%	28,6	13,9	5,8	
Celkem	N	28	36	52	
	%	100,0	100,0	100,0	

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Z tabulky 39 lze vidět statisticky významné rozdíly v souvislosti se vzděláním rodičů dětí. Děti rodičů s vyšším vzděláním mají častěji i svůj koutek, pracovní stůl a židli.

Tabulka 40: Vlastní koutek

Máš doma svůj vlastní koutek, pracovní stůl a židli? Děti ze SPŠ		Kategorie - ročník		Celkem	Chí-kvadrát / p
		4-6	7-9		
Ano	N	43	57	100	0,979
	%	82,7	89,1	86,2	
Ne	N	9	7	16	0,330
	%	17,3	10,9	13,8	
Celkem	N	52	64	116	
	%	100,0	100,0	100,0	

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

V tabulce 40 není podle věku staticky významný rozdíl v tom, zda děti mají svůj koutek, svůj pracovní stůl a židli

Tabulka 41: Vlastní koutek (porovnání, mladší děti)

2.Máš doma svůj vlastní koutek, pracovní stůl a židli? (4. až 6. ročník)		Soubor		Celkem	Chí- kvadrát / p
		Děti ze ZŠ 2005	Děti ze SPŠ 2010		
ano	N	115	43	158	4,030
	%	92,7	82,7	89,8	
ne	N	9	9	18	0,045
	%	7,3	17,3	10,2	
Celkem	N	124	52	176	
	%	100,0	100,0	100,0	

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Z tabulek 41 a 42 je statisticky významný rozdíl na obou věkových úrovních; méně dětí nemá vlastní koutek než vlastní pokoj), u starších je tu ale velmi vysoce průkazný rozdíl tzn., že děti mohou mít pokoj se sourozenci, ale nemají v něm vlastní koutek.

Tabulka 42: Vlastní koutek (porovnání, starší děti)

2.Máš doma svůj vlastní koutek, pracovní stůl a židli? (7. až 9. ročník)		Soubor		Celkem	Chí- kvadrát / p
		Děti ze ZŠ 2005	Děti ze SPŠ 2010		
ano	N	130	57	187	6,759
	%	97,7	89,1	94,9	
ne	N	3	7	10	0,009
	%	2,3	10,9	5,1	
Celkem	N	133	64	197	
	%	100,0	100,0	100,0	

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

Tabulka 43: Nemocnost

4. Býváš často nemocný/á? Děti ze SPŠ		Kategorie - ročník		Celkem	Chí- kvadrát / p
		4-6	7-9		
Velmi často	N	13	7	20	9,074 0,028
	%	25,0	10,9	17,2	
Občas	N	25	23	48	
	%	48,1	35,9	41,4	
Výjimečně	N	12	29	41	
	%	23,1	45,3	35,3	
Nikdy	N	2	5	7	
	%	3,8	7,8	6,0	
Celkem	N	52	64	116	
	%	100	100	100	

Zdroj: vlastní výzkum; zpracováno v SPSS

U tabulek 43, 44 a 45 je vidět, že mladší děti ze SŠ bývají statisticky významně častěji nemocné než děti ze ZŠ. Mladší děti ze SŠ průkazně častěji uvádějí, že bývají nemocné velmi často.

Tabulka 44: Nemocnost (porovnání, mladší děti)

Býváš často nemocný/á? (4. až 6. ročník)		Soubor		Celkem	Chí- kvadrát / p
		Děti ze ZŠ 2005	Děti ze SPŠ 2010		
Velmi často	N	6	13	19	21,084 0,000
	%	4,7	25,0	10,6	
Občas	N	51	25	76	
	%	40,2	48,1	42,5	
Výjimečně	N	60	12	72	
	%	47,2	23,1	40,2	
Nikdy	N	10	2	12	
	%	7,9	3,8	6,7	
Celkem	N	127	52	179	
	%	100	100	100	

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Tabulka 45: Nemocnost (porovnání, starší děti)

Býváš často nemocný/á? (7. až 9. ročník)		Soubor		Celkem	Chí- kvadrát / p
		Děti ze ZŠ 2005	Děti ze SPŠ 2010		
Velmi často	N	4	7	11	7,540 0,057
	%	2,8	10,9	5,4	
Občas	N	45	23	68	
	%	31,9	35,9	33,2	
Výjimečně	N	84	29	113	
	%	59,6	45,3	55,1	
Nikdy	N	8	5	13	
	%	5,7	7,8	6,3	
Celkem	N	141	64	205	
	%	100,0	100,0	100,0	

Zdroj: vlastní výzkum, výzkum Mgr. Stejskalové (2005); zpracováno v SPSS

Tabulka 46: Znalost jazyka

Řeč	N	%
Čeština	116	100,0
Slovenština	4	3,4
Romština	21	18,1
Ruština	2	1,7

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka 42 ukazuje, že všechny děti doma mluví česky; dále uváděly romštinu, slovenštinu nebo ruštinu.

5. Diskuse

Tato část práce se soustřeďuje na analýzu výsledku, její shrnutí a diskutování s autory. Rozděluje se do několika oddílů, nejdříve čtenáře seznamuji se zkušenostmi s vlastní realizací výzkumu a posléze rozebírám jednotlivé části analýz postupně, jak je to uvedené v dotazníku (viz příloha) Je třeba říci, že vzhledem k velikosti souboru, není možné výsledky zobecnit na celou populaci dětí s mentálním postižením, přesto přinášejí zajímavé výsledky.

5.1 Zkušenosti s realizací výzkumu

Ve své diplomové práci jsem se zajímala o problematiku vnímání práv dětmi s lehkým mentálním postižením. Po fázi prostudování literatury, jsem si stanovila cíl a hypotézu. Zajímalo mě, zda děti rodičů s vyšším vzděláním mají vyšší právní povědomí.

Dalším krokem bylo kontaktovat speciální školy. Bohužel, v některých z nich mi výzkum umožněn nebyl. Důvodem bylo kupříkladu to, že školy výzkum povolovaly jen v případě, že do zařízení student chodil na praxi. Nakonec jsem si vybrala tři speciální školy, a to v rodném Havlíčkově Brodě, v Soběslavi a Třeboni. Zaměstnanci zmíněných škol mě vřele přijali a děti, které se výzkumu zúčastnily, byly nadšené, protože jim „odpadla“ výuka. Ráda bych zmínila jednu paní učitelku ze Soběslavi, které se dotazník moc líbil. Sdělila mi totiž, že se jí bude hodit jako výukový materiál do hodiny občanské výchovy. Do škol se mnou docházeli také dva zaškolení dotazovatelé.

5.2 Stanovená hypotéza práce

Souhlasím s Říčanem, P. (2007), jehož názorem je, že žádná zděděná vlastnost není absolutní hodnota, závisí na jednotlivci, na jeho věku, společenské třídě i celé společnosti. Jak dále uvádí, budou-li mít některé děti (např. děti rodičů s lepším postavením) lepší podmínky pro rozvoj intelektu, význam prostředí se podstatně zvýší. Franiok, S. (2008) spolu s Fontanou, D.(2003) tento názor také sdílejí. Kovařík, J. (2001) informuje o výzkumu Meltona, který zjistil, že děti z vyšší socioekonomické úrovně uvažují o právech více zrale. Dle Navrátila, P. (2003) souvisí vyšší úroveň

vzdělání se snadnějším uplatněním na trhu práce. Mým předpokladem tedy bylo, že děti, jejichž rodiče dosáhli vyššího vzdělání, budou dosahovat lepších výsledků v oblasti právního povědomí.

5.3. Rozložení pohlaví u výzkumného souboru

Výsledky první části ukazují, že soubor tvořilo celkem 71 chlapců a 45 dívek. Tato „převaha“ chlapců může být zapříčiněna, dle Švarcové, I. (2006), tím, že chlapci jsou mentální retardací postiženi častěji než dívky. Nejvíce byly zastoupeny děti, jejichž rodiče jsou buď vyučeni či mají středoškolské školu.

5.4 Diskuse k jednotlivým situacím

Tato část diskuze je důležitá pro potvrzení či vyvrácení hypotézy u dětí ze speciálních škol. Celkově shrnuji výsledky jednotlivých projekčních situací; uvádím vždy procento kladných odpovědí dětí ze speciálních škol a doplňkově procento kladných odpovědí dětí ze základních škol. Míru přiznávání práv dětmi ze SPŠ rozdělují na dvě kategorie (mladší a starší) s uvedením úrovně konceptualizace. Tady by bylo vhodné se blíže ptát, proč jsem neporovnávala úroveň konceptualizace mezi dětmi ze SŠ a dětmi ze ZŠ. Fontana, D. (2003) vysvětluje, že děti s nižším IQ nemusí dosáhnout stadia formálních operací, tzn., že je zbytečné od nich vyžadovat chápání v abstraktních pojmech. Vítková, M. (2004) s výše uvedeným také souhlasí. Tyto děti by tedy výrazně častěji vnímaly právo na úrovni autority a spravedlnosti a jen ve velmi malém procentu by uvažovaly v abstraktních pojmech. V mém výzkumu však bylo zjištěno, že u všech dvanácti projekčních situací se nejvíce odvolávaly právě na spravedlnost, což je druhý stupeň pochopení.

V souvislosti s výše uvedeným bych zmínila zkušenost Dvořákové, J. (2002), která popisuje možné problémy k samotnému kódování informací z dotazníku. Dle ní je velmi subjektivní a obtížné přiřadit příslušný stupeň pochopení při hodnocení úrovně konceptualizace. Což může způsobit určité zkreslení výsledků. Bylo by tedy vhodné vypracovat sérii možných odpovědí dětí s přiřazením stupně úrovně konceptualizace, čímž by bylo umožněno i přesnějšího porovnávání mezi jednotlivými soubory.

Dle popisné statistiky těchto odpovědí, vycházejí u některých situací rozdíly v přiznání práv dětmi v souvislosti se vzděláním jejich rodičů (tzn. potvrzení hypotézy že, čím vyšší vzdělání rodičů, tím vyšší je i právní povědomí jejich dětí). Díky velikosti souboru však nebyla prokázána statistická významnost. Přesto se nabízí tato zjištění statisticky analyzovat na větším výzkumném vzorku.

V první situaci se děti ze SPŠ v **56%** případů domnívají, že se Pepík na kartu podívat může, naproti tomu děti ze ZŠ v 81,7%. Děti nedosahovaly statisticky významně lepších výsledů v souvislosti se zvyšujícím se vzděláním jejich rodičů. **Hypotéza tedy potvrzena nebyla.** Při sledování úrovně konceptualizace vyšlo, že 65,4% mladších dětí respektuje autoritu (záleží na učiteli), 28,8% dětí nazírá na Pepíkovu situaci spravedlivě (pokud chce, ať se tedy podívá), 5,8% dětí dokáže hovořit v abstraktních pojmech (Pepík na to má právo). Starší děti pohlíží na problém v 51,6% spravedlivě, nejvyšší stupeň pochopení (abstrakce) byl zaznamenán u 29,7% dětí, naopak nejméně dětí se odvolávalo na autoritu – 18,8%. **Nadpoloviční většina dětí si je práva vědoma, ale oproti dětem ze ZŠ statisticky významně méně.**

Je zřejmé, že v situaci druhé převládá většina dětí Marii právo vybrat si, se kterým rodičem by chtěla být, přiznává. Děti ze SPŠ kladně odpověděly v **95,7%** případů a děti ze ZŠ v 91%. Děti ale nedosahovaly statisticky významně lepších výsledů v souvislosti se zvyšujícím se vzděláním jejich rodičů. **Hypotéza nebyla potvrzena.** Mladší i starší děti nejčastěji vyžadují spravedlivý přístup, tzn., že si Marie může zvolit, u koho chce po rozvodu být (55% mladších a 56,3% starších dětí). Je zřejmé, že mladší děti pojmají tuto situaci výrazně více autoritativně (rodiče nebo soud rodiče mají rozhodnout za Marii) ve srovnání s dětmi staršími (mladší děti 34,6% a starší pouze 3,1%). Abstraktními pojmy dokáže danou situaci charakterizovat 40,6% starších a 9,6% mladších dětí. **Přes 90% všech dětí z obou souborů Marii právo rozhodnout se přiznává.** Dle Bakaláře (1993), je důležité nepodceňovat vnímavost dítěte vůči rozvodu.

Třetí situace pojednává o Janě, která nerada čte, ale musí chodit na hodinu čtení navíc. Tady děti přiznávají Janě právo vybrání předmětů, na které by chtěla chodit; kladně uvažovalo **39,7%** dětí ze SPŠ a 35,9% dětí ze ZŠ. V dané situaci nebylo dětmi dosaženo statisticky významně lepších výsledů v souvislosti se zvyšujícím se vzděláním jejich rodičů. **Hypotéza se nepotvrdila.** Mladší děti nejvíce respektují autoritu (záleží na škole, učiteli), a to v 57,7%; 32,7% dětí nahlíží na Jany problém spravedlivě, tzn., že je spravedlivé, aby se Jana sama rozhodla, na který předmět chce chodit, 9,6% dětí dokáže uvažovat v abstraktních pojmech (má na to právo). Starší děti se v 70,3% odvolávaly na spravedlnost, 15,6% dětí se přiklání k autoritativnímu donucení (škola rozhodne, učitel) a v abstraktních pojmech uvažovalo 14,1% dětí. **Téměř dvě pětiny dětí z obou souborů Janě právo vybrat si předmět přiznává.**

Ve čtvrté situaci děti přiznávaly doktorovi právo píchnutí injekce proti vůli Petry. Děti ze SPŠ přiznávaly doktorovi právo v **68,1%** případů, naproti tomu děti ze ZŠ ve 33,7%. Děti nedosahovaly statisticky významně lepších výsledů v souvislosti se zvyšujícím se vzděláním jejich rodičů. **Hypotéza se nepotvrdila.** Úroveň konceptualizace: mladší děti vnímají situaci v 53,8% autoritativně, tzn., že rozhodne pan doktor. Ve druhém stupni konceptualizace (spravedlnost) přemýšlelo 46,2% dětí, tzn., že ji pan doktor nutit nemá, spíše jí vysvětlit, že jí tak může třeba i zachránit život. Žádné z dětí nepřemýšlelo v pojmech abstraktních. Oproti tomu 59,4% straších dětí vnímalo jako spravedlivé, že se Petra může rozhodnout, 26,6% dětí se rozhodlo pro autoritu (rozhoduje lékař) a abstraktně přemýšlelo jen 14,1% dětí. **Z rozboru vyplývá, že přes tři pětiny dětí si myslí, že lékař má právo píchnout injekci proti vůli Petry. Děti ze ZŠ přiznávají právo statisticky významně méně často.**

Zmínila bych výzkum Krejsové, P. (2009), jež zkoumala právním povědomí dětí v ústavní péči. V této otázce se děti z dětských domovů s dětmi ze speciálních škol, co se týká míry přiznání práva, téměř shodovaly. Navrhuji hypotézu: Děti ze speciálních škol a dětských domovů se bojí vyjádřit svůj názor. Kusák, P. a Dařílek, P (2001) poukazují na to, že děti se zdravě vysokým sebevědomím, jsou aktivnější ve škole, více se prosazují a otevřeněji vyjadřují své názory a snadno si nacházejí kamarády, naopak u žáků s nízkým sebevědomím tomu bývá naopak. Valenta, M. a Müller, O. (2007),

poukazují na fakt, že děti s mentálním postižením jsou častěji zneužívány a manipulovány. Bylo by vhodné navrhnout metodiku pro speciální školy v oblasti nácviku schopnosti říkat „ne“ v různých modelových situacích.

U situace páté, zda má lékař poskytnout pomoc i v případě, že Kubovi rodiče nemají na ošetření peníze, odpovědělo kladně 95,7% dětí ze SPŠ a 96,5% dětí ze ZŠ. V souvislosti se zvyšujícím se vzděláním rodičů dětí, nebylo jimi v dané situaci dosaženo statisticky významně lepších výsledů. **Hypotéza potvrzena nebyla.** Z rozboru konceptualizace vyplývá, že mladší děti si v 69,2% myslí, že je spravedlivé, aby doktor Kubovi pomohl, autoritu zvolilo 21,2% dětí a nakonec 9,6% dětí uvažovalo v pojmech abstraktních s odkazem na univerzální principy. Starší děti také nejčastěji vnímaly danou situaci spravedlivě, a to v 68,8%, následovalo abstraktní pochopení ve 28,1%, pouhých 3,1% dětí se odvolávalo na autoritu. **Z analýzy je zřejmé, že děti z obou srovnávacích souborů si práva vědoma jsou.**

Situace šest pojednávala o tom, zda ředitel může zakázat, aby vyšla Markova povídka, ve které píše, že se mu nelíbí školní řád. Kladně uvažovalo 27,6% dětí ze SPŠ a 52,3% dětí ze ZŠ. Děti nedosahovaly statisticky významně lepších výsledů v souvislosti se zvyšujícím se vzděláním jejich rodičů. **Hypotéza nebyla potvrzena.** Z úrovně konceptualizace vychází, že téměř polovina mladších dětí (48,1%) si myslí, že právo má ředitel (autorita), spravedlivě by tuto situaci řešilo 42,3% dětí, pouze 9,3% dětí pojímalo právo abstraktně. Oproti tomu 60,9 % dětí starších vnímalo tuto situaci jako spravedlivou, 29,7% dětí přemýšlelo v pojmech abstraktních a jen 9,4% dětí volilo autoritu (věc školy, ředitele). **Zde můžeme říci, že tři pětiny dětí jsou si vědomy toho, že by Markova povídka měla být vydána. Naproti tomu děti ze ZŠ přiznávaly Markovi právo statisticky významně méně často.**

V Úmluvě o právech dítěte v článku 13, se hovoří, že dítě má právo na svobodu projevu. Zajímavý výsledek oproti situaci čtvrté, což může znamenat, že v některých situacích se děti bojí autorit a v některých ne. Navrhuji hypotézu: Učitelé nejsou pro děti ze SPŠ velkou autoritou, oproti dětem ze ZŠ. Totiž, dle Fonatany, D. (2003), děti s mentálním postižením mívají ve škole problémy v chování v souvislosti

s nerespektováním autorit. Říčan, P. (2007) dodává, že tyto děti se obtížněji přizpůsobují normám.

Situace sedm pojednávala o Míšovi a Davidovi, kteří si chtějí hrát na hřišti, ale starší děti jim to zakazují; děti ze SPŠ shodně přiznávaly toto právo ve 100 % případů, děti ze ZŠ v 87,5% . V této situaci nebylo dětmi dosaženo statisticky významně lepších výsledů v souvislosti se zvyšujícím se vzdělání jejich rodičů. **Hypotéza nebyla potvrzena.** Z úrovně konceptualizace můžeme vyčíst, že děti obou kategorií vnímají nejčastěji jako spravedlivé, že si Míša s Davidem smějí hrát (mladší děti v 90,6% a starší děti v 76,6%), pouze 0,4% mladších dětí vnímalo toto právo z pozice autority, což znamená, že starší děti mohou zakázat mladším hrát si na hřišti. Ostatních 23,4% starších dětí přemýšlelo v pojmech abstraktních s odkazem na univerzální principy, tzn., že každý má právo si hrát. **Děti si vědomy práva hrát si na hřišti jsou, ale děti ze ZŠ statisticky významně méně často.**

Kovařík, J. (2001) potvrzuje, že „hra“ je výsadou dětí.

V situaci osm dotazované děti přiznávaly právo dětem volit prezidenta. Kladně hodnotilo jen **11,2%** dětí ze SPŠ a 22,7% dětí ze ZŠ. V dané situaci nebylo dětmi dosaženo statisticky významně lepších výsledů v souvislosti se zvyšujícím se vzdělání jejich rodičů. **Hypotéza se nepodařila potvrdit.** Úroveň konceptualizace: mladší děti v 55,8% respektují autoritu, 34,6% dětí nahlíží na problém spravedlivě a nejméně z nich se dokázalo vyjádřit pojmy abstraktními, a to jen v 9,6%. Starší děti uvedly nejčastěji druhý stupeň pochopení, což znamená spravedlnost, a to v 51,6%, 26,6% dětí dokáže přemýšlet v pojmech abstraktních, autoritu respektuje 21,9% dětí. **Právo volit prezidenta tedy dětem nepřísluší. Děti ze ZŠ dané právo přiznávaly statisticky významně častěji než děti z SPŠ.**

V situaci devět přiznalo **41,4%** dětí ze SPŠ a 43,1% dětí ze ZŠ Lucce právo pracovat i přes to, že jí pan Vrána řekl, že ještě není dost stará. Což znamená, že jsou si vědomy toho, že děti by pracovat neměly. Děti nedosahovaly statisticky významně lepších výsledů v souvislosti se zvyšujícím se vzdělání jejich rodičů. **Hypotéza nebyla**

potvrzena. Úroveň konceptualizace: u mladších dětí byla chápána v 61,5% jako spravedlnost, 28,8% dětí se odvolávalo na autoritu a 9,6% dětí vnímalo právo abstraktně s odkazem na univerzální principy. Starší děti také nejvíce přemýšlely v úrovni druhé, a to v 67,2%, 32,8% dětí použilo abstraktní pojmy a žádné z dětí se neodvolávalo na autoritu. **Téměř tři pětiny dětí z obou souborů jsou si vědomy toho, že by Lucka pracovat neměla.**

Domnívám se, že zbývající dvě pětiny dětí, které si práva vědomy nejsou, není zanedbatelná část. Bylo by vhodné (pro děti ze SŠ i ZŠ) uspořádat přednášky či semináře (např. v rámci volby povolání), kde by cílovou skupinu tvořily i děti mladší. V článku 32 Úmluvy o právech dítěte (online), se hovoří, že dítě má právo na ochranu před vykonáváním jakékoli práce, která může být nebezpečná nebo bránit jeho vzdělávání, nebo která by škodila zdraví nebo jeho tělesnému, duševnímu, duchovnímu, mravnímu nebo sociálnímu rozvoji.

Z rozboru desáté situace je patrné, že pouze **11,2%** dětí ze SPŠ si myslí, že by měl existovat zákon na to, že si rodiče mohou přečíst Bětčin deník, i když si Bětka si přála, aby ho nikdo nečetl. Děti ze ZŠ přiznávaly právo v 58%. Což znamená, že 89,8% dětí z SPŠ si je vědomo práva na soukromí. V dané situaci děti nedosahovaly statisticky významně lepších výsledů v souvislosti se zvyšujícím se vzděláním jejich rodičů. **Hypotéza potvrzena nebyla.** Co se úrovně konceptualizace týká, tak mladší děti nejčastěji uvažovaly ve druhé úrovni konceptualizace, tzn. spravedlnost, a to v 86,5%, 11,5% dětí uvažovalo v abstraktních pojmech, což je nejvyšší stupeň pochopení, pouze 1,9% dětí volilo autoritu (rodiče). Starší děti přemýšlely také v úrovni druhé, a sice v 60,9%, abstraktní pojmy zmínilo 37,5% dětí, tzn., že je to Bětčino právo, její soukromí a nikdo nemá právo deník číst. Autoritativně přemýšlelo 1,6% dětí (rodiče se podívat mohou). **Přes čtyři pětiny dětí ze SPŠ si je vědomy práva na soukromí, děti ze ZŠ toto právo přiznávají statisticky významně méně často.**

Žádné dítě nesmí být vystaveno svévolnému zasahování do svého soukromého života, rodiny, domova nebo korespondence ani nezákonným útokům na svou čest a pověst (Úmluva o právech dítěte online, 2010, článek 16). Z výpovědi dětí je možné stanovit hypotézu: Děti, jež navštěvují základní školu, jsou svými rodiči více

kontrolovány oproti dětem ze škol speciálních. V souvislosti s více autoritativní výchovou svých dětí, nebo třeba v souvislosti s počtem dětí v rodině, tzn. čím více dětí v rodině, tím nižší kontrola ze strany rodičů. Fontana, D. (2003) se zmiňuje, že ve větších rodinách mají rodiče obvykle na děti méně času. Asi se to zdá být nesmyslné, ale přesto se domnívám, že by určitě bylo zajímavé přidat do dotazníku i otázky týkající se počtu sourozenců v rodině. Pokud děti přiznaly právo rodičům, podívat se do deníčku, možná již takovou zkušenost měly a je třeba apelovat právě na rodiče. Fontana, D. (2003) ve své knize hovoří o výzkumu, v němž bylo zjištěno, že děti z větších rodin, bez ohledu na společenskou třídu, podávají horší výkon ve čtení, počítání, řečových dovednostech a tvořivosti než je tomu u jedináčků či dětí s jedním nebo dvěma sourozenci.

Leman, K. (2008) poukazuje na zjištění vyšší inteligence u prvorozených dětí. Déle uvádí, že pokud budeme rozlišovat jednotlivé druhy inteligence, je možné uvažovat o vyšší úrovni sociální inteligence u prostředních a nejmladších sourozenců, pro které je společenskost typickým rysem. Navrhují proto další hypotézu: Děti, které mají více sourozenců, dosahují nižšího právního povědomí. (pokud tedy nejsou prvorozené)

Jedenáctá situace se týkala Tomáše, který se popral. Děti se měly rozhodnout, zda by učitelka měla Tomáše nejdříve vyslechnout a až pak potrestat. V hodnocení míry příslušnosti práva se 96,6% dětí ze SPŠ domnívá, že učitelka Tomáše musí nejdříve vyslechnout. Obdobně je tomu u dětí ze ZŠ, které kladně odpověděly v 95,8%. V této situaci děti nedosahovaly statisticky významně lepších výsledků v souvislosti se zvyšujícím se vzděláním jejich rodičů. **Hypotéza nebyla potvrzena.** Mladší děti nahlíží na danou situaci v 90,4% jako na spravedlnost, tzn., že je spravedlivé nejdříve Tomáše vyslechnout a až poté ho případně nechat po škole. Pouze 9,6% dětí volilo autoritu (učitelka), žádné z dětí neuvažovalo abstraktně. Starší děti také uváděly spravedlnost, a sice v 82,8%, v abstraktních pojmech uvažovalo 17,2% **Z analýzy vyplývá, že děti jsou si vědomy práva na spravedlivý proces.**

Situace dvanáct, o Honzovi, který se potřebuje poradit k lékaři, ale jeho rodiče si to nepřejí, by kladně řešilo 81,9% dětí ze SPŠ a 90,4% ze ZŠ. Děti nedosahovaly statisticky významně lepších výsledků v souvislosti se zvyšujícím se vzděláním jejich rodičů. **Hypotéza potvrzena nebyla.** V rozboru konceptualizace můžeme vyčíst, že mladší děti pojaly nastíněnou situaci v 51,9% ve druhém stupni konceptualizace (spravedlnost), 44,2% respektuje autoritu, abstraktní pojmy užívalo pouze 3,8% dětí. Starší děti přemýšlely také o spravedlnosti, a sice v 65,6%, abstraktně uvažovalo 31,3% dětí a na autoritu se odvolalo pouze 3,1% dětí. **Čtyři pětiny dětí si vědomy práva jsou, přičemž děti ze ZŠ si jsou tohoto práva vědomy statisticky významně častěji.**

V konečném výsledku byla hypotéza „se zvyšujícím se vzděláním rodičů se zvyšuje i právní povědomí jejich dětí s lehkým mentálním postižením“ výzkumem vyvrácena.

Děti ze ZŠ, častěji než děti ze SPŠ, přiznávaly hrdinům statisticky významně častěji právo v situacích 4, 7, 10, 12 a naopak statisticky významně méně často v situacích 1, 6 a 8. Co se porovnání procent v míře přiznání práva týká, děti ze SPŠ si jsou vědomy práva v 9 situacích, děti ze ZŠ v 8 situacích. Tento výsledek ale rozhodně neukazuje, že děti ze SŠ mají právní povědomí na vyšší úrovni. Záleží na jednotlivých otázkách, na velikosti souborů a dalších proměnných.

5.5 Přiznávání práv a povinností dětem i dospělým

Dvanáct situací o právech a povinnostech, zvlášť pro děti a dospělé.

- U některých můžeme dle Kovaříka (2001) předpokládat, že se práva dětí a dospělých budou *lišit jen nepatrně* (říci nahlas, co si myslí; žít se svou vlastní rodinou; právo na bezplatné lékařské ošetření; hrát si, když má volný čas);
- práva dětí a dospělých budou dle něj *odlišná* (pít alkoholické nápoje; dívat se na televizi, kdy se mu zachce; jezdit samo ve výtahu)

- nebude se jednat o práva, ale o *neetické jednání* (lhát, když je to pro ně výhodné; opisovat a podvádět, když si neví rady; ukrást něco, když to nikdo nevidí; uhodit toho, kdo ho urazí; vždy prosadit to, co se mu zachce).

Analýza této části otázek neslouží k potvrzení či vyvrácení hypotézy. V této části diskuse rozebírám tedy pouze některé ze situací.

Nejprve analýza přiznávání práv dětem a dospělým:

V druhé situaci „lhát, když je to výhodné,“ přiznávaly mladší děti ze SPŠ právo dětem statisticky významně častěji než děti ze ZŠ. Je tedy zřejmé, že ve lži vidí určitou výhodu, o níž hovoří např. Špaňhelová, I.(2006); děti vnímají lež jako motiv vyhnout se něčemu, co je pro dítě nepříjemné.

Čtvrtá situace „jezdit sám ve výtahu“ ukázala, že děti ze ZŠ statisticky významně častěji přisuzovaly kladnou odpověď dětem. Možná to souvisí s nižším sebevědomím dětí ze speciálních škol, jak se již Fontana, D. (2003) zmínil. Všechny děti se shodly, že dospělý člověk může jezdit ve výtahu sám.

V páté situaci zastávala jen malá část respondentů názor, že děti a dospělí mají právo „opisovat a podvádět, když si neví rady“, mladší děti ze ZŠ odpovídaly častěji záporně. Navrhuji proto hypotézu: Děti ze SŠ mají větší obavy ze špatných známek než děti ze ZŠ. (viz otázka „lhát, když je to výhodné“).

Situace osm „hrát si, když má volný čas“; zde bylo o něco více kladných odpovědí pro děti. Kovařík, J. (2001) opět potvrzuje, že hra je výsadou dětí (viz projekční situace 7)

U otázky deváté „uhodit toho, kdo urazí,“ vidíme odlišné odpovědi; dospělým děti toto právo přisuzovaly statisticky významně častěji. U dětí ze ZŠ se objevovala kladná odpověď statisticky méně často jak u dětí, tak u dospělých. Stanovuji hypotézu: Rodiče dětí ze SŠ propagují více tělesné tresty než je tomu u rodičů dětí ze ZŠ. Tento výsledek

může vypovídat také o tom, že děti ze SPŠ řeší své problémy převážně formou fyzického násilí. Důvodem může být to, že nemají zažité jiné formy a možnosti řešení problémů. Domnívám se, že by bylo vhodné učit tyto děti řešit krizové situace bez násilí (interaktivní hry pomocí modelových situací).

Dále analýza přiznávání povinností dětem a dospělým:

V první situaci „poslouchat své rodiče,“ se všechny děti shodly, že tuto povinnost děti mají, u dospělých se shodla zhruba polovina z nich, přičemž starší děti ze ZŠ přiznávaly dospělým statisticky méně často oproti dětem ze SŠ. Napadla mě, v souvislosti s navrhovanou hypotézou u projekční situace číslo 6, další hypotéza: Mnohem větší autoritou jsou pro mladší děti ze SPŠ rodiče než učitelé.

Téměř všechny děti v situaci třetí „pomoci tomu, kdo je v nesnázích,“ uvedly, že děti i dospělí povinnost mají, přičemž starší děti ze SPŠ povinnost přiznaly statisticky významně častěji oproti stejně starým dětem ze ZŠ.

Pátá situace „oznámit, když někdo ubližuje dítěti,“ tady se děti se shodly, že povinnost mají všichni. Starší děti ze SPŠ odpovídaly statisticky významně častěji kladně než děti ze ZŠ. V souvislosti s otázkou 3 a 5 navrhuji hypotézu: Děti ze SPŠ mají větší ochotu pomáhat druhým v nesnázích.

Situace šest „mlčet, když ho někdo trestá,“ pouze malé procento uvedlo kladnou odpověď, co se povinnosti dětí týče, přičemž děti ze ZŠ uváděly odpověď ANO statisticky významně častěji; dospělým žádné z dětí danou povinnost nepřiznalo, naopak jedna pětina mladších dětí ze ZŠ kladnou odpověď uvedla. Toto je velmi diskutabilní, u situace deváté jsem sice navrhla hypotézu: Rodiče dětí ze SPŠ propagují více tělesné tresty než je tomu u rodičů dětí ze ZŠ. Ale naproti tomu, pokud jsou „trestány“ děti ze ZŠ, tak to vypadá, že jsou s tímto více smířené a neprotestují. Nebo to může souviset s autoritami, tzn., že záleží, kdo je trestá. Příčinou tohoto rozdílu může být i velikost sledovaného souboru.

V situaci sedmé, „ošetřit člověka, kterého porazí na kole,“ se odpovědi pro povinnosti dětí a dospělých téměř shodovaly, jen starší děti ze SPŠ tuto povinnost přiznávaly statisticky významně častěji. Zde opět výše navržená hypotéza: Děti ze SPŠ mají větší ochotu pomáhat druhým v nesnázích.

V situaci jedenáct „vždy sníst to, co má na talíři,“ se u dětí se objevovala statisticky významně častěji kladná odpověď než u dospělých, přičemž děti ze SPŠ dětem i dospělým tuto povinnost přiznávaly statisticky významně častěji oproti dětem ze ZŠ. Možná to má souvislost s odlišným stylem výchovy anebo opět a autoritami. V rámci dalších výzkumů, by bylo zajímavé zjistit, zda děti ze SPŠ jsou statisticky významně častěji obéznější ve srovnání s dětmi ze ZŠ.

5.6 Doplnující otázky pro děti

U první otázky „kdo tě má nejraději,“ bylo vytvořeno třináct kategorií odpovědí. Nejraději mají děti oba rodiče, následuje maminka a pak rodina široká. Porovnání mezi dětmi vyšlo velmi zajímavě. Téměř polovina mladších dětí ze SPŠ uvedla, že nejraději je má maminka, mladší děti ze ZŠ uvedly maminku jen v 2,7%. Děti starší se už v odpovědích shodovaly; nejraději je mají rodiče, na druhém místě rodina široká, na třetím matka. Stanovuji hypotézu: Děti ze speciálních škol jsou mnohem více fixované na matku než děti ze škol základních. Možná to má souvislost s neúplnými rodinami, kdy otcové častěji rodinu opouští, když zjistí, že je jejich dítě postižené. Tuto domněnku potvrzuje i Novosad, L. (2006), který se zmiňuje o časté „rezignaci“ rodičů.

Druhá otázka „máš doma svůj pokoj“; nejčastější odpověď byla „ano, se sourozencem“, následně „ano sám“ a 11 dětí přiznalo, že vlastní pokoj nemá. Mladší děti ze speciálních škol častěji nemají svůj vlastní pokoj (ani dohromady se sourozencem) oproti jejich vrstevníkům ze škol běžných.

S tím souvisí třetí otázka: „máš svůj koutek, pracovní stůl a židli“, na kterou odpovědělo 13,8% dětí záporně. Toto považuji za alarmující. Jak uvádí Osecká, T.

(2003) dítě potřebuje doma k plnění svých školních povinností vyčleněný prostor. Z výsledků také vyplynulo, že děti rodičů s vyšším vzděláním než základním, mají častěji pokoj samy pro sebe a nejvíce dětí nemá svůj pokoj, v případě, že jeho rodiče mají pouze vzdělání základní. Děti rodičů s vyšším vzděláním mají častěji i svůj koutek, pracovní stůl a židli. Balvín, J. (2004) s Oseckou souhlasí a dodává, že prostředí, v němž dítě tráví převážnou část svého života s rodinou, je podstatným faktorem ovlivňujícím školní úspěšnost.

Ráda bych zmínila (viz poslední doplňující otázka), že téměř jedna čtvrtina dětí uvedla, vedle českého i jazyk romský, jako ten, kterým doma běžně mluví. Možná, že tyto záporné odpovědi s tímto souvisí. Ještě bych dodala, že z 21 romsky mluvících dětí přiznaly sice jen čtyři z nich, že koutek nemají, ovšem (viz dále) domnívám se, že jich mohlo být více. Pro další výzkumy (například v rámci disertačních prací) v této oblasti, bych navrhovala propojit kvalitativní výzkum s výzkumem kvantitativním. Nejdříve bychom děti nějakou dobu pozorovali a postupem času navázali přátelštější vztahy a vhodná by byla právě návštěva v rodinách. Kvantitativní metody bych navrhovala až v konečné části. Romské děti často doma nemají psací stůl, někdy ani vlastní postel ne (Davidová E. in Drmotová, A. 2008, str. 120).

Dvořáková, J. (2002) si ve své diplomové práci „Právní povědomí romských a neromských dětí“ stanovila hypotézu, že více než polovina romských dětí nemá svůj pracovní koutek a pracovním stolem a židli. Hypotéza se nepotvrdila, přesto více než třetina těchto dětí přiznala, že své učební místo nemá. Tady bych zmínila výzkum o vztazích mezi Romy a majoritou; Navrátil, P. (2003) popisuje, že možnosti zkreslení při jeho výzkumu mohly být, dle tvrzení dotazovatelů, zejména u romských respondentů, kteří stylizovali odpovědi dle toho jak se „očekává“. Naproti tomu dodává, že tyto možnosti zkreslení, se nevyskytovaly v míře větší. Proto by bylo možné vhodné pro další výzkumy kombinace různých metod výzkumu.

Na otázku čtvrtou, „býváš často nemocný“, odpovědělo nejvíce dětí „ano, občas“, posléze „výjimečně“, „velmi často“ a nejméně dětí uvedlo „nikdy“. Mladší děti ze speciálních škol bývají častěji nemocné než děti ze škol běžných. Proč jsou děti ze SPŠ častěji nemocné? Je to snad proto, že mají větší strach ze školy? Nebo tím, že

mentální postižení se často kombinuje s dalšími formami postižení? Nebo je to způsobeno například nižší motivací ke studiu a školní docházce ze strany rodičů, než tomu bývá u dětí z běžných základních škol? Možná proto uváděly, že jsou častěji nemocné, že mají vlastně „spoustu zameškaných hodin“. V souvislosti s tím Fontana, D. (2003) píše, že děti ve speciálních školách mohou trpět nedostatkem sebedůvěry a pokud nejsou učiteli vhodně vedeny, končí frustrování a s pocitem prohry. Právě tato frustrace bývá příčinu mnoha problémů v chování, které děti s nižším IQ často vykazují (Fontana, D. 2003, str. 176) (viz dále doplňující otázky pro děti). Navrhuji hypotézu: Mladší děti ze speciálních škol se mohou méně těšit do školy.

U páté otázky, „největší obavy, strach“, bylo vytvořeno 26 kategorií odpovědí; nejvíce dětí uvedlo, že se nebojí ničeho, dále se často objevoval strach ze zvířat a strach z budoucnosti. Kovaříka, J.(2001) ve svém výzkumu zjistil, že po sečtení důvodu ke strachu se zjistilo, že 30% z nich je spojeno se školou.

Zmínila bych se o jednom chlapci, který uvedl, že se bojí chodit do školy, protože ho spolužáci „mlátí“. Uvědomuji si, že dotazník byl anonymní, ale tento chlapec mi z dané skupinky, se kterou jsme společně vyplňovaly, zdál být zvláštní (nebavil se s ostatními, dotazník si neustále zakrýval, nechtěl s ničím poradit...) Po přečtení jeho obav jsem cítila povinnost, že danou věc musím oznámit třídnímu učiteli. Zdálo se mi, že je obětí šikany... Šikánování je úmyslná snaha získat psychologickou nebo společenskou a hmotnou výhodu nad jinými jedinci prostřednictvím ubližování, hrozeb, výsměchu a zastrasování (Fontana, D. 2003, str. 302). Učitel uvedl, že o situaci ví už dávno. Přivedlo mě to k myšlence, že se tedy s tím asi „nic moc nedělá“. Možná se mýlím, nechci nikoho soudit, ale bylo mi chlapce líto, jelikož sama jsem jednu dobu byla na základní škole lehce šikanovaná a taky jsem se do školy moc netěšila a měla jsem i dost „zameškaných hodin“ (viz doplňující otázka nemocnost). Ještě bych dodala, že 7 dětí uvedlo „strach z šikany“, oproti tomu žádné z dětí ze základních škol jako zdroj obav šikanu neuvedlo.

Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, činí všechna potřebná zákonodárná, správní, sociální a výchovná opatření k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním, včetně sexuálního zneužívání,

zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním během doby, kdy jsou v péči jednoho nebo obou rodičů, zákonných zástupců nebo jakýchkoli jiných osob starajících se o dítě (Úmluva o právech dítěte online 2010, článek 19). Fontana, D. (2003) dodává, že pokud zahrneme i méně významné případy šikanování, bývá dle výzkumů alespoň jednou šikanováno 68% všech dětí. Oběti šikanování jsou, podle Fontany, D. (2003), často děti odlišné rasy, náboženství, sociálního a ekonomického prostředí a inteligenční úrovně. Dále píše, že největší odpovědnost má škola, která by měla obětem pomoci.

U otázky šest, „na co se nejvíc těšíš“, bylo vytvořeno 17 kategorií odpovědí; děti se nejvíce těší na prázdniny, na druhém místě uváděly sváteční události (Vánoce, Velikonoce) a na místě třetím nějakou osobu. Nejfrekventovanější odpovědi prázdniny a sváteční události se objevily i u ostatních výzkumů ohledně právního povědomí dětí.

A poslední otázka „jakou řečí doma mluvíte“, kde se všech 116 dětí shodlo na českém jazyce. Některé z nich uvedly také další jazyk; 21 dětí používá kromě jazyka českého i romštinu, 4 děti slovenštinu a 2 ruštinu. Domnívám se, že romských dětí bylo v souboru více než oněch 21, které uvedlo romský jazyk. Je známo, že romské děti bývají „automaticky“ umisťovány do škol speciálních. Tuto mou domněnku potvrzuje Kwadrans, L. (2009), který uvádí, že mnoho romských dětí má pouze základní vzdělání, z nichž velká část je vzdělávána právě ve školách speciálních. Dále zmiňuje, že, dle některých výzkumů, až 75% žáků v českých speciálních školách je právě romského etnika (na Slovensku až 90%). Toto považuji za alarmující. Záškodná, H. (2000) poukazuje na to, že rodinná výchova nedává romskému dítěti takový základ, který učitel v první třídě předpokládá. Intelukt jedinců se dotváří kolem devíti let věku, proto jsou děti pokládány za mentálně retardované a již v prvním pololetí přerazovány do škol speciálních (Záškodná, H. 2000, str. 108). K tomuto se přiklání i Balvín, J. (2004) který objasňuje, že romské dítě se dostává do společenství dětí, které vyrostly v jiném myšlenkovém světě, jiném systému hodnot. Dle něj je školní tempo pro ně příliš rychlé a vliv má i nedostatečná jazykové vybavenost. Zmínila bych bakalářskou práci Drmotové, A. (2008), která v rámci kvalitativního výzkumu zjistila, že český jazyk

hodnotila většina romských dětí jako obtížný. Největší obavou rodičů je to, že by se jejich dětem mohla romština ve škole plést s češtinou (Drmotová, A. 2008, str. 120).

Plně souhlasím s Balvínem, J. (2008), který poukazuje na fakt, že změny v předškolním vzdělávání romských dětí jsou žádoucí. To samozřejmě neznamená, že přípravné třídy jsou jen pro děti romské. Dle Kubákové, D. (2005) není cílem předškolní výchovy naučit dítě trivia, (čtení, psaní, počítání) ale zajistit, aby bylo bez větší námahy úspěšné. Dále píše, že dobrý základ rozhoduje o výsledcích v dalších ročnících, jakož i o vztahu ke vzdělání vůbec. Přípravné třídy sice existují a jejich počet stále roste. V rozporu s tím, jak informuje Balvín, J. (2008), na některých místech, nebo dokonce i regionech nebyly dosud zřízeny přípravné třídy. Podobně jako funkce vychovatelů - asistentů učitele. Dodává, že důvodem může být neinformovanost nebo nezájem zřizovatelů škol. Navrhuji další hypotézu: Děti, které docházely do přípravné třídy, mají vyšší právní povědomí.

Cílem bylo zjištění vnímání práv dětmi s lehkým mentálním postižením.
Domnívám se, že cíl byl splněn.

Prvním doplňkovým cílem bylo porovnání dětí ze speciálních škol s dětmi ze škol základních v oblasti přiznávání práv. Druhým doplňkovým cílem bylo porovnání dětí ze speciálních škol s dětmi ze škol základních v oblasti přiznávání práv a povinností. Cíle byly, dle mého názoru, splněny.

„...První, čeho si přejeme, jest, aby tak plně a k plnému lidství mohl býti vzděláván ne jeden člověk neb několik jich, neb mnoho, nýbrž všichni lidé vespolek i každý zvlášť, mladí i starí, bohatí i chudí, urození i neurození, mužové i ženy, zkrátka každý, komu se dostalo býti údělem narodit se člověkem, aby konečně jednou bylo celé lidské pokolení učiněno vzdělaným po všech věkových stupních, stavech, pohlaví a národech.

Za druhé si přejeme, aby každý člověk byl celistvě vzdělán, správně jsa vycvičen nikoli jen v nějaké jedné věci, nebo několika málo, nebo v mnohých, nýbrž ve všech, které dovršují podstatu lidskosti ...“

(J. Á. Komenský: Pampaedia, Obecná porada o nápravě věcí lidských)

6. Závěr

Děti s mentálním postižením tvoří jednu z nejpočetnějších skupin mezi zdravotně postiženými. Novotná, V. (2009) píše, že zabezpečit zvláštní péči, respektovat a chránit práva dítěte je uznáváno od počátku dvacátého století. Nejvýznamnější dokument je Úmluva o právech dítěte, která se stala součástí právního pořádku České republiky (Novotná V., 2009, str. 19). Problematika práv dětí je velmi diskutované téma, jak ale uvádí Kovařík, J.: „Přestože dítě je velmi často ve středu zájmu, je zároveň často odsouváno na její okraj“ (Kovařík J., 2001, str. 4). Každé dítě by mělo znát svá práva a umět je ve svém životě také uplatňovat.

Cílem této diplomové práce bylo zmapovat, jak vnímají práva děti s lehkým mentálním postižením. Domnívám se, že cíl, který jsem si stanovila, se splnit podařil. Na základě studia odborné literatury jsem se snažila seznámit s charakteristikou mentální retardace, její příčinou vzniku, rozebírám klasifikaci, historii, vzdělávání dětí a vztahy s okolím. Další část byla zaměřena na významné dokumenty týkající se práv dětí a osob s mentálním postižením. Dále jsem se zmínila o výzkumech práv dětí na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity. Právní povědomí u s dětí bylo zkoumáno pomocí kvantitativní metody a uskutečnilo se pomocí Meltonova dotazníku. V praktické části jsou uvedeny výsledky analýzy a následná diskuse s autory. Hypotéza, která se k cíli vztahovala, zněla: Se zvyšujícím se vzděláním rodičů se zvyšuje i právní povědomí jejich dětí s lehkým mentálním postižením. Hypotéza potvrzena nebyla.

Díky porovnání se souborem Mgr. Stejskalové a diskusí s obdobnými pracemi vyvstaly nové hypotézy, které by bylo vhodné ověřit v rámci dalších nebo navazujících výzkumů týkajících se dětí s mentálním postižením:

- 1) Děti ze speciálních škol a z dětských domovů se bojí vyjádřit svůj názor
- 2) Učitelé nejsou pro děti ze speciálních škol velkou autoritou oproti dětem ze základních škol
- 3) Děti, jež navštěvují základní školu, jsou svými rodiči více kontrolovány oproti dětem ze škol speciálních.
- 4) Děti, které mají více sourozenců, dosahují nižšího právního povědomí.

- 5) Děti ze speciálních škol mají větší obavy ze špatných známek než děti ze škol základních
- 6) Rodiče dětí ze speciálních škol propagují více tělesné tresty, než je tomu u rodičů dětí ze škol základních.
- 7) Mnohem větší autoritou jsou pro mladší děti ze speciálních škol rodiče než učitelé.
- 8) Děti ze speciálních škol mají větší ochotu pomáhat druhým v nesnázích
- 9) Děti ze speciálních škol jsou mnohem více fixované na matku než děti ze škol základních
- 10) Mladší děti ze speciálních škol se méně těší do školy
- 11) Děti, které docházely do přípravných tříd, mají vyšší právní povědomí.

Pro další výzkumy právního povědomí u dětí, bych doporučila kombinaci metody kvalitativní a kvantitativní.

Zmapování právního povědomí u dětí s lehkým mentálním postižením ukázalo, že je důležité se v některých oblastech zaměřit na zvyšování jejich právního povědomí, je třeba s dětmi o právech hovořit, a tím přispět ke zlepšení situace. Vhodné by bylo uspořádat různé přednášky, semináře (např. v rámci volby povolání) nebo pro děti zábavnější formy (interaktivní hry, pohádky). Pro děti starší je, podle mě, jedním z velmi účinných metod společenský systém facebook, který má pro rok 2010 více jak 400 milionů aktivních uživatelů a je přeložen do 65 jazyků. Kupříkladu vytvořením skupiny „práva dětí“ či „jak se mám bránit v různých situacích“ apod. Dále by bylo žádoucí, informovat rodiče a širokou veřejnost o právech dětí a tím pomoci naplňování Úmluvy o právech dítěte. Dle dosavadních výzkumů se dle Dvořákové, J. a Stejskalové, J. (2010) jen malá část rodičů někdy účastnila aktivity podporující práva dětí.

Diplomové práce může být využita jako zdroj informací pro studenty i veřejnost. Výsledky budou publikovány ve vybraném vědeckém časopise.

7. Seznam použité literatury

- 1) AMERLING, K. *Ernestinum. Ústav idiotů jednoty paní sv. Anny v Praze*, 1.vyd. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1998. 131 s. ISBN 80-86039-44-7.
- 2) ATKINSON, R. a kol. *Psychologie*, 2.vyd. Praha: Portál, 2003. 751s. ISBN 80-7178-640-8.
- 3) BAKALÁŘ, E. *Nové pohledy na rozvodovou problematiku: sborník statí k problematice sociálně právní ochrany nezletilých dětí*, 1. vyd. Praha: MPSV, 1993. 49 s. ISBN 80-85529-06-8.
- 4) BALVÍN, J. *Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka*, 1.vyd. Praha: Radix, 2008. 256s. ISBN 978-80-86031-83-5.
- 5) BALVÍN, J. a kolektiv. *Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém*. 1. vyd. Praha: Hnutí R, 2004. 206s. ISBN 80-86798-01-1.
- 6) BALVÍN, J. KWADRANS L., *Situation of Roma Minority in Czech, Poland and Slovakia*, 1.vyd. Wroclaw: Jacek Mlynkiewicz, 2009. 182s., ISBN 978-83-928354-1-7.
- 7) BARTOŇOVÁ, M. VÍTKOVÁ, M. *Strategie ve vzdělávání dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami (texty k distančnímu vzdělávání)*, 2.vyd. Brno: Paido, 2007. 247 s. ISBN 978-80-7315-158-4.
- 8) BRUGGER, W. *Filozofický slovník*, 1.vyd. Praha: Naše Vojsko, 1994, 640s., ISBN 80-206-0409-X.
- 9) BŮŽEK, J. MICHALÍK, J. *Informatorium (nejen) o právech dítěte se zřetelem k otázkám výchovy a vzdělávání*. 1.vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, 170 s., ISBN 80-244-0054-5.
- 10) *Convention on the Rights of the Child* [online]. [citováno. 22. února 2010]. Dostupné z: <http://www.unicef.org/crc/index_action.html>.
- 11) ČADILOVÁ, V. JŮN, H. THOROVÁ, K. *Agrese u lidí s mentální retardací a s autismem*, 1.vyd. Praha: Portál, 2007, 248s., ISBN 978-80-7367-319-2.
- 12) ČECHOVÁ, V. MELANOVÁ, A. KUČEROVÁ, H. *Psychologie a pedagogika II*, 1. vyd. Praha: Informatorium, 2004. 159 s., ISBN 80-73333-028-8.
- 13) ČERNÁ, M. a kol., *Česká psychopedie: Speciální pedagogika osob s mentálním postižením*, 1.vyd. Praha: Karolinum UK, 2008, 222s., ISBN 978-80-246-1565-3.

- 14) DAVID, R. *Práva dítěte: Úmluva o právech dítěte a její charakteristika, Mezinárodní ochrana práv dítěte a další dokumenty, Rodina a základy rodinného práva*, 1.vyd., Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, 175s, ISBN 80-7182-076-8.
- 15) DUNOVSKÝ, J. *Problematika dětských práv a komerčního sexuálního zneužívání dětí u nás a ve světě*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2005. 251 s., ISBN 80-247-1201-6.
- 16) DRMOTOVÁ, A. *Romské děti a jejich školní úspěšnost*. České Budějovice, 2008. 138 s. Bakalářská práce na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Vedoucí diplomové práce Mgr. et Mgr. Jitka Dvořáková Ph.D.
- 17) DVOŘÁKOVÁ, J. *Právní povědomí romských a neromských dětí*. České Budějovice, 2002. 143 s. Diplomová práce na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Jiří Kovařík, Ph.D.
- 18) DVOŘÁKOVÁ, J. *Právní povědomí dětí z dětských domovů se školou*. České Budějovice, 2007. 137 s. Diplomová práce na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Vedoucí diplomové práce PhDr. František Mann, CSc.
- 19) DVOŘÁKOVÁ, J. *Ústav sociální práce ZSF JCU: Centrum práv dítěte*. České Budějovice, 2010, 66 s. ISBN 978-80-7394-203-8.
- 20) EDELSBERGER, L. a kol. *Defektologický slovník*. Jinočany: H + H, 2000. 418s., ISBN 80-86022-76-5.
- 21) EICHLER, B., RYSKA, R., SVOBODA, V. *Základy státoprávní teorie, ekonomie a ekonomiky, neformální logiky*. 3. vydání. Praha: Fortuna, 2003. 168 s. ISBN 80-7168-787-1.
- 22) FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi, příručka pro učitele*, 2.vyd. Praha: Portál, 2003. 384s., ISBN 80-7178-626-8.
- 23) FRANIOK, P. *Vzdělávání osob s mentálním postižením*, 3.vyd. Ostrava: Ostravská univerzita-Pedagogická fakulta, 2008, 144s., ISBN 978-80-7368-622-2.
- 24) FREDMAN, S. *Antidiskriminační právo*. 1.vyd. Praha: Multikulturní centrum Praha, 2007. 209s., ISBN 978-80-254-1054-7.

- 25) GEIST, B. *Psychologický slovník*. 2.vyd. Praha: Vodnář, 2000. 425s., ISBN 80-86226-07- 7.
- 26) *Geneva Declaration of the Rights of the Child*. [online]. [citováno 20. února 2010]. Dostupné z: <<http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>>.
- 27) GERLOCH, A. *Teorie práva*, 4.vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 343s., ISBN 978-80-7380-023-9.
- 28) GRIMOVÁ, B. *Právo a lidé s postižením* [online].[citováno 1. ledna 2010]. Dostupné z: http://www.detskaprava.cz/soubory/pravni_povedomi_u_skolnich_deti.pdf.
- 29) HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*, 5. vyd. Praha: Portál, 2009. 168s. ISBN 978-80-7367-639-1.
- 30) HARTL, P. HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník* 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 776s. ISBN 80-7178-303-X.
- 31) HENDRYCH, D. a kol. *Právní slovník*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003. 1340s. ISBN 80-7179-740-5.
- 32) CHALUPA, B. *Psychologie dnes a zítra*, 1.vyd. Brno: Litera, 2007. 231 s., ISBN 978-80-85-763-38-6.
- 33) JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 285 s. ISBN 978-80-7367-269-0.
- 34) JANKOVSKÝ, J. *Ucelená rehabilitace dětí s tělesným a kombinovaným postižením*. 2. vyd. Praha: Triton, 2006. 173 s., ISBN 80-7254-730-5.
- 35) KAHOUN, V., KOZLOVÁ, L., TÓTHOVÁ V. *Sociální práce*. 1.vyd. Praha: Triton, 2003. 336 s., ISBN 7254-138-2.
- 36) KARÁSKOVÁ, V., KRAUSOVÁ A. *Pes a dítě s mentálním postižením*. 1.vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. 27s. ISBN 80-244-0953-4.
- 37) KASSIN, S. *Psychologie*, 1.vyd., Brno: Computer Press, 2007. 771s., ISBN 978-80-251-1716-3.
- 38) KLOJDOVÁ, M. *Právní povědomí dospívajících dětí*. České Budějovice, 2006. 76 s., Bakalářská práce na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Vedoucí práce Mgr. et Mgr. Jitka Vacková, PhD.
- 39) KOLEKTIV AUTORŮ. *Velký sociologický slovník*. 2. díl. 1. vyd. Praha: Karolinum UK, 1996. 747 s., ISBN 80-7184-310-5.

- 40) KOVAŘÍK, J. a kol. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice, Jihočeská universita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2001. 222s., ISBN 80-7040-531-7.
- 41) KOVAŘÍK, J., BUBLEOVÁ, V., *Práva ohrožených a znevýhodněných dětí*, [online].
[citováno 1. března 2010]. Dostupné z: <<http://www.helcom.cz/view.php?cislocclanku=2004022608>>.
- 42) KOVAŘÍK, J. *Právní povědomí a vnímání práva u školních dětí*, [online]. [citováno 20. března 2010]. Dostupné z: <http://www.detskaprava.cz/rodic/opravech_dokumenty.asp>
- 43) KOŘÍNKOVÁ, D. *Úmluva OSN o právech lidí s mentálním postižením a její ratifikace ČR*, společnost Quip - Společnost pro změnu [online]. [citováno 1. března 2010]. Dostupné z: <<http://www.spmpr.cz>>.
- 44) KOZÁKOVÁ, A. *Právní povědomí člověka s mentálním postižením*. České Budějovice, 2006. 64 s., Bakalářská práce na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Vedoucí práce Mgr. Jana Horská.
- 45) KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1.vyd. Praha: Portál, 2008. 216 s., ISBN 978-80-7367-38.
- 46) KRAUSOVÁ, L. NOVOTNÁ, V. *Sociálně právní ochrana dětí*, 1. vyd. Praha: Aspi, 2006. 228s., ISBN 80-7357-214-1.
- 48) KREJSOVÁ, P. *Práva dětí v ústavní péči*, České Budějovice, 2009. 108 s., Diplomová práce na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Vedoucí práce Mgr. et Mgr. Jitka Vacková, PhD.
- 49) KREJČÍROVÁ, D. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 792 s. ISBN: 80-7178-545-8.
- 50) KUBÁLKOVÁ, P. *Vláda: Školy otevřeme všem. Dostat do základních škol víc romských a handicapovaných dětí je cílem Národního akčního plánu*. Lidové noviny 63. Číslo 23. ročník, vyd. 16. března 2010
- 51) KUTÁLKOVÁ, D. *Jak připravit dítě do 1. třídy*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2005. 165 s. ISBN 80-247-1040-4.
- 52) KUSÁK, J., DAŘÍLEK, P. *Pedagogická psychologie – B*. 2.vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, 150s. ISBN 80-244-0293-9.

- 53) KYSUČAN, J. *Osobnosti v zrcadle speciální pedagogiky*. 1.vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 2009. 109s., ISBN 978-80-7368-756-4.
- 54) LEMAN, K. *Sourozenecké konstelace*. 4. vyd. Praha: Portál, 2008. 223 s., ISBN 978-80-7367-507-3.
- 55) LEČBYCH M., *K historii pojmu mentální retardace* [online]. [citováno 1. ledna 2010]. Dostupné z: < <http://www.dobromysl.cz/scripts/detail.php?id=1303>>.
- 56) LUDVÍKOVÁ L. a kol., *Kombinované vady*, 1.vyd. Olomouc: Univerzita Palackého 2005, 140s., ISBN 80-244-1154-7.
- 57) MATĚJČEK Z., *Psychologie nemocných a zdravotně postižených dětí*, 3.vyd. Jinočany:H + H, 2001. 146s., ISBN 80-86022-92-7.
- 58) MEZINÁRODNÍ KONFERENCE 98- *Lidská práva pro osoby s mentálním postižením*. 1.vyd. Praha: UK Pedagogická fakulta. 1999. 92s., ISBN neuvedeno.
- 59) MÜLLER, O. *Lehká mentální retardace v pedagogickopsychologickém kontextu*. 1.vyd., Olomouc: Univerzita Palackého 2001. 87 s., ISBN 80-244-0207-6.
- 60) NAVRÁTIL P. a kol. *Romové v české společnosti: jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. 1.vyd. Praha: Portál. 2003. 224s., ISBN 80-7178-741-8.
- 61) NOVOSAD, L. *Základy speciálního poradenství: Struktura a formy poradenské pomoci lidem se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním*, 2.vyd. Praha: Portál, 2006, 156s., ISBN 80-7367-174-3.
- 62) NOVOSAD, L. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním: základy a předpoklady dobré poradenské praxe*, 1.vyd. Praha: Portál, 2009, 272s., ISBN 978-807367-509-7.
- 63) NOVOTNÁ, V., FEJT, V., *Sociálně-právní ochrana dětí*, 1.vyd., Praha: UJA., 2009, 256s., ISBN 978-80-86723-77-8.
- 64) OLŠOVSKÝ, J. *Slovník filozofických pojmů současnosti*, 2.vyd. Praha: Academia, 2005, 261 s. ISBN 80-200-1266-4.
- 65) OSECKÁ, T. *Sar vaš e škola. Jak na školu*. Praha: Slovo 21, 2003. 48 s. ISBN neuvedeno.
- 66) PAVELKOVÁ, J. *Historie pomoci potřebným*, Speciální pedagogika, časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky, Praha: UK Pedagogická fakulta, 2007, 298s. 3. číslo, 17 ročník ISSN 1211-2720.

- 67) PEŠATOVÁ, I., ŠVINGALOVÁ, D., *Úvod do speciálně pedagogické a sociální problematiky*. 1.vyd. Liberec: Technická univerzita, 2005, 125 s., ISBN 80-7083-985-6.
- 68) PEŠOVÁ I., ŠAMALÍK M., *Poradenská psychologie pro děti a mládež*, 1.vyd. Praha: Grada Publishing, 2006, 152s. ISBN 80-247-1216-4.
- 69) PIPEKOVÁ, J., a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*, 2.vyd., Brno: Paido, 2006. 404 s., ISBN 80-7315-120-0.
- 70) PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 6.vyd., Praha: Portál, 2009. 400 s., ISBN 978-80-7367-647-6.
- 71) SLOMEK, Z. *Základy speciální pedagogiky., Studijní text pro kombinovanou formu studia*, 1.vyd. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2006, 31s. ISBN neuvedeno.
- 72) SILLAMY, N. *Psychologický slovník*. 1.vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. 2001. 246 s., ISBN 80-244-0249-1.
- 73) SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika*, 1.vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007, 160s., ISBN 978-80-247-1733.
- 74) SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie osobnosti*. 2.vyd. Praha: Portál. 2007. 224 s. ISBN 978-80-7367-250-8.
- 75) STEJSKALOVÁ, J. *Implementace dětských práv a právního povědomí u dětí školního věku a vzdělávací kurz v oblasti dětských práv formou e-learningu*. České Budějovice, 2008. 117 s. Disertační práce na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Vedoucí práce doc. PhDr. Adéla Mojžíšová, Ph.D.
- 76) STRDADOVÁ, I. *A co bude dál? Plánování budoucnosti v rodinách osob s mentálním postižením*. Speciální pedagogika, časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky, Praha: UK Pedagogická fakulta, 2009, 360 s., 3. číslo, 19. ročník ISSN 1211-2720 .
- 77) ŠIŠKA, J. *Mimořádná dospělost: Edukace člověka s mentálním postižením v období dospělosti*, 1.vyd. Praha: Karolinum UK, 2005, 100s., ISBN 80-356-0992-4.
- 78) ŠIŠKA, J. *Národní zpráva, Inclusion Europe a SPMP ČR*, Praha: Modrý klíč, 2006, 16 s., ISBN 80-902494-4-2.
- 79) ŠPAŇHELOVÁ, I. *Slovník dětského světa aneb rozumíme si?*, 1.vyd. Praha: Mladá Fronta, 2006, 128s., ISBN 80-204-1513-0.

- 80) ŠTĚRBOVÁ, D. *Sexualita osob s mentálním postižením není tabu!*. Psychologie dnes, Praha: Portál, 2009, 60s., 11. číslo, 15. ročník ISSN 1212-9607.
- 81) ŠUSTROVÁ, M. *Mentálne postihnutie: Sociálna práca s mentálne postihnutými*, 1.vyd. Trnava: Slovak Academic Press, 1999, 105s., ISBN 80-88908-30-2.
- 82) ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*, 3.vyd. Praha: Portál, 2006, 200s., ISBN 80-7367-060-7.
- 83) RENOTIÉROVÁ, M., LUDÍKOVÁ, L. a kol., *Speciální pedagogika*, 4. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého 2006, 313s., ISBN 80-244-1475-9.
- 84) RYSKA, R. *Právo pro střední školy*, 5.vyd. Praha: Fortuna, 2003, 175 s., ISBN 80-7168-832-0.
- 85) ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti*, Praha: Grada Publishing 5.vyd., 2007, 2000s., ISBN 978-80247-1174.
- 86) ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D. a kol., *Dětská klinická psychologie*, 4.vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. 603s., ISBN 80-247-1049-8.
- 87) TITZL, B. *Postižený člověk ve společnosti*, 1.vyd. Praha: Karolinum UK, 2000, 248s., ISBN 80-86039-90-0.
- 88) *Úmluva o právech osob se zdravotním postižením* [online]. [citováno. 20. února 2010]. Dostupné z: < <http://www.nrzp.cz/userfiles/file/text-umluvy-cj.doc> >.
- 89) VALENTA, M., MÜLLER, O., *Psychopedie*. 3. vyd. Praha: Portál, 2007. 394s., ISBN 978-80-7320-099-2.
- 90) VANČOVÁ, A., *Edukácia viecebásobne postihnutých*. 1.vyd., Bratislava: Sapiientia, 2001. ISBN 80- 967108-7-X.
- 91) VÁGNEROVÁ, M., STRNADOVÁ I., KREJČOVÁ L. *Náročné mateřství, být matkou postiženého dítěte*. 1.vyd. Praha: Karolinum UK, 2009. 333s., ISBN 978-80-246-1616-2.
- 92) VERHELLEN, E. *Convention on the Rights of the Child*. Apeldoorn: Garant, 2000. 196 p. ISBN 978-9-04411-081-4.
- 93) VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika: Integrace školní a sociální*, 2.vyd. Brno: Paido, 2004, 463s., ISBN 80-7315-071-9.
- 94) VOTAVA, J. a kol., *Ucelená rehabilitace osob se zdravotním postižením*, 1.vyd., Praha: Karolinum UK, 2005, 207s., ISBN 80-246-0708-5.

- 95) ZÁŠKODNÁ, H. *Společenské minority a sociální práce*, 1.vyd., České Budějovice: ZSF JCU, 2000. 120s., ISBN 80-7040-408-6.
- 96) ZOUBEK, V. *Lidská práva, globalizace, bezpečnost*, 2.vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, 461 s., ISBN 978-80-7380-103-8.
- 97) ZEŽULKOVÁ, E. *Komunikativní kompetence dětí a žáků s mentálním postižením*, Speciální pedagogika, časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky, Praha: UK Pedagogická fakulta, 2009, 360 s., 2. číslo, 19 ročník ISSN 1211-2720.

8. Klíčová slova

dítě

mentální retardace

práva

právní povědomí

vnímání práv

9. Přílohy

1. Dílčí práva a povinnosti dítěte v ČR
2. Dotazník

Dílčí práva a povinnosti dítěte v ČR

Věk	Dílčí práva a povinnosti
nasciturus	dle některých autorů právo na osobní integritu
	právo dědit
	právo dostat dar, být příjemcem daru (všechna práva nascitura se aktualizují za podmínky, že se dítě narodí živé)
0	vznik právní subjektivity, zakládá mj:
	právo na jméno a příjmení
	právo na státní občanství
	právo na výchovu a právo nebýt odloučeno od svých rodičů
	právo na sociální a právní ochranu a na bezplatnou základní zdravotní péči
	dítě je nositelem dalších práv a povinností, realizuje je však prostřednictvím svých právních zástupců, jimiž jsou většinou rodiče
2	minimální věk pro povinnost platit poloviční letenku
5	minimální věk pro placení poloviční jízdenky
6	věk povinné školní docházky
	věková hranice pro povinnost platit poloviční jízdné v autobusech dálkové dopravy
10	minimální věk pro jízdu na kole po silnici za doprovodu dospělé osoby
	minimální věk pro samostatné používání výtahu(do 10let pouze za doprovodu osoby starší 15ti let)
	věková hranice pro placení jízdného v městských dopravních prostředcích (do 10let zdarma) a plného jízdného ve vlacích a autobusech dálkové dopravy
12	minimální věk pro jízdu na kole po silnici bez doprovodu dospělého
	věková hranice pro placení plné letenky
	některé filmy doporučeny až od této věkové hranice
15	Minimální věk pro uzavírání pracovně právních aktů absolventů základních škol
	Obvyklý věk pro vystavení občanského průkazu
	Minimální věk pro jízdu na mopedu a malém motocyklu (možnost získání řidičského průkazu
	Minimální věk pro trestní odpovědnost nezletilých
	Způsobilost pořídit závěť formou notářského zápisu
	Sexuální styk s dětmi mladší 15let je trestný č
16	Procesní způsobilost k podání návrhu na povolení uzavřít manželství, tzn. Sňateční způsobilost, a tedy věková hranice pro uzavření sňatku se svolením
	Obvyklý věk ukončení povinné školní docházky a tudíž obvyklý minimální věk pro právní způsobilost uzavírat pracovní smlouvy
18	Dosažení občanské zletilosti, plná smluvní způsobilost
	Právo volit, ne však být volen poslancem
	Minimální věk pro nákup alkoholických nápojů a tabákových výrobků
21	Právo být zvolen poslancem

Zdroj: Děti v České republice (David, 1999 str. 160)

Dotazník

Ahoj, jsem studentka Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity a chtěla bych Tě poprosit o vyplnění tohoto dotazníku, který poslouží jako podklad diplomové práce.

Dotazník je anonymní.

Děkuji.

Jana Holendová

Identifikační údaje:

1. Pohlaví
2. Věk.....
3. Třída.....
4. Škola.....
5. Vzdělání rodičů

OTEC

- a) základní
- b) vyučen, středoškolské
- c) vysokoškolské

MATKA

- a) základní
- b) vyučena, středoškolské
- c) vysokoškolské

Situace:

1. Pepík ví, že má ve sborovně svou kartu, kde jsou o něm napsány různé věci (třeba, jak se chová, jaké má známky apod.) a chtěl by vědět, co je v ní napsáno. Učitelka mu řekla, že nemá právo svojí kartu vidět. Měl by existovat zákon, že se Pepík může podívat na svoji kartu? Proč?

A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

2. Mariini rodiče se rozvádějí. Matka chce, aby Marie žila s ní, ale otec si přeje, aby bydlela u něho. Měl by existovat zákon, že Marie se může sama rozhodnout, s kým bude žít? Proč?

A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

3. U Jany ve škole musí všichni chodit na hodinu čtení navíc. Jana ale nerada čte a myslí si, že by to neměla mít povinné. Měl by existovat zákon na to, že si Jana může vybrat, na které předměty chce chodit? Proč?

A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

4. Petra šla k doktorovi a ten jí řekl, že by měla dostat injekci. Petra řekla, že si injekci dát nenechá. Měl by existovat zákon na to, že doktor může Petru přinutit, aby dostala injekci, i když ona nechce? Proč?

A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

5. Kuba si ublížil, když si kopal s míčem, a odvezli ho do nemocnice. V nemocnici mu řekli, že mu nemohou pomoci, protože jeho rodiče nemají dost peněz na zaplacení ošetření. Měl by existovat zákon, že doktor musí Kubovi pomoci, i když za to jeho rodiče nemohou zaplatit? Proč?

A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

6. Marek psal povídku pro školní časopis. Píše v ní, že se mu nelíbí školní řád. Ředitel mu řekl: „Tohle ti nemůžeme otisknout.“ Měl by existovat zákon, podle kterého ředitel může zakázat, aby Markova povídka v časopise vyšla? Proč?

A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

7. Míšovi a Davidovi je oběma šest let. Hráli si na hřišti na honěnou a přišly k nim nějaké desetileté děti. Tyhle starší děti jim řekli ať odejdou, protože tak malé děti si tam ještě nesmějí hrát. Měl by existovat zákon na to, že tam David a Míša můžou zůstat? Proč?

A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

8. Někteří lidé si myslí, že by měl existovat zákon, který dětem povoluje volit prezidenta. Myslíš si, že by takový zákon měl existovat? Proč?

A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

9. Lucka chtěla pracovat v Potravinách u pana Vrány. Pan Vrána jí řekl, že není dost stará na to, aby mohla pracovat. Měl by existovat zákon, že děti jako Lucka mohou pracovat, pokud chtějí? Proč? Od kolika let si myslíš, že by Lucka mohla pracovat?

A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

10. Bětko si psala deník a říkala, že ho nesmí nikdo číst, ani její rodiče. Měl by existovat zákon na to, že Bětkiny rodiče si mohou přečíst její deník, i když ho Bětko nechce nikomu ukázat? Proč?

A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

11. Tomáš se ve škole popral. Učitelka mu řekla, že bude muset zůstat po škole. Tomáš jí říkal: „Počkejte. Napřed Vám musím povědět, jak to bylo.“ Měl by existovat zákon na to, že učitelka nesmí Tomáše potrestat, dokud jí nevysvětlí, jak to bylo? Proč?

A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

12. Honza chtěl jít k doktorovi. Chtěl s ním mluvit o některých věcech, které ho trápí, ale rodiče mu to nedovolili. Měl by existovat zákon, že se Honza může jít poradit k doktorovi, i když si to jeho rodiče nepřejí? Proč?

A můžeš mi to trochu víc vysvětlit?

Přiznávání práv a povinností dětem i dospělým:

(Zakroužkujte u každé věty, zda s ní souhlasíte či nikoliv.)

Desetileté dítě má právo:

1) říci nahlas, co si myslí	ano	ne
2) lhát, když je to pro něj výhodné	ano	ne
3) pít alkoholické nápoje	ano	ne
4) jezdit samo ve výtahu	ano	ne
5) opisovat a podvádět, když si neví rady	ano	ne
6) žít se svou vlastní rodinou	ano	ne
7) ukrást něco, když to nikdo nevidí	ano	ne
8) hrát si, když má volný čas	ano	ne
9) uhodit toho, kdo ho urazí	ano	ne
10) dívat se na televizi, kdy se mu zachce	ano	ne
11) na bezplatné lékařské ošetření	ano	ne
12) vždy prosadit to, co se mu zachce	ano	ne

Dospělý člověk má právo:

1) říci nahlas, co si myslí	ano	ne
2) lhát, když je to pro něj výhodné	ano	ne
3) pít alkoholické nápoje	ano	ne
4) jezdit samo ve výtahu	ano	ne
5) opisovat a podvádět, když si neví rady	ano	ne
6) žít se svou vlastní rodinou	ano	ne
7) ukrást něco, když to nikdo nevidí	ano	ne
8) hrát si, když má volný čas	ano	ne
9) uhodit toho, kdo ho urazí	ano	ne
10) dívat se na televizi, kdy se mu zachce	ano	ne
11) na bezplatné lékařské ošetření	ano	ne
12) vždy prosadit to, co se mu zachce	ano	ne

Zakroužkujte u každé věty, zda s ní souhlasíte či nikoliv.

Desetileté dítě má povinnost:

1) poslouchat své rodiče	ano	ne
2) udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	ano	ne
3) pomoci tomu, kdo je v nesnázích	ano	ne
4) poslechnout pokyny policie	ano	ne
5) oznámit, když někdo ubližuje dítěti	ano	ne
6) mlčet, když ho někdo trestá	ano	ne
7) ošetřit člověka, kterého porazí na kole	ano	ne
8) říci nahlas, že se mu něco nelíbí	ano	ne
9) nemluvit o tom, co se děje doma	ano	ne
10) dát každému to, o co si řekne	ano	ne
11) vždycky sníst všechno to, co má na talíři	ano	ne
12) vždy prosadit svou	ano	ne

Dospělý člověk má povinnost:

1) poslouchat své rodiče	ano	ne
2) udělat cokoliv, co mu řekne někdo starší	ano	ne
3) pomoci tomu, kdo je v nesnázích	ano	ne
4) poslechnout pokyny policie	ano	ne
5) oznámit, když někdo ubližuje dítěti	ano	ne
6) mlčet, když ho někdo trestá	ano	ne
7) ošetřit člověka, kterého porazí na kole	ano	ne
8) říci nahlas, že se mu něco nelíbí	ano	ne
9) nemluvit o tom, co se děje doma	ano	ne
10) dát každému to, o co si řekne	ano	ne
11) vždycky sníst všechno to, co má na talíři	ano	ne
12) vždy prosadit svou	ano	ne

Doplňující dotazník pro děti:

1. Kdo, myslíš, že tě má na světě nejraději?

2. Máš doma svůj vlastní pokoj?

1. ano – sám pro sebe
2. ano – se sourozencem
3. ne

Pokud jsi zaškrtnl variantu 2 (ano- se sourozencem) nebo 3 (ne), pak odpověz na následující otázku:

3. A máš svůj koutek, svůj pracovní stůl a židli?

1. ano
2. ne

4. A teď mi pověz, býváš často nemocný?

1. ano, velmi často
2. ano, ale jen občas
3. ne, jen výjimečně
4. ne – vůbec ne

5. Z čeho máš největší obavy nebo největší strach?

6. A na co se nejvíc těšíš?

7. Jakou řečí se u vás doma mluví? (Můžeš zaškrtnout více možností.)

1. česky
2. slovensky
3. německy
4. romsky
5. polsky
6. rusky
7. maďarsky
8. jinak (jak.....)